

Μ. Άκελσπεργκ, Τ. Καπλάν, Λ. Ουίλλιζ

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Αυτόνομη γυναικεία εκδοτική ομάδα

Μ. Άκελσπεργκ, Τ. Καπλάν, Λ. Ουίλλιζ

2

**ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΤΗΝ
ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

**Μετάφραση:
Αυτόνομη γυναικεία εκδοτική ομάδα**

**Αυτόνομη γυναικεία
εκδοτική ομάδα
Αθήνα 1988**

Υπεύθυνη έκδοσης:
Κασάπη Αθηνά
Βελβενδούς 6
Κυμέλη
Αθήνα

Κεντρική διάθεση:
Βιβλιοπωλείο των γυναικών
Μασσαλίας 20 & Σκουφά
τηλ. 36.11.423

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επιλογή μετάφρασης και έκδοσης κειμένων για τις γυναίκες και το ρόλο που έπαιζαν πριν και κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης, δεν γίνεται με μόνο κριτήριο τ' ότι αφορά γυναικεία θέματα, ούτε έρχεται να καλύψει κάποιες γενικές και αόριστες θεωρητικές αναζητήσεις.

Πιστεύουμε ότι η Ισπανική Επανάσταση ήταν η πιο προωδημένη —και ίσως γι αυτό το λόγο— η περισσότερο ιστορικά διαστρεβλωμένη— κοινωνική επανάσταση. Για τους περισσότερους το διάστημα 1936-1939 στην Ισπανία χαρακτηρίζεται απ' την πάλη της δημοκρατίας ενάντια στο φασισμό. Στην πραγματικότητα όμως στο εσωτερικό του Δημοκρατικού στρατοπέδου ξεσπούσε ένας νέος εμφύλιος πόλεμος: «ήταν η σαρωτική κοινωνική επανάσταση εκατομμυρίων εργατών και εργατριών της πόλης και της υπαίδρου, η οποία δεν είχε σκοπό να σώσει ένα ύπουλο δημοκρατικό καθεστώς, αλλά ν' ανοικοδομήσει την Ισπανική κοινωνία πάνω σ' επαναστατικές κατευθύνσεις. Δεν είχαμε πληροφορηθεί απ' τον τύπο ότι εκείνοι οι εργάτες και αγρότες έτρεφαν το ίδιο μίσος για τη δημοκρατία και για τους Φρανκιστές». (Μ. Bookchin, πρόλογος στο βιβλίο «Αναρχικές Κολλεκτίβες», εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη).

Από πολλές απόψεις η επανάσταση του 1936 ήταν το αποκορύ-

φωμα μιας μακρόχρονης αναρχικής προπαγάνδας και δραστηριότητας στην Ισπανία. Το Ισπανικό αντιεξουσιαστικό κίνημα βασισμένο στη λογική της αποκέντρωσης και της άμεσης δράσης και στη μακρόχρονη παράδοση του κολλεκτιβισμού στην ύπαιθρο, ενθάρρυνε και ανέπτυξε τις δυνατότητες αυτοοργάνωσης και αυτοκαθορισμού των ανθρώπων —αντρών και γυναικών— τόσο στους χώρους δουλειάς όσο και στην κοινωνική τους ζωή γενικότερα, με στόχο μια κοινωνία χωρίς εξουσιαστικές σχέσεις, χωρίς κράτος και αφεντικά, μια κοινωνία βασισμένη στην αμοιβαία βοήθεια και το συλλογικό έλεγχο των μέσων παραγωγής. Πρόκειται για μια κατεξοχήν κοινωνική επανάσταση, που δεν είχε σα στόχο την κατάληψη της εξουσίας από το κόμμα —εκπρόσωπο της εργατικής τάξης, αλλά την εξάλειψη κάθε μορφής εξουσίας και διαμεσολάβησης.

Επειδή, όμως, η επανάσταση δεν είναι μια στιγμιαία ανατροπή που ακολουθείται απ' την αυτόματη επίλυση των κοινωνικών αντιθέσεων, αλλά περισσότερο μια διαδικασία διαδοχικών και βίαιων ανατροπών και —ταυτόχρονα— δημιουργίας νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης, δεν παύει να κουβαλά πολλά απ' τα στοιχεία του παλιού κόσμου που καταρρέει. Έτσι και η Ισπανική Επανάσταση αντανακλούσε τις φυλετικές και κοινωνικές ανισότητες, τις σεξιστικές αντιλήψεις και την πατριαρχική ιδεολογία που διαπερνούσαν την Καθολική Ισπανία του '36, ενώ, ταυτόχρονα —καταστρέφοντας τους αυστηρά παραδοσιακούς ρόλους— προσέφερε στις γυναίκες τη δυνατότητα να παλαίγουν ενάντια σ' όλα αυτά.

Όπως φαίνεται και στα κείμενα που ακολουθούν, οι άντρες αναρχικοί —παρότι απ' το 1872 ήδη, είχαν θέσει το ξεπέραςμα της γυναικείας καταπίεσης σαν έναν από τους στόχους του κινήματος— αρνούταν στην πλειοψηφία τους ν' αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητά της και την αναγκαιότητα χωριστής οργάνωσης των γυναικών. Δεν αμφισβητούσαν στην πράξη το φυλετικό καταμερισμό εργασίας που περιόριζε τις γυναίκες στο ρόλο της μητέρας-συζύγου-νοικοκυράς. Ενώ αγωνίζονταν για την απελευθέρωση του ανθρώπου, ανεξαρτήτως φύλου, στην κοινωνική τους δράση και στην προσωπική τους ζωή συνέχισαν ν' αναπαραγάγουν στερεότυπους ρόλους και πρότυπα.

Είναι χαρακτηριστικό αυτό που είπε η Soledad Estorach, μια αναρχοσυνδικαλίστρια, στους άντρες συντρόφους της: «Είναι αλήθεια

ότι έχουμε αγωνιστεί μαζί, αλλά εσείς είσαστε πάντα οι ηγέτες και εμείς οι οπαδοί. Είτε θρισκόμαστε στο δρόμο, είτε στο σπίτι. Είμαστε λίγο καλύτερα από σκλάβοι!». (Απόσπασμα από συνέντευξή της, στο οποίο κάνει αναφορά η Μ. Άκελσμπεργκ στο άρθρο της «Ατομικότητα και συλλογικότητα»).

Αντιμέτωπες με μια τέτοια πραγματικότητα, αρκετές ακτιβίστριες του Ισπανικού αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος αποφάσισαν, τον Απρίλη του '36, να δημιουργήσουν χωριστή γυναικεία οργάνωση, τις *Mujeres Libres* (Ελεύθερες Γυναίκες). Πίστευαν ότι αυτή η κατάσταση δε μπορούσε ν' αλλάξει παρά με την ανάπτυξη της αυτενέργειας και της αυτοοργάνωσης των ίδιων των γυναικών στην κατεύθυνση της πάλης ενάντια τόσο στην αντρική, όσο και καπιταλιστική κυριαρχία.

Η δράση τους, παρότι, έμεινε ανολοκλήρωτη, λόγω συντριβής της επανάστασης, έρχεται να μας υπενθυμίσει, με τον πιο δυναμικό τρόπο, ότι δεν υπάρχει πραγματική επανάσταση χωρίς γυναικεία απελευθέρωση και το αντίστροφο, ότι δηλαδή η ουσιαστική απελευθέρωση των γυναικών απ' την αντρική εξουσία είναι αδύνατη, χωρίς τη συνολική ανατροπή ενός συστήματος που τρέφει την κυριαρχία ανδρώπου σε άνθρωπο και τρέφεται απ' αυτή.

Τα κείμενα που ακολουθούν αναλύουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες, το ρόλο που έπαιξαν οι γυναίκες πριν και κατά τη διάρκεια της Ισπανικής Επανάστασης. Δεν υπάρχει μια άποψη που να τα διαπερνά: οι απόψεις είναι διαφορετικές και σε κάποια σημεία αντικρουόμενες μεταξύ τους. Αυτή η πολυμορφία τους είναι που —κατά τη γνώμη μας— επιτρέπει μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του θέματος.

Θέλουμε να πιστεύουμε ότι —παρόλες τις τοπικές ιδιομορφίες και τους χρονικούς περιορισμούς,— οι προβληματισμοί που δέτουν για την αυτονομία του γυναικείου και ταυτόχρονα τη σχέση του με το συνολικό επαναστατικό κίνημα, είναι επίκαιροι και αφορούν το περιεχόμενο και τις οργανωτικές επιλογές τόσο του γυναικείου όσο και συνολικότερα του αντιεξουσιαστικού κινήματος.

ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Γενάρης 1988

Παρακάτω παραθέτουμε ένα απόσπασμα-χρονικό της Ισπανικής επανάστασης και των γεγονότων που οδήγησαν σ' αυτήν, επειδή πιστεύουμε ότι μια στοιχειώδης γνώση των ιστορικών συμβάντων της εποχής είναι αναγκαία για την πληρέστερη κατανόηση των κειμένων που ακολουθούν. Το απόσπασμα είναι αναδημοσίευση απ' το βιβλίο του Sam Dolgoff: «Αναρχικές Κολλεκτίβες, η Εργατική Αυτοδιεύθυνση στην Ισπανική Επανάσταση» έκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη.

ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Από τον Σαμ Ντόλγκοφ

Η επανάσταση, όπως όλα τα μεγάλα κινήματα, πρέπει να εκμηδυνεί μέσα στο πλαίσιο των συγκρουόμενων δυνάμεων που διαμόρφωσαν την πορεία της. Θ' ανασκοπήσουμε τις σχέσεις της CNT-FAI (Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας - Ιβηρική Αναρχική Ομοσπονδία) και των πολιτικών κομμάτων, στην κρίσιμη περίοδο, μεταξύ της ανακήρυξης της Δημοκρατίας τον Απρίλη του 1931 και του ξεσπάσματος του εμφυλίου πολέμου τον Ιούλη του 1936.

Μετά τις μεγάλες απεργίες που προκάλεσαν την πτώση της μοναρχίας, συγκροτήθηκε Δημοκρατία με τη συνεργασία αστών δημοκρατικών και σοσιαλιστών. Στις γενικές εκλογές για τα Κορτές (το Ισπανικό κοινοβούλιο), εκλέχθηκαν 115 υπογύφιοι του Σοσιαλιστικού Κόμματος, με την υποστήριξη των αστικών κομμάτων. Ο Λάργκο Καμπαλέρο, ο σοσιαλιστής ηγέτης, έγινε ο ισχυρός υπουργός Εργασίας. Στη διάρκεια της θητείας του (1931-1933), οι σοσιαλιστές κυριάρχησαν στην οργάνωση της εργασίας, η U.G.T. έγινε το ανεπίσημο εργατικό μέτωπο της κυβέρνησης και χιλιάδες σοσιαλιστών διορίστηκαν σε κυβερνητικές θέσεις, ενισχύοντας τον γραφειοκρατικό μηχανισμό της Δημοκρατίας¹.

Τα 600.000 μέλη της CNT που αντιπροσωπεύθηκαν στο πρώτο ανοιχτό συνέδριό της (1931) αρνήθηκαν να συνεργαστούν με την καινούρια κυβέρνηση. Στη Βαρκελώνη, σε μια μαζική συγκέντρωση 100.000 εργατών επικράτησε το σύνθημα: *«Απέναντι στις κάλπες. Η κοινωνική επανάσταση!»*. Σ' ένα από τα πάνω ήταν γραμμένο: *«Η Βουλή είναι ένα βαρέλι με σάπια μήλα, αν στείλουμε εκεί τους αντιπροσώπους μας θα σαπίσουν κι αυτοί. Μην υπήψετε!»*.

Ο Καμπαλέρο, σαν υπουργός εργασίας, εφάρμοσε μια σειρά νόμων, για τη ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στους εργάτες και στους εργοδότες. Οι νόμοι αυτοί περιόρισαν πολύ το δικαίωμα της απεργίας, θεσμίζοντας αναγκαστική προσφυγή στη διαιτησία για όλες τις διαφωνίες. Όλες οι συμβάσεις ανάμεσα στους εργάτες και στους εργοδότες έπρεπε να συμφωνούν με τους κυβερνητικούς νόμους και η κυβέρνηση επέβαλε την εκπλήρωση των συμβάσεων. Ολόκληρη στρα-

τία νεοδιορισμένων κυβερνητικών υπαλλήλων (κυρίως σοσιαλιστές) επέβαλαν αυτούς τους νόμους, προς όφελος της U.G.T.. Έτσι κάτω απ' τον Καμπαλέρο τα μέλη της U.G.T. αυξήθηκαν από 300.000 που ήταν όταν ανέλαβε υπουργός, σε 1.250.000 στο 1933². Ένας άλλος νόμος ενάντια στα «κοινωνικώς επικίνδυνα στοιχεία» ήταν η πρόφαση για τον εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκέντρωσης των μελών της CNT. Η καταδίωξη και τα εναλλασσόμενα χρονικά διαστήματα νομιμότητας και παρανομίας έκαμαν αδύνατο, για παράδειγμα, τη σύγκληση από τη CNT, άλλου συνεδρίου μέχρι το 1936.

Όπως έγραφε ο Σαντιγιάν, η μεγάλη πλειοψηφία των στρατιωτικών και πολιτικών υπαλλήλων, που είχαν υπηρετήσει πιστά τη μοναρχία εξακολουθούσαν να υπηρετούν τα συμφέροντα του στρατού, της εκκλησίας και των πλούσιων γαιοκτημόνων και καπιταλιστών κάτω από το καθεστώς της Δημοκρατίας. Σαμποτάριζαν την επιβολή οποιουδήποτε προοδευτικού μέτρου. Και το χειρότερο, οι νέοι σοσιαλιστές και δημοκρατικοί αξιωματούχοι είχαν αποκτήσει όλες τις συνήθειες της παλιάς μοναρχικής διοίκησης.

Γρήγορα αποδείχθηκε ότι η Δημοκρατία δεν είναι τίποτα το καινούριο για τον Ισπανικό λαό. Η εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας δεν σημείωσε την αυγή ενός νέου και καλύτερου κοινωνικού καθεστώτος ικανού να ικανοποιήσει τις πιεστικές ανάγκες και τις επιθυμίες των εργατών της πόλης και της υπαίδρου. Η δημοκρατική κυβέρνηση από την αρχή και σ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της ήταν αποφασισμένη να συντρίψει το επαναστατικό κίνημα.

Τότε άρχισε το προανάκρουσμα της επανάστασης: η περίοδος των μερικών και γενικών απεργιών και εξεγέρσεων, με εκατοντάδες χιλιάδες απεργούς, παρά τις δυσκολίες αγκάλιασε ολόκληρη την Ισπανία και άμεσα παράσυρε τις μάζες στη διαδικασία της κοινωνικής επανάστασης.

Το Γενάρη του 1933, για παράδειγμα, η εξέγερση του Κάζας Βιέχας ξεσπάωσε ολόκληρη την Ισπανία. Το μικρό αυτό χωριό της Ανδαλουσίας ανακήρυξε τον ανεξουσιαστικό κομμουνισμό. Η εξέγερση πνίγηκε στο αίμα. Ο στρατός διατάχθηκε να σκοτώνει, ακόμη και τους τραυματίες και να μην πιάνει αιχμαλώτους. «*Να τους πυροβολείτε στην κοιλιά*». Καταστράφηκαν 25 σπίτια και κάηκαν ζωντανοί 30 χωρικοί, όταν οι στρατιώτες έβαλαν φωτιά στα σπίτια τους. Ένας από τους ηγέτες της εξέγερσης, ο εβδομηντάχρονος αναρχικός «*εξαδάκτυλος*»

(seisdedos), τα παιδιά του και τα εγγόνια του χάθηκαν μέσα στις φλόγες. Οι αγριότητες αυτές ξεσήκωσαν κύμα από διαμαρτυρίες στην Ισπανία και σ' όλο τον κόσμο και τελικά προκάλεσαν την παραίτηση της κυβέρνησης. Ο υπουργός εσωτερικών Καζάρες Κιρόγκα και ο πρόεδρος της δημοκρατίας Αθάνια αναγκάστηκαν να παραιτηθούν.

Την παραμονή των βουλευτικών εκλογών, το Δεκέμβριο του 1933, η CNT κήρυξε γενική απεργία στην Καταλωνία, Αραγωνία, Ανδαλουσία και Κορούνα. Το Χοσπιταλέτ και η Βιλανουέβα ντε λα Σερένα στην Καταλωνία, καθώς και άλλα χωριά στην Αραγωνία, ανακήρυξαν τον ανεξουσιαστικό κομμουνισμό. Το κίνημα καταστάληκε ύστερα από τέσσερις μέρες. Συνελήφθησαν τα μέλη των επαναστατικών επιτροπών της Σαραγόσας, καθώς και η εθνική επιτροπή της CNT. Στη Βαρκελώνη, φυλακισμένοι αγωνιστές κατόρθωσαν να δραπετεύσουν σκάβοντας ένα τούνελ κάτω από τις φυλακές.

Το Δεκέμβριο του 1933, η CNT-FAI προειδοποιούσε, μ' ένα μανιφέστο της, ότι υπάρχουν δυνατότητες για πραξικόπημα των δεξιών ενάντια στο οποίο η γηφοφορία και οι κοινοβουλευτικές διαδικασίες είναι άχρηστες. Παρότρυναν τους εργάτες να μη γηφίσουν, αλλά να «προετοιμαστούν για την κοινωνική επανάσταση». Ακόμη και η αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος δήλωνε ότι σε περίπτωση εκλογικής νίκης των δεξιών, η αποφασιστική μάχη θα κριθεί από τις ένοπλες συγκρούσεις στους δρόμους. Υπήρχαν βάσιμες αποδείξεις γι' αυτούς τους φόβους. Οι δυνάμεις της δεξιάς είχαν ηγέτη τον φασίστα Γκιλ-Ρόμπλες. Ο Ρόμπλες πέρασε το μήνα του μέλιτος στη Γερμανία όπου ενθουσιάστηκε από τις πολιτικές ιδέες του Χίτλερ και του Αυστριακού φασίστα Ντόλφους. Αυτός και οι άλλοι δεξιοί ηγέτες δαύμαζαν από πολύ καιρό τον Μουσσολίνο.

Η εκλογή το 1934 της αντιδραστικής κυβέρνησης Λερρού-Ρόμπλες προκάλεσε κύμα απεργιών κι εξεγέρσεων ενάντια στο νέο καθεστώς. Οι πιο μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις της προηγούμενης φιλελεύθερης κυβέρνησης καταργήθηκαν. Η κυβέρνηση είχε αποφασίσει να μετατρέψει την Ισπανία σ' ένα κράτος φασιστικού τύπου, προγραμμάτιζε μαζικές συλλήψεις και τη φυλάκιση 30.000 μελών της CNT. Στο διάστημα της Μαύρης Διετίας (τα δύο χρόνια του καθεστώτος του Ρόμπλες), οι αγριότητες της προηγούμενης δημοκρατικής κυβέρνησης εναντίον της CNT εφαρμόστηκαν τώρα και εναντίον των σοσιαλιστών. Οι αριστεροί σοσιαλιστές, μια και βρέθηκαν εκτός

εξουσίας, άρχισαν να μιλούν για επανάσταση. Ο Καμπαλέρο, ο «γαλανομάτης Λένιν της Ισπανικής Επανάστασης», διακήρυξε την αναγκαιότητα της δικτατορίας του προλεταριάτου, στη μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό.

Στο τέλος του 1934, η απεργία των εργατών της U.G.T. και CNT στις Αστούριες πήρε γρήγορα διαστάσεις μεγάλης κλίμακας εξέγερσης, δοκιμή για την κοινωνική επανάσταση. Το επαναστατικό κίνημα των συμβουλίων των εργατών και των αγροτών διαδόθηκε σ' ολόκληρη την περιοχή. Οι στρατώνες της αστυνομίας στη Σούμα χτυπήθηκαν με δυναμίτη. Το μικρό εργοστάσιο όπλων της Λα Τουρμπία κυριεύθηκε με έφοδο. Πάνω από 30.000 όπλα, πολλά πολυβόλα, χειροβομβίδες και πυρομαχικά πάρθηκαν. Στα οχυρά της CNT στα λιμάνια των πόλεων Γκιγιόν και Λα Φιγκουέρα και σ' άλλες κωμοπόλεις εφαρμόστηκε ο αντιεξουσιαστικός κομμουνισμός. Και η μεγάλη πόλη του Οβιέντο καταλήφθηκε από τους απεργούς. Η εξέγερση καταστάλθηκε ύστερα από τρεις μέρες αιματηρών μαχών με Μαροκινά στρατεύματα και την Λεγεώνα των ξένων κάτω από τη διεύθυνση του Φραντζίσκο Φράνκο, αφήνοντας 3000 νεκρούς και 7000 τραυματίες. Δεκάδες χιλιάδες (περιλαμβανομένου και του Καμπαλέρο) φυλακίστηκαν και σε πολλά τμήματα της Ισπανίας κηρύχτηκε στρατιωτικός νόμος. Στα Κορτέζ, ο Γκιλ Ρόμπλες, σε συλλ Χίτλερ και Μουσσολίνι, ζήτησε απεριόριστες εξουσίες για να καταστείλει το επαναστατικό κίνημα.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η δεξιά κυβέρνηση, έχασε τις εκλογές του Φλεβάρη του 1936. Την εποχή εκείνη η CNT δεν είχε ζητήσει από τους εργάτες να μη γυφίσουν. Είχε γίνει σιωπηρά κατανοητό, ότι τα μέλη της CNT θα γυφίζαν τα φιλελεύθερα — αριστερά κόμματα που είχαν υποσχεθεί ότι θα αποφυλάκιζαν τους πολιτικούς κρατούμενους. Ο Σαντιγιάν έζησε αυτά τα τραγικά γεγονότα και σημείωνε πόσο περιορισμένη ήταν αυτή η «νίκη»:

«Οι αριστεροί, οι οποίοι γύρισαν στην εξουσία, χάρη σε μας, με μικρή πλειοψηφία, παρέμειναν ακόμη τυφλοί μπροστά στον φασιστικό κίνδυνο. Ούτε οι εργάτες, ούτε οι αγρότες κέρδισαν τίποτε, εκτός από την αποφυλάκιση των κρατουμένων. Η πραγματική εξουσία έμεινε στα χέρια των φασιστών καπιταλιστών, της εκκλησίας και της στρατιωτικής κάστας που προετοίμαζαν πυρετωδώς και ανοιχτά το πραξικόπημα, για τη βίαιη ανατροπή των δημοκρατών και σοσιαλιστών πο-

λιπκών οι οποίοι κατέλαβαν νόμιμα την εξουσία στις εκλογές του Φλεβάρη του 1936». («Γιατί χάσαμε τον Πόλεμο», σελ. 38).

Οι φασίστες φυσικά, δεν αποδέχτηκαν τη «λαϊκή ετυμηγορία». Ενώ ήξεραν ότι οι δημοκρατικοί ρεφορμιστές ήταν πρόθυμοι όσο κι αυτοί να αναχαιτίσουν την κοινωνική επανάσταση, δεν είχαν εμπιστοσύνη στην ικανότητα της «αριστερής» κυβέρνησης να πραγματοποιήσει την πρόθεσή της. Γι' αυτόν το λόγο οι φασίστες ήδελαν την ανατροπή της. Πολύ πριν από τις εκλογές, στη διάρκεια του δημοκρατικού καθεστώτος, οι φασίστες συνωμοτούσαν και οργάνωναν μαζική στρατιωτική επίθεση για την ανατροπή της δημοκρατικής κυβέρνησης και την επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας. Το πραξικόπημα άρχισε στις 19 Ιούλη 1936.

Γιατί η δημοκρατική κυβέρνηση αγνοούσε τόσο καιρό τον φασιστικό κίνδυνο; Και γιατί, όταν αυτός ο κίνδυνος έγινε πραγματικότητα, η δημοκρατική κυβέρνηση ενήργησε τόσο χαλαρά, για την άμυνα της και την άμυνα του λαού; Ο Κέζαρ Μ. Λορέντζο (ο γυιός ενός διακεκριμένου αγωνιστή της CNT που το βιβλίο του είναι χρυσωρυχείο πληροφοριών) απάντησε καθαρά σ' αυτό το ερώτημα:

«Η Δημοκρατία, ξεπεράστηκε από τα γεγονότα. Αντιμέτωπη με το φόβο του φασισμού και της κοινωνικής επανάστασης, επιτάχυνε ασυνείδητα και το φασισμό και την κοινωνική επανάσταση. Οι δημοκρατικοί στην εξουσία... ήταν οι μόνοι στην Ισπανία που δεν μπόρεσαν ή δεν ήδελαν να δουν την αμεσότητα της εθνικής καταστροφής. Άφησαν τους εαυτούς τους να εξαπατηθούν από τους στρατηγούς. Μετά τη στρατιωτική εξέγερση αρνήθηκαν να δώσουν όπλα στους εργάτες και πίστευαν ότι θα μπορούσαν να διαπραγματευθούν με τους φασίστες συνωμότες. Στην πραγματικότητα, φοβόταν, πάνω απ' όλα τον ερχομό της προλεταριακής κοινωνίας και ενήργησαν για την καταστροφή των επαναστατικών οργανώσεων (CNT—FAI), που μισούσαν. Αλλά η φοβερή αντίδραση των μαζών σάρωσε τους φασίστες από τη μισή Ισπανία και τσάκισε τη νομιμότητα των δημοκρατικών. Από τη μια μεριά ο θρίαμβος της αντίδρασης, από την άλλη ο θρίαμβος του σοσιαλισμού...» (σελ. 241).

Η επανάσταση της 19 Ιούλη 1936 σήμανε την οξύτερη φάση μιας διπλής διαδικασίας. Από τη μια μεριά, τον οικονομικό και πολιτικό εκφυλισμό της Ισπανίας, οφειλόμενο στην ανικανότητα, πρώτα της μοναρχίας και ύστερα της Δημοκρατίας, να πραγματοποιήσουν δεμε-

λιώδεις αλλαγές, που δεν μπορούσαν να πραγματοποιηθούν χωρίς να καταστρέφουν τα προνόμια, τα οποία υπεράσπιζε η Δημοκρατία. Από τήν άλλη μεριά, υπήρχε η συνεχής και διαρκώς αυξανόμενη δραστηριότητα του ισχυρού αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος. Το πνεύμα της λαϊκής δυσaráσκείας, αποκρυσταλλωμένο από τη συνεχή ζύμωση της CNT, εκφράστηκε με την αυξανόμενη ένταση και διεύρυνση των στόχων των εξεγέρσεων, που τράνταξαν τα θεμέλια της εκμεταλλευτικής κοινωνίας.

Η Αντεπανάσταση και η Καταστροφή των Κολλεκτίβων

Πριν και μετά την 19 Ιούλη, το λάϊτ-μοτίβ της πολιτικής της Δημοκρατικής Κυβέρνησης, άσχετα με το ποιο κόμμα βρισκόταν στην εξουσία, ήταν η συντριβή του επαναστατικού κινήματος. Πάνω σ' αυτό το σημείο, συμφωνούσαν όλες οι φατρίες:

«Η κυβέρνηση και τα κόμματα άρχισαν τη μεγάλη τους επίθεση ενάντια στη CNT. Ξαναμοντάρισαν με υπομονή το κράτος, αναδιοργάνωσαν την τακτική αστυνομία, και εξόπλισαν ένα στρατό κλασικού τύπου. Ταυτόχρονα δεν έδιναν οικονομική βοήθεια στις βιομηχανικές και αγροτικές κολλεκτίβες, αφήνοντάς τες να υποφέρουν από έλλειψη κεφαλαίου... Προσπαθούσαν να επιστρέψουν τα αγαθά και τη γη στους πρώην ιδιοκτήτες, να σαμποτάρουν, με όλα τα μέσα, το μετασχηματισμό της οικονομίας. Ταυτόχρονα αρνιόταν συστηματικά να εξοπλίσουν τις φάλλαγγες της CNT και με εντατική προπαγάνδα έστρεψαν την κοινή γνώμη ενάντια «στις ανεύθυνες, ανεξέλεγκτες ομάδες της CNT-FAI». (Λορέντζο, σελ. 244).

Η συμμαχία των κομμάτων ενάντια στην κοινωνική επανάσταση δεν αυτοσχεδιάστηκε. Μονταριζόταν από πολύ καιρό. Η συμμετοχή των αναρχικών στο αντιφασιστικό μέτωπο και η οργάνωση των αντιεξουσιαστικών κολλεκτίβων, έγινε ανεκτή με πολύ διστακτικότητα, απ' αυτά τα στοιχεία. Δεν έβλεπαν εναλλακτική λύση. Πολλοί απ' αυτούς προτιμούσαν τη νίκη του Φράνκο, από την επικράτηση της κοινωνικής Επανάστασης. Δεν μπορούσαν όμως να διακινδυνεύουν μια πρόωγη κατά μέτωπο επίθεση, δεδομένης της κατάστασης και της δύναμης της CNT-FAI.

Η Αντεπανάσταση στην Καταλωνία.

Η πρώτη προδοτική κίνηση για την εξασθένηση της θέσης της CNT-FAI άρχισε από την Τζενεραλιντάντ (ημιαυτόνομη κυβέρνηση της Καταλωνίας), πριν από το φασιστικό πραξικόπημα της 19ης του Ιούλη. Ο Πρόεδρος της, Λουίς Κόμπανυς, ήξερε ότι η κυβέρνηση δεν μπορούσε να νικήσει τους φασίστες χωρίς τη βοήθεια της CNT. Η CNT-FAI δέχθηκε να συνεργαστεί σ' ένα ενωμένο μέτωπο με όλες τις αντιφασιστικές δυνάμεις, ενάντια στον κοινό εχθρό. Όταν όμως ζήτησε να εξοπλιστούν οι εργάτες, η Τζενεραλιντάντ αρνήθηκε με το πρόσχημα ότι δεν είχε όπλα. Όταν οι εργάτες πήραν 200 τουφέκια, και άλλο πολεμικό υλικό από δύο πολεμικά πλοία, ο διευθυντής της αστυνομίας ζήτησε την επιστροφή των όπλων στην κυβέρνηση. Η Τζενεραλιντάντ έδινε πρόθυμα όπλα στην αστυνομία της και στην πολιτοφυλακή, αλλά αρνήθηκε πολλές φορές να εξοπλίσει τους εργάτες. Το πνεύμα της απελπισίας και το αίσθημα της τραγωδίας παρουσιάζονται γραφικά από τον Σαντιγιάν:

Ή Ακόμη και το μετριοπαθές αίτημά μας για χίλια τουφέκια απορρίφθηκε... Τα μεσάνυχτα, της προηγούμενης από το πραξικόπημα ημέρας, ο στρατηγός Αραγκουέν, διοικητής της πολιτοφυλακής, συνάντησε στην αίθουσα αναμονής του Προέδρου τον Κόμπανυς να διαπραγματεύεται με μια αντιπροσωπία της CNT, η οποία ζητούσε να δοθούν στους εργάτες τουλάχιστον τα μισά όπλα της αστυνομίας. Ο Κόμπανυς υποσχόταν με αοριστίες ότι «όταν έρδει η στιγμή, θα χορηγήσει αμέσως όπλα». Ο Ντουρρούτι τον διέκοψε: «Πρέπει να δράσουμε. Δεν υπάρχει καιρός για κούφια λόγια. Δεν έχουμε τη διάθεση να σφαχτούμε από τους φασίστες, από έλλειψη όπλων, για να ικανοποιήσουμε έναν πεισματάρη πολιτικό. Από δω και μπρος, η CNT και η FAI θα διευθύνουν τον αγώνα!

Οργανώσαμε πλήρως την άμυνα της Βαρκελώνης. Οι ένοπλες εργατικές πολιτοφυλακές της CNT-FAI περιπολούσαν στους δρόμους και έλεγχαν όλα τα στρατηγικά σημεία. Τα οδοφράγματα ήταν έτοιμα... αλλά η αστυνομία της Τζενεραλιντάντ κτυπούσε τις περιπόλους μας. Επανελημμένα τηλεφωνήματα για πληροφορίες σχετικά με την τύχη του ενός ή του άλλου συντρόφου που πιάστηκε για οπλοφορία

δεν έπαιρναν απάντηση... Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι έπρεπε να συντονίσουμε τις προσπάθειές μας για να υπερασπιστούμε από την αστυνομία, η οποία προσπαθούσε να κατασχέσει και τα λίγα όπλα που είχαμε». (Αναφέρεται από τον Αμπέλ Παζ, σελ. 281).

Ο Σαντιγιάν αναφέρει ότι:

«Τα τουφέκια που πήραμε από τα πλοία, τα περίστροφα και τα άλλα όπλα που κατορθώσαμε να μαζέγουμε ή να κατασχέσουμε και τα χίλια μικρά και παλιά όπλα που μας έδωσε η Τζενεραλιντάντ ήταν όλα τα υπάρχοντά μας για να πολεμήσουμε 35.000 πάνοπλους φασίστες...»³ («Γιατί χάσαμε τον πόλεμο», σελ. 43).

Στις 17 του Ιούλη, δύο μέρες πριν από την εξέγερση του Φράνκο, η κυβερνητική λογοκρισία απαγόρευσε τη δημοσίευση στην «Εργατική Αλληλεγγύη» ενός μανιφέστου με ζωτικές οδηγίες για την άμυνα της Βαρκελώνης και την ενθάρρυνση των εργατών. Το απόγευμα, η Επιτροπή περιοχής της FAI αναγκάστηκε να τυπώσει το μανιφέστο σ' ένα χειροκίνητο τυπογραφείο και να το μοιράσει σ' ολόκληρη την πόλη και τα προάστεια.

Δuo μέρες, μετά τη συντριβή των φασιστών από τους εργάτες, ο Κόμπανυς άλλαξε απότομα διαθέσεις και κάλεσε αντιπροσωπεία της CNT-FAI για να συζητήσουν για την κατάσταση. Αντιλαμβανόταν ότι η CNT κυριαρχούσε στην Καταλωνία, ότι η κυβέρνηση του ήταν αδύνατη και προσφέρθηκε να παραιτηθεί. Αν η CNT το επιθυμούσε, θα παρέμενε στην εξουσία σαν υπηρέτης των εργατών και του ενωμένου μετώπου των αντιφασιστικών κομμάτων. Η προσφορά του να παραμείνει στην εξουσία έγινε με αφέλεια δεκτή. Ο Κόμπανυς ήταν ένας υποκριτής:

«Χειραγωγούσε τα πράγματα με τέτοια επιδεξιότητα, ώστε σιγά-σιγά αναδιοργάνωσε τα νόμιμα όργανα και την εξουσία του κράτους και περιόρισε τις επαναστατικές εργατικές οργανώσεις σε de facto μαριονέτες της κυβέρνησής του». (Παζ, σελ. 183).

Το καινούριο Συμβούλιο της Τζενεραλιντάντ, που σχηματίστηκε στις 26 Σεπτέμβρη 1936 σήμαινε στην πραγματικότητα το σφετερισμό των επαναστατικών οργανώσεων από την Κυβέρνηση του Κόμπανυς. Το περίφημο «Διάταγμα Κολλεκτιβοποίησης» (24 Οκτώβρη 1936) νομιμοποιούσε παραπειστικά τα επιτεύγματα της επανάστασης και στην πραγματικότητα επέβαλε την εξουσία της κυβέρνησης να ρυθ-

μίξει ή και να διαλύει τις κολλεκτιβοποιημένες βιομηχανίες και τις αγροτικές κολλεκτίβες της Καταλωνίας.

Ο Συνασπισμός Καμπαλέρο-Κομμουνιστών της Ισπανικής Δημοκρατίας διαλύει την Επανάσταση.

Η αντεπαναστατική προδοσία των κομμουνιστών στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο έχει πολύ σωστά τονιστεί και δεν είναι υπερβολή. Ο συνασπισμός όμως των κομμουνιστών και σοσιαλιστών και του ηγέτη τους Καμπαλέρο (αρχιτέκτονα της αντεπανάστασης) σπανίως αναφέρεται.

Η κυβέρνηση Καμπαλέρο ανέβηκε στην εξουσία στις 8 Σεπτέμβρη 1936, παραιτήθηκε στις 15 του Μάη του 1937 και ακολούθησε η κυβέρνηση του κομμουνιστή Νεγκρίν⁴. Η διακοπή της συνεργασίας του Καμπαλέρο με τους κομμουνιστές δεν οφειλόταν στο αντεπαναστατικό τους πρόγραμμα ούτε στις αγριότητες τους ενάντια στους αναρχικούς και άλλες διαφωνούσες ομάδες. Παρακινήθηκε από τον βάσιμο φόβο ότι, στο τέλος, οι κομμουνιστές θα κυριαρχούσαν στο σοσιαλιστικό κόμμα. Κατά τη διάρκεια της διοίκησής τους ο Καμπαλέρο και οι σύμμαχοί του, πρώτοστάτησαν στη διάλυση των Ισπανικών αντιεξουσιαστικών κολλεκτίβων. Μία από τις καλύτερες μελέτες αυτής της πλευράς της Ισπανικής τραγωδίας είναι το έργο του Μπάρνι Μπολότεν «*Το Μεγάλο Καμουφλάζ*» (Λονδίνο 1961). Οι παρακάτω παράγραφοι συνογίζουν το κρίσιμο αυτό σημείο.

Οι σχέσεις του Καμπαλέρο με τη CNT-FAI πριν από τον εμφύλιο πόλεμο χαρακτηρίζονταν σχεδόν από συνεχείς προστριβές. Λίγο πριν από τον εμφύλιο πόλεμο, στις 24 Απρίλη 1936, η «*Εργατική Αλληλεγγύη*» (όργανο των αναρχοσυνδικαλιστών) χαρακτήριζε τον Καμπαλέρο «*δικτάτορα, σε εμβρυακή μορφή*», ο οποίος απέβλεπε «*στην απόλυτη ηγεμονία του σοσιαλιστικού κόμματος, την άλλη μέρα από τη νικηφόρα εξέγερση των εργαζομένων τάξεων*» (Μπολότεν σελ. 154).

Αντίθετα, τους μήνες πριν από τον εμφύλιο πόλεμο, οι επίσημες σχέσεις ανάμεσα στην αριστερή πτέρυγα των σοσιαλιστών και το κομμουνιστικό κόμμα ήταν σχεδόν φιλικές. Ο Καμπαλέρο, Γενικός Γραμματέας τότε της UGT και πραγματικός ηγέτης του «*Κινήματος της Σοσιαλιστικής Νεολαίας*», εκδείαζε τη συγχώνευση των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών συνδικαλιστικών ομοσπονδιών, καθώς και την

ένωση των οργανώσεων των δύο νεολοιάν. Το Μάρτη του 1936, το τμήμα του σοσιαλιστικού κόμματος της Μαδρίτης, με ηγέτη τον Καμπαλέρο πρότεινε τη συγχώνευση του Κομμουνιστικού σοσιαλιστικού κόμματος. Τον Αύγουστο του 1936, ο Καμπαλέρο κάλεσε τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές να μπουν στην κυβέρνησή του, πράγμα που έγινε. Νωρίτερα, είχε εισπράξει τους επαίνους του ηγέτη του κομμουνιστικού κόμματος Χοσέ Νπαζ σαν «ένας που πλησιάζει πολύ στον επαναστατικό δρόμο, το δρόμο του κομμουνιστικού κόμματος και της κομμουνιστικής διεθνούς» (Μπολότεν, σελ. 105).

Στις 19 Ιούλη 1936, οι εξουσίες της αστυνομίας σαρώθηκαν από το διπλό κτύπημα της στρατιωτικής εξέγερσης και της κοινωνικής επανάστασης. Το πραξικόπημα των φασιστών κατεστάλη βασικά από την επιδεξιότητα και ευφυΐα των αγωνιστών. Το κράτος άρχισε σιγά-σιγά να στρέφεται ενάντια στους εργαζόμενους αγωνιστές. Σ' αυτό το θέμα συμφωνούσαν οι κομμουνιστές, σοσιαλιστές και δημοκρατικοί. Απειθαρχοί αγωνιστές αποπλιζόταν και στέλλονταν στη φυλακή. Η κυβέρνηση ανελάμβανε την τήρηση της δημόσιας τάξης στο ένα μέρος μετά το άλλο. Την εποχή της κυβέρνησης Καμπαλέρο χιλιάδες κατατάχθηκαν στην Πολιτοφυλακή. Το Σεπτέμβρη του 1936 όταν σχηματίστηκε η κυβέρνηση Καμπαλέρο υπήρχαν 15.600 αστυνομικοί (καρραμπινιέροι) σ' ολόκληρη την Ισπανία. Τον Απρίλη του 1937, ο αριθμός έφθασε στους 40.000 στη Δημοκρατική Ισπανία (η έκτασή της ήταν περίπου η μισή ολόκληρης της Ισπανίας) (Μπολότεν, σελ. 170).

Το Δεκέμβρη του 1936, η κυβέρνηση Καμπαλέρο, ύστερα από συμφωνία με το κομμουνιστικό κόμμα, εξέδωσε διάταγμα για τη διάλυση των αυτόνομων επαναστατικών επιτροπών και την αντικατάστασή τους από δημοτικά και επαρχιακά κυβερνητικά συμβούλια, όπου αντιπροσωπεύονταν όλα τα κόμματα του λαϊκού μετώπου και συνδικάτα. Η διοίκηση του Καμπαλέρο ήταν αποφασισμένη να διαλύσει όλα τα επαναστατικά όργανα που ασκούσαν κρατικές λειτουργίες. Η εφημερίδα του σοσιαλιστικού κόμματος «*Claridad*» (19 Φλεβάρη 1937) και το όργανο του κομμουνιστικού κόμματος «*Mundo Obrero*» (25 Δεκέμβρη 1936) καταφερόταν ενάντια στις επιτροπές, σαν εμπόδια στην κρατική εξουσία. Η τελευταία έγραφε:

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τη στιγμή αυτή, (τα σώματα αυτά που δημιουργήθηκαν στην αρχή του εμφυλίου πολέμου στις πόλεις και

στα χωριά)... εμποδίζουν πάρα πολύ το κυβερνητικό έργο». (Μπολό-
τεν, σελ. 167).

Σύμφωνα με τους κομμουνιστές, τους σοσιαλιστές και τους δημοκρατικούς, έπρεπε να αφαιρεθεί η εξουσία των επαναστατικών επιτροπών στα κολλεκτιβοποιημένα εργοστάσια, ειδικά στις βασικές βιομηχανίες, και στις αγροτικές κολλεκτίβες. Η εθνικοποίηση κτυπούσε την αριστερή πτέρυγα της επανάστασης στο πιο ευαίσθητο σημείο της εξουσίας της και ταυτόχρονα έδεσε τις αγροτικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις κάτω από τον κρατικό έλεγχο. Στις 3 του Μάρτη του 1937, η «Εργατική Αλληλεγγύη» διαμαρτυρόταν ότι:

«Αυτοί οι αντιδραστικοί... απολαμβάνοντας ανήκουστη κρατική βοήθεια προσπαθούν να καταλάβουν με έφοδο τις κολλεκτιβοποιημένες περιουσίες, με σκοπό να δέσουν τέλος στην αγροτική επανάσταση».

Η αντεπαναστατική καμπάνια, που άρχισε λίγες εβδομάδες πριν από τα επαναστατικά γεγονότα της 19ης Ιούλη 1936, ενισχύθηκε μεταξύ του Δεκέμβρη 1936 και άνοιξης του 1937. Προετοιμαζόμενοι για το τελικό πλήγμα έκαναν ό,τι μπορούσαν για να υποσκάγουν το γόπητρο της CNT-FAI και να σαμποτάρουν τα επαναστατικά επιτεύγματα.

Η πρώτη μεγάλη επίθεση ενάντια στις αγροτικές κολλεκτίβες (Μάρτης 1937) εξαπολύθηκε στην περιοχή της Λεβάντε ανάμεσα στην Αλικάντε και στη Μούρσια.⁵ Επικεφαλής βρισκόταν καραμπινιέροι, πολιτοφύλακες, ειδική αστυνομία, (Assault Guards) και άλλες αστυνομικές δυνάμεις, με στρατιωτική διάρθρωση, με τμήματα πυροβολικού και εξοπλισμένες από την κυβέρνηση με άφθονα όπλα και τανκς (18 τανκς στη Γκάντια και 13 στην Αλφόρα). Η τόσο ανίκανη, να πολεμήσει τους φασίστες στο μέτωπο, Δημοκρατία, αντιστάδιζε την ανικανότητά της με άνανδρες επιθέσεις στις κολλεκτίβες, στο εσωτερικό μέτωπο.

Οι χωρικοί περίμεναν αυτή την επίθεση και είχαν προετοιμάσει, όσο μπορούσαν, την αντίστασή τους. Δεν είχαν τανκς και πολεμούσαν με παλιά πιστόλια και δυο παλιά κανόνια. Η κυβέρνηση είχε σκοπό να καταλάβει, στην αρχή, τα στρατηγικά χωριά Τουλέρα και Αλφόρα. Ολόκληρη όμως η περιοχή ξεσηκώθηκε και οι γειτονικοί αγρότες εξοπλίστηκαν με κυνηγετικά όπλα και συγκεντρώθηκαν για να απωθήσουν τους εισβολείς. Οι περιφερειακές ομοσπονδίες της Χα-

τίβα, Καρκαγκέντε, Γάντια και Σουέκα ένωσαν τις δυνάμεις τους και οργάνωσαν το «μέτωπο της Γάντια». Οι χωρικοί της Καταρόχα, Λίρια, Μονκάντα, Πατέρνα και Μπουριάνα ίδρυσαν το «μέτωπο της Βιλανέσα». Η μάχη κερδήθηκε από τους κολλεκτιβιστές, όταν οι αγρότες ενισχύθηκαν από δύο αντιεξουσιαστικά τάγματα και από δύο τάγματα της «Ομοσπονδιακής Φάλαγγας» της CNT, τα οποία έσπευσαν από το μέτωπο Τερουέλ-Σεγκόρμπε, να βοηθήσουν τους χωρικούς.

Η μάχη στην Καλέρα, περιοχή της Λεβάντε, κράτησε τέσσερις μέρες, οπότε η κυβέρνηση, ανίκανη να επιτύχει το σκοπό της, επιτέθηκε προς άλλη κατεύθυνση: προς τη Σέλα. Με την επέμβαση της CNT σταμάτησε τελικά το πυρ. Έγινε ανταλλαγή αιχμαλώτων και όπλων ανάμεσα στις δύο παρατάξεις. Η συμφωνία όμως παραβιάστηκε από την κυβέρνηση και ένας αριθμός αιχμαλώτων (μεταξύ των οποίων πολλά νεαρά άτομα) απολύθηκαν πολύ αργότερα. Παρ' όλο ότι οι σύντροφοί μας υπέσπσαν τις συνέπειες, οι κολλεκτίβες δεν είχαν διαλυθεί. Αντίθετα, βγήκαν ενισχυμένες από τη σύγκρουση. Όλες οι μαρτυρίες αποδεικνύουν ότι σχεδιαζόταν μυστικά ολόκληρη επιχείρηση από τους σοσιαλιστές της δεξιάς πτέρυγας, (ειδικά από τον υπουργό πολέμου Πριέτο) και τους κομμουνιστές, οι οποίοι είχαν συμμαχήσει προσωρινά, πάνω στο συγκεκριμένο αυτό δέμα.

Έτσι συνεχιζόταν ο πόλεμος ενάντια στους φασίστες και η απελευθέρωση ενάντια στις κολλεκτίβες. Το κεντρικό σημείο βρισκόταν στην Καταλωνία. Εκεί τα κέρδη της επανάστασης είχαν διασωθεί και οι ένοπλοι εργάτες αντιτίθενταν στην παλινόρθωση του κράτους. Εδώ επίσης το PSUC ήταν αποφασισμένο να δέσει τέρμα στην επανάσταση. Η επιχείρηση έγινε το Μάη του 1937. Ο συνασπισμός εξαπέλυσε την επίθεσή του στη Βαρκελώνη, στο προπύργιο του αναρχισμού, με το πρόσχημα ότι το κεντρικό τηλεφωνικό κέντρο πρέπει να παύσει να ελέγχεται από τη CNT. Μπορούσε να βρεθεί και οποιοδήποτε άλλο πρόσχημα.

Στις μέρες που ακολουθούσαν την Πρωτομαγιά, άρχισε συστηματικά η καταδίωξη των συντρόφων μας σε μαζική κλίμακα και το χάσιμο των θέσεών μας σ' όλα τα μέτωπα. Τα πολιτικά κόμματα, σε συμμαχία με τον πρόεδρο της κυβέρνησης της Καταλωνίας Κόμπανους (ο οποίος στράφηκε πλέον ανοιχτά ενάντια στους αναρχικούς) έδωξαν όλους τους συντρόφους μας από τις πιο σημαντικές θέσεις. Οι σταλινικοί ανέλαβαν τον έλεγχο της αστυνομίας.

Ο κομμουνιστής ηγέτης Κομορέρα έγινε υπουργός οικονομικών της Καταλωνίας. Μη μπορώντας να υποσκάψει τη μεγάλη επιρροή των συνδικάτων της CNT, ο Κομορέρα χρησιμοποίησε τις απεριόριστες εξουσίες του (σε συμμαχία με την κεντρική κυβέρνηση) για να σαμποτάρει την παραγωγή και να ρίξει την ευθύνη στη CNT. Διάβρωσε στρατηγικές τοπικές ενώσεις και εργοστάσια με την διείσδυση κομμουνιστών και προσπάθησε να αποκαταστήσει τους καπιταλιστές στον έλεγχο του συστήματος μεταφορών της Βαρκελώνης και σε άλλες επιχειρήσεις. Ο κατάλογος με τα σαμποτάζ και τις αγριότητες ενάντια στους συντρόφους μας είναι ατέλειωτος και συμβαδίζει με την αποκατάσταση του ελέγχου του κράτους.

Μετά το πραξικόπημα του Μάη 1937 στη Βαρκελώνη, ο νεοδιορισμένος υπουργός γεωργίας κομμουνιστής Ουρίμπε, κατέπληξε ολόκληρο τον κόσμο δημοσιεύοντας ένα διάταγμα που νομιμοποιούσε τις αγροτικές κολλεκτίβες σ' ολόκληρη την Ισπανία, άσχετα με τον τρόπο οργάνωσής τους. Στην πραγματικότητα, αυτό το διάταγμα ήταν μια απάτη, ένα καμουφλάζ των σκοτεινών σχεδίων του αντεπαναστατικού συνασπισμού να καταστρέψει τις κολλεκτίβες και να επιστρέψει τη γη στους παλιούς αστούς γαιοκτήμονες. Οι πράξεις του Ουρίμπε απέδειξαν καθαρά τις προθέσεις του. Σε ραδιοφωνικούς λόγους του, ο Ουρίμπε συμβούλευε επανειλημμένα τους χωρικούς να μη μπαίνουν στις κολλεκτίβες. Εγγυόταν την επιστροφή της γης στους μικρούς και μεσαίους αγρότες - ιδιοκτήτες. Αναδιοργάνωσε την αντεπαναστατική «Ομοσπονδία Αγροτών Γαιοκτημόνων» της Λεβάντε και ίδρυσε ένα αντεπαναστατικό ενωμένο μέτωπο. Με το πρόσχημα ότι θα βοηθούσαν τις αγροτικές κολλεκτίβες στο θερισμό (υπήρχε σοβαρή έλλειψη εργατικών χεριών), «ταξιαρχίες εφόδου» από νεαρούς κομμουνιστές κατέκλυσαν την Καταλωνία και τη Λεβάντε με σκοπό να διεισδύσουν και να καταστρέψουν τις κολλεκτίβες.

Η μεγάλη επίθεση για την καταστροφή των κολλεκτίβων (Ιούνιος 1937) εξαπολύθηκε ενάντια στις κολλεκτίβες της Αραγωνίας, την εποχή του θερισμού. Οι καραμπινιέροι, διοικούμενοι από κομμουνιστές, σταματούσαν τα φορτηγά που μετέφεραν προϊόντα από διάφορες κολλεκτίβες και έκαναν κατάσχεση του φορτίου τους. Λίγο αργότερα, οι καραμπινιέροι έκαναν επιδρομές στις κολλεκτίβες, καταστρέφοντας το κάθε τι και έκαναν κατασχέσεις όλων των αντικειμένων αξίας, κάτω απ' την καθοδήγηση του υπουργείου πολέμου.

Με το πρόσχημα ότι ετοιμαζόταν μια επίθεση στο μέτωπο κινητοποίησαν πολλούς νέους. Το ίδιο και σε άλλα χωριά. Και ενώ αυτοί οι άνθρωποι βάδιζαν προς το μέτωπο, στρατός από άλλες περιοχές, που ουδέποτε είχε πάει στο μέτωπο, εγκαθίστατο σε στρατηγικά χωριά, απ' όπου μπορούσε να εξαπολύσει τις επιθέσεις του. Αυτά τα παράσιτα εφοδιασμένα με τρόφιμα περνούσαν την ημέρα παίζοντας «πελότε» (ένα βασικό παιχνίδι), ενώ το σάρι καταστρεφόταν στους αγρούς από έλλειψη εργατικών χεριών.

Υπήρχαν όμως και χειρότερα. Τον Ιούλη του 1937, οι κολλεκτίβες δέχτηκαν επίθεση από μηχανοκίνητες ταξιαρχίες του κανονικού στρατού, διοικούμενες από τον περιβόητο, κομμουνιστή αξιωματικό Ενρίκε Λίστερ. Ο ίδιος στρατός, όταν αντιμετώπισε τους φασίστες στη Μπελτσιτέ, το έβαλε στα πόδια, σαν φοβισμένος λαγός.

Το τριάντα τοις εκατό από τις κολλεκτίβες καταστράφηκε εντελώς. Στην Αλκόρα ντε Σίνκο, το δημοτικό συμβούλιο που διεύθυνε την κολλεκτίβα φυλακίστηκε. Γέροι συνταξιούχοι πετάχτηκαν έξω από τα γηροκομεία. Μαζικές συλλήψεις γινόταν και σε άλλες κολλεκτίβες: Μας ντε λα Μάτας, Μονζόν, Μπαρμπάστρο. Αποθήκες, συνεταιριστικές αγορές, εγκαταστάσεις, γκρεμιζόταν και καταστρεφόταν. Στην «Εθνική Ολομέλεια των Αγροτών» στη Βαλέντσια, τον Οκτώβρη του 1937, οι αντιπρόσωποι της Αραγωνίας έκαναν αυτή την αναφορά (την οποία και συνογίζουμε):

«Περισσότεροι από 600 οργανωτές των κολλεκτίβων ρίχτηκαν στις φυλακές. Οι διορισμένες από την κυβέρνηση επιτροπές πήραν τις αγορές τροφίμων, τη γη, τα ζωντανά και τα εργαλεία και τα έδωσαν πίσω στις οικογένειες των φασιστών ή των ύποπτων για φασισμό, από τους οποίους, η επανάσταση είχε αφαιρέσει την ιδιοκτησία. Τα προϊόντα του θειρισμού απαλλοτριώθηκαν και διανεμήθηκαν κατά τον ίδιο τρόπο, περιλαμβανομένων ακόμη και των ζωντανών που είχαν δρέψει οι κολλεκτίβες. Σε μερικά χωριά όπως στο Μπορντόν και Καλασιέτε κατέσχεσαν ακόμη και τους σπόρους».

Τόσο μεγάλη ήταν η καταστροφή ώστε η Δημοκρατική Ισπανία απειλήθηκε από έλλειψη αγαθών. Οι αντεπαναστάτες αποδείχτηκαν ανίκανοι να αποκαταστήσουν την παραγωγή, και, ενάντια στις προθέσεις τους, αναγκάστηκαν να σταματήσουν τις λεηλασίες και να επιτρέψουν την επανίδρυση των κολλεκτίβων. Παρ' όλον ότι μερικές κολλεκτίβες ξανάρχισαν να λειτουργούν, το κίνημα είχε ήδη συντριβεί

αμετάκλητα (απαγόρευση, εθνικοποίηση, επαναφορά του ιδιωτικού μονοπωλίου), μια ιστορική αγριότητα την οποία οι υποτιθέμενοι αντιφασίστες αντεπαναστάτες δεν θα μπορούσαν ποτέ να αποτινάξουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην περίοδο της μοναρχίας, κάτω από τη δικτατορία του Πρίμο ντε Ριβέρα (1923-1929) ο Καμπαλέρο υπηρέτησε σαν υπουργός εργασίας. Η UGT έγινε το ανεπίσημο εργατικό μέτωπο της κυβέρνησης, ενώ η CNT βρισκόταν εκτός νόμου.
2. Αυτή η φαινομενική αύξηση επιτεύχθηκε με την εγγραφή εκατοντάδων χιλιάδων αντεπαναστατών, αστών, μη προλεταριακών στοιχείων, όπως κοινοτικών, επαρχιακών και εθνικών γραφειοκρατών, μικροαστών εργοδοτών, γαιοκτημόνων, αντιδραστικών καθολικών, δημοκρατικών και σεπαραπιστών, τρομαγμένων φιλελευθέρων κ.τ.λ. Αυτά τα στοιχεία στρατολογήθηκαν αργότερα, στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου από το Κομμουνιστικό Κόμμα για να συντρίψουν τη CNT-FAI.
3. Από το φόβο της επανάστασης, η Τζενεραλιντάντ εξόπλιζε μόνο τις δυνάμεις της (αστυνομία, πολιτοφυλακή) και στερούσε τα όπλα από τη CNT-FAI. Αρκετά όπλα για την καταστολή της φασιστικής εξέγερσης πάρθηκαν όταν οι αγωνιστές της CNT-FAI κατέλαβαν τους στρατώνες του πυροβολικού Σαν Αντρές και άλλες αποθήκες.
4. Ο Νεγκρίν ήταν μέλος και της κυβέρνησης Καμπαλέρο.
5. Η καταστροφή των αγροτικών κολλεκτίβων περιγράφεται από τον Λεβάλ (*«Αντιεξουσιαστική Ισπανία»*, σελ. 367-377). Βλέπε, επίσης, στον Πεϊράτς (*«Οι αναρχικοί στην Ισπανική Πολιτική Κρίση»*, Κεφάλαια XV και XVI).

Μάρτα Άκελσπεργκ

MUJERES LIBRES: ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ

Η Martha Ackelsberg διδάσκει στο Smith College και συμμετέχει ενεργά στο γυναικείο κίνημα. Ερευνά τους τρόπους με τους οποίους, οι απόψεις του γυναικείου κινήματος για τη φιλία και τη συλλογικότητα, μπορούν να λειτουργήσουν σαν πρόκληση για τις παραδοσιακές πολιτικές θεωρίες. Το άρθρο που ακολουθεί έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό Radical America και αποτελεί μέρος ενός βιβλίου που γράφει για τις Mujeres Libres.

ΟΡΓΑΝΩΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

«**Ζ**εις σε μια πόλη, όπου οι γυναίκες είναι υποβιβασμένες σε μια κατάσταση ασημαντότητας, αποκλειστικά αφιερωμένες στη φρονίδα του σπιτιού και των παιδιών; Αναμφίβολα, τάχεις σκεφτεί πολλές φορές αυτά με κάποια απδία και όταν βλέπεις την ελευθερία που απολαμβάνουν οι αδελφοί σου ή οι υπόλοιποι άντρες της οικογένειάς σου, αισθάνεσαι τι στερήσεις συνεπάγεται το να είσαι γυναίκα...

Λοιπόν σ' όλα αυτά που έχεις υποφέρει και υποφέρεις εναντιώνονται οι "Mujeres Libres" («Ελεύθερες Γυναίκες»). Θέλουμε να έχεις την ίδια ελευθερία με τους αδελφούς σου... Θέλουμε η φωνή σου ν' ακουστεί με την ίδια ισχύ μ' εκείνη του πατέρα σου. Θέλουμε να κατακτήσεις την ανεξάρτητη ζωή που έχεις επιθυμήσει, χωρίς να σ' ενδιαφέρει τι θα πουν οι άλλοι για σένα.

Κατάλαβε, όμως, ότι όλα αυτά απαιτούν την προσπάθειά σου: ότι δε γίνονται χωρίς αντίτιμο και ότι για να τα καταφέρεις χρειάζεσαι τη βοήθεια των άλλων. Χρειάζεσαι κάποιους που να ενδιαφέρονται για τα ίδια πράγματα με σένα, έχεις ανάγκη να τους βοηθήσεις, όπως και εκείνοι θα σε βοηθήσουν. Μ' άλλα λόγια, πρέπει να παλέγεις συλλογικά: που σημαίνει ότι πρέπει να δημιουργήσεις μια ομάδα γυναικών»¹.

Αυτό το απόσπασμα προέρχεται από ένα φυλλάδιο με τίτλο «Πώς να οργανώσετε μια Ομάδα Mujeres Libres» που κυκλοφόρησε μάλλον το 1937 στην Ισπανία.

Οι Mujeres Libres ιδρύθηκαν από γυναίκες που ήταν ακτιβίστριες στο Ισπανικό αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα. Ανάμεσα στον Απρίλη του 1936 και τον Φλεβάρη του 1939 δημιούργησαν μια οργάνωση

που αριθμούσε πάνω από 20.000 μέλη (γυναίκες της εργατικής τάξης στην πλειοψηφία τους) με 147 ομάδες σ' όλη τη Δημοκρατική Ισπανία. Στόχος τους ήταν η προώθηση της αυτενέργειας και της αυτοοργάνωσης των εργαζόμενων γυναικών. Μέσα από εμπειρίες δικές τους και άλλων απ' το Ισπανικό αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα, είχαν φτάσει στο σημείο να πιστεύουν ότι για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο χρειαζόταν μια χωριστή γυναικεία οργάνωση που θα προσανατόλιζε την πάλη της ενάντια στην «τριπλή υποδούλωση των γυναικών: στην άγνοια, στο κεφάλαιο και στους άντρες».

Σ' αντίθεση με τα περισσότερα σοσιαλιστικά κινήματα που θεωρούν την οικονομική (ταξική) καταπίεση σαν τη βασικότερη μορφή καταπίεσης απ' την οποία εξαρτώνται όλες οι άλλες, οι αναρχικοί αντιμετώπισαν την ιεραρχία, την τυποποιημένη εξουσία, σαν ένα πρόβλημα αποφασιστικής σημασίας. Μέσα σ' αυτά τα θεωρητικά πλαίσια, υπήρχε χώρος για θεώρηση διάφορων μορφών υποταγής (πολιτική, σεξουαλική, οικονομική) σ' ένα επίπεδο σχετικής αυτονόμησης της μιας μορφής απ' την άλλη· κάθε μια απ' αυτές θα έπρεπε ν' αντιμετωπιστεί από ένα πραγματικά επαναστατικό κίνημα. Πράγματι, απ' το 1872 ήδη, έδεσαν το ξεπέραςμα της γυναικείας υποταγής σαν έναν απ' τους στόχους του κινήματος.

Ωστόσο, παρόλα αυτά τα ανοίγματα σε θεωρητικό επίπεδο, η γυναικεία καταπίεση δεν ήταν ποτέ ζήτημα προτεραιότητας μέσα στο Ισπανικό αναρχικό κίνημα. Οι περισσότεροι αναρχικοί αρνούσαν ν' αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητά της· ισχυρίζονταν —αν τους ενδιέφερε και καθόλου— ότι η χειραφέτηση των γυναικών θα πραγματοποιόταν είτε με τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό ή (πιο συχνά) μετά την εγκαθίδρυση της αναρχικής κοινωνίας. Στην καλύτερη περίπτωση επέμεναν ότι η πάλη για το ξεπέραςμα της γυναικείας καταπίεσης πρέπει να γίνεται μέσα απ' τις οργανώσεις του κινήματος. Όπως έλεγε μια γυναίκα ακτιβίστρια:

*«Είμαστε αφοσιωμένες στη δημιουργία μιας νέας κοινωνίας και αυτό πρέπει να γίνει από κοινού. Πρέπει να συμμετέχουμε στους αγώνες της ομοσπονδίας μαζί με τους άντρες, πολεμώντας για τις θέσεις μας, **απαιτώντας** να μας αντιμετωπίσουν σοβαρά»².*

Αλλά οι γυναίκες των Mujeres Libres επέμεναν ότι ήταν αναγκαία περισσότερη άμεση δράση. Κατά τη γνώμη τους, οι άντρες αναρχι-

κοί ίσως νάχαν σωστές απόγεις όταν βρίσκονταν στο βήμα του ομιλητή· συνήθως, όμως, δεν άλλαζε η στάση τους απέναντι στις γυναίκες, στην καθημερινή τους ζωή. «Είναι αλήθεια ότι έχουμε αγωνιστεί μαζί» θυμάται ότι είπε μια γυναίκα στους άντρες συντόφους της, «αλλά εσείς είσατε πάντα οι ηγέτες και εμείς οι οπαδοί. Είτε θρισκόμαστε στους δρόμους, είτε στο σπίτι. Είμαστε λίγο καλύτερα από σκλάβοι!». Οι Μ.Λ. είχαν σα στόχο να σπάσουν τους φραγμούς της άγνοιας και της απειρίας που εμπόδιζαν τις γυναίκες να πάρουν μέρος σαν ίσες στην πάλη για μια καλύτερη κοινωνία και ταυτόχρονα, ν' αντιπαλέψουν την κυριαρχία των αντρών μέσα στο ίδιο το αναρχικό κίνημα. Όπως μου είπε η Soledad Estorach, μια απ' τις «ιδρύτριες» της ομάδας της Βαρκελώνης:

«Τουλάχιστον στην Καταλωνία, η επικρατούσα άποψη ήταν ότι άντρες και γυναίκες θάπρεπε να συμμετέχουν. Αλλά το πρόβλημα ήταν ότι οι άντρες δεν ήξεραν πώς να κάνουν τις γυναίκες να δραστηριοποιηθούν. Τόσο οι άντρες, όσο και οι περισσότερες γυναίκες συνέχιζαν ν' αντιμετωπίζουν τις γυναίκες σα βοηθητικές και συμπληρωματικές.

Γι' αυτούς, πιστεύω, η ιδανική κατάσταση θα ήταν να έχουν μια συντρόφισσα που θα συμφωνούσε με τις ιδέες τους, αλλά στην ιδιωτική της ζωή θα ήταν λίγο-πολύ σαν τις άλλες γυναίκες. Ήθελαν να είναι ακτιβιστές 24 ώρες το 24ωρο, και σ' αυτά τα πλαίσια, φυσικά, ήταν αδύνατο να υπάρχει ισότητα... Οι άντρες συμμετείχαν τόσο πολύ, ώστε οι γυναίκες αφήνονταν πίσω, σχεδόν από αναγκαιότητα. Ειδικά, για παράδειγμα, στις περιπτώσεις που κλείνονταν φυλακή. Τότε εκείνη έπρεπε να φροντίζει τα παιδιά, να δουλεύει για να ζήσει την οικογένεια, να τον επισκέπτεται στη φυλακή κ.λπ. Σ' όλα αυτά οι συντρόφισσες ήταν πολύ καλές! Αλλά, για μας αυτό δεν ήταν αρκετό. Κυρίως, δεν ήταν «ακτιβισμός».³

Όταν οι Μ.Λ. μιλούσαν για τους στόχους τους, χρησιμοποιούσαν τον όρο «capacitació». Αντίστοιχος όρος δεν υπάρχει στα Αγγλικά. (Φυσικά ούτε στα Ελληνικά υπάρχει. Σημαίνει την καλλιέργεια και την ενίσχυση των δυνατοτήτων του ατόμου —της γυναίκας στη συγκεκριμένη περίπτωση—, με σκοπό την ενεργότερη συμμετοχή της στο αναρχικό κίνημα. Στμ.). Γι αυτές, όπως και για τους αναρχικούς γενικά, η αλλαγή της συνείδησης των ανθρώπων για τον εαυτό τους και

τη δέση τους στην κοινωνία, είναι ένα αποφασιστικό βήμα προς την επαναστατική αλλαγή.

Βέβαια το δύσκολο ερώτημα —για τις Mujeres Libres, όπως και για κάθε κοινωνικό επαναστατικό κίνημα μέχρι σήμερα— είναι το πώς επιτυγχάνεται αυτή η αλλαγή συνείδησης.

Παρόλο που οι Μ.Λ. ήταν μια χωριστή οργάνωση γυναικών, είχαν βαθιές ρίζες στο Ισπανικό αναρχικό κίνημα. Για να κατανοήσουμε το πρόγραμμα και τη στρατηγική τους πρέπει να τα εντάξουμε στα ευρύτερα πλαίσια της αναρχικής παράδοσης στην Ισπανία.

Ένα απ' τα βασικά χαρακτηριστικά της «κομμουναλιστικής* - αναρχικής παράδοσης» (και μ' αυτόν τον όρο εννοώ την παράδοση του Μπακούιν, του Κροπότκιν και του Μαλατέστα, πάνω στην οποία κινήθηκε το Ισπανικό αναρχικό κίνημα) είναι η επιμονή ότι τα μέσα πρέπει να βρίσκονται σ' αντιστοιχία με τους σκοπούς. Αν σκοπός του επαναστατικού αγώνα είναι μια μη-ιεραρχική εξισωτική κοινωνία, τότε η τελευταία πρέπει να δημιουργηθεί μέσα απ' τις δραστηριότητες ενός μη-ιεραρχικού κινήματος. Διαφορετικά, εκείνοι που συμμετέχουν ποτέ δεν θα είναι σε θέση να δράσουν αυτόνομα και εκείνοι που παίζουν ηγετικό ρόλο στο «κίνημα» θα καταλήξουν να γίνουν «διευδύνοντες» στην μετεπαναστατική κοινωνία.

Αποφαστικό στοιχείο της ικανότητάς τους να φαντάζονται μια τέτοια μη-εξουσιαστική τάξη πραγμάτων ήταν η επιμονή τους ότι η ατομικότητα και η συλλογικότητα δεν είναι ασυμβίβαστες, αλλά, τουναντίον συσχετίζονται αμοιβαία. Ο κόσμος που οραματίζονται δεν είναι ένας κόσμος απομονωμένων ατόμων. Ούτε είναι το ηθικό και κοινωνικό χάος που συχνά συνδέεται με την λέξη «αναρχισμός». Είναι ένας κόσμος, στον οποίο οι «τακτοποιημένες» ανδρώπινες σχέσεις παίζουν καθοριστικό ρόλο, αλλά η τάξη διασφαλίζεται μέσα απ' τη συνεργασία και όχι μέσα απ' τον ανταγωνισμό και την ιεραρχία.

Οι Ισπανοί αναρχικοί και αναρχοσυνδικαλιστές έκφραζαν αυτή την προοπτική, προωθώντας αποκεντρωτικές αντιλήψεις και μια στρατηγική της «άμεσης δράσης». Άμεση δράση σημαίνει ότι η επαναστατική δραστηριότητα και οργάνωση αρχίζουν ν' αναπτύσσονται «εκεί που βρίσκονται οι άνθρωποι» κι όχι μέσω «διαμεσολαβητών» όπως είναι τα πολιτικά κόμματα. Στη συνέχεια αυτές οι τοπικές δρα-

* communalist-anarchist tradition (communal σημαίνει κοινοτικός) [Σ.τ.μ.].

στηριότητες συντονίζονται, είτε μέσα απ' την *προπαγάνδα στην πράξη* (παραδειγματική δράση που προσελκύει κόσμο με τη δύναμη των θετικών παραδειγμάτων που προσφέρει), είτε με την *αυθόρμητη οργάνωση* ελεύθερων ομοσπονδιών αποτελούμενων από τοπικές ομάδες. Το βασικό εδώ, ήταν να πετύχουν τάξη χωρίς καταναγκασμό. Αυτό οι Ισπανοί αναρχικοί το κατόρθωσαν μέσα από ένα *ομοσπονδιακό δίκτυο*. Κάτω απ' τη γενική αιγίδα του κινήματος βρισκόνταν συνδικάτα, ομάδες συγγένειας, πρωτοποριακά σχολεία, πολιτιστικά κέντρα κ.λπ. Αλλά καμιά απ' αυτές τις ομάδες δε μπορούσε να ισχυριστεί ότι μιλά ή δρα για λογαριασμό των υπολοίπων. Ήταν πιο πολύ «χώροι συζητήσεων και ζυμώσεων» παρά οργανώσεις που κατέβαζαν ντιρεκτίβες.⁴

Εντέλει οι Ισπανοί αναρχικοί πίστευαν ότι η *άμεση δράση* μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα σε κάποια πλαίσια *προπαρασκευής*: η *αυθόρμητη τάξη* προκύπτει μόνο από διαδικασίες που προωθούν την αυτενέργεια και την αυτοοργάνωση των ανθρώπων. Η *προπαρασκευή* ήταν το κλειδί για την επιτυχία μιας στρατηγικής της *άμεσης δράσης*. Ενώ απέρριπταν το ρόλο ενός κόμματος στην κατάρτιση «ολοκληρωμένου προγράμματος» για την επανάσταση, αρνούνταν επίσης ότι η ριζική κοινωνική αλλαγή μπορούσε να συμβεί στο κενό. Χρειαζόταν οι άνθρωποι ν' αποκτήσουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στη δυνατότητα τους να κατανοούν τον κόσμο γύρω τους. Αλλά για να μην αποκτήσει ιεραρχική μορφή μια τέτοια *προπαρασκευή* έπρεπε να βασίζεται μόνο στις εμπειρίες των ανθρώπων από νέες και διαφορετικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Το αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα αναπτυσσόταν επί 70 σχεδόν χρόνια πριν απ' την επίσημη έναρξη του Εμφυλίου Πολέμου τον Ιούλιο του 1936. Ενώσεις μη ιερχικά δομημένες που αυξάνονταν στην αγροτική και αστική Ισπανία, λειτουργούσαν σα χώροι όπου οι εργάτες μπορούσαν ν' αναπτύξουν μια αίσθηση της δυνατότητάς τους να πάρουν τον έλεγχο της δουλειάς και της ζωής τους στα χέρια τους. Οι Ενώσεις εμπνέονταν απ' τη μακρόχρονη παράδοση συλλογικής δράσης και ταυτόχρονα την προωθούσαν. Χιλιάδες άντρες και γυναίκες σ' όλη την Ισπανία είχαν εμπειρίες *άμεσης δράσης*: αυτό φαίνεται είτε στις διακηρύξεις του 19ου αι, για «αντιεξουσιαστικό κομμουνισμό» στην αγροτική Ανδαλουσία, είτε στις αντιπολεμικές διαδηλώσεις και τις «ταραχές για το γωμί» στη Βαρκελώνη του 20ου αι. Είχαν

καταφύγει στους δρόμους για να διεκδικήσουν την ικανοποίηση των αναγκών τους και το πιο σημαντικό, είχαν μερικές φορές χρησιμοποιήσει άμεσα τη δύναμή τους, όπως στην απαλλοτρίωση κρεαταγορών και αποδεμάτων άνδρακα.

Ρασιοναλιστικά σχολεία και *ateneos* (πολιτιστικά κέντρα) έδωσαν νέες διαστάσεις στον όρο *προπαρασκευή*. Αυτά τα σχολεία που δημιουργήθηκαν σε πολλές εργατικές περιοχές στη Βαρκελώνη (*barrios*) στις αρχές της δεκαετίας του 1930, υποστηρίζονταν από τοπικές ενώσεις και στελεχώνονταν από λιγοστούς αφοσιωμένους δασκάλους που είχαν καταφέρει ν' αποκτήσουν κάποια εκπαίδευση σ' ένα εκπαιδευτικό σύστημα που κυριαρχούνταν ολοκληρωτικά από την Εκκλησία. Υπήρχαν μοντέλα συμμετοχικής εκπαίδευσης, οργανωμένης σε μη ιεραρχικές βάσεις, η οποία χτυπούσε τον αναλφαβητισμό και καλλιεργούσε την αυτοπεποίθηση και ταυτόχρονα την ταξική συνείδηση. Τα πολιτιστικά κέντρα πρόσφεραν γυραγωγικές ευκαιρίες που τόσο χρειαζόνταν οι άνθρωποι· πάντα όμως υπήρχε σ' αυτές ένα μήνυμα. Οι εκδρομές σε βουνά και παραλίες για παράδειγμα συνοδεύονταν από *charlas*. Όπως είπε μια γυναίκα για τις εμπειρίες της με την ομάδα «*γινόταν ζύμωση ιδεών, δημιουργούνταν μια αίσθηση ότι είμαστε σύντροφοι και συντρόφισσες... Σ' αυτό το σημείο ήταν που διαμορφωνόμασταν πιο βαθειά, ιδεολογικά*». ⁵ Επίσης τα περισσότερα *ateneos* είχαν βιβλιοθήκες ανοιχτές σε πολλούς νέους που δεν είχαν άλλους τρόπους πρόσβασης στα βιβλία: «*Όταν είδα τη βιβλιοθήκη στο πολιτιστικό κέντρο, σκέφτηκα ότι η γνώση όλου του κόσμου βρισκόταν στα πόδια μου*» ⁶.

Έτσι, πριν ακόμη απ' την εποχή του Εμφυλίου Πολέμου, υπήρχε ήδη ένα εκτεταμένο δίκτυο αναρχικών και αναρχοσυνδικαλιστικών οργανώσεων και δραστηριοτήτων, ειδικά στην Καταλωνία, την Αραγωνία και το Λεβάντε. Ελάχιστα γνωστό είναι το γεγονός ότι ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος δεν ήταν απλά ένας πόλεμος της «δημοκρατίας» ενάντια στο «φασισμό». Μέσα στην περιοχή που ελεγχόταν από τις Δημοκρατικές δυνάμεις συντελούνταν μια κοινωνική επανάσταση. Υπολογίζεται ότι στις κολλεκτιβοποιήσεις των αγροτικών και βιομηχανικών ιδιοκτησιών συμμετείχαν 7 με 8 εκατομμύρια άνθρωποι. Οι αναρχικοί ήταν από εκείνους που έπαιζαν καθοριστικό ρόλο σ' αυτούς τους αγώνες. Οι *Mujeres Libres* έδρασαν μέσα σ' αυτά τα ευρύτερα επαναστατικά πλαίσια· οι 147 τοπικές τους ομάδες ήταν συγ-

κεντρωμένες σε περιοχές που αποτελούσαν σημαντικά κέντρα του αναρχο-συνδικαλιστικού κινήματος (στην Μαδρίτη, την Καταλωνία, το Λεβάντε και την Αραγωνία).

Από τις ποικίλες «προπαρασκευαστικές» δραστηριότητες που περιγράφω, ειδικά τα σχολεία και τα πολιτιστικά κέντρα ήταν ιδιαίτερα σημαντικά για τις γυναίκες. Στην Ισπανική κοινωνία εκείνης της εποχής επικρατούσαν φοβεροί φυλετικοί διαχωρισμοί. Οι περισσότεροι άντρες και γυναίκες ήταν περιορισμένοι σε κύκλους που αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από άτομα του ίδιου φύλου. Επιπλέον η οικονομική και πολιτιστική υποταγή των γυναικών ήταν πολύ πιο έντονη από εκείνη των αντρών. Οι δείκτες αναλφαριθμισμού ήταν υψηλότεροι στις γυναίκες. Όσες δούλευαν έξω απ' το σπίτι (ανύπαντρες, κύρια), έκαναν τις πιο κακοπληρωμένες δουλειές κάτω από φοβερά καταπιεστικές συνθήκες. Αλλά σ' αυτά τα μορφωτικά κέντρα και στις οργανώσεις νεολαίας δεν γίνονταν φυλετικοί διαχωρισμοί: αντίθετα προσφερόταν στις νέες γυναίκες και τους νέους άντρες μια ευκαιρία να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους και να συναναστραφούν σε ίση βάση με άτομα του άλλου φύλου. Τελικά μπορούσαν να εκφράσουν τις γυναίκες και τους μη οργανωμένους εργάτες, με τρόπο που οι οργανώσεις δεν ήταν σε θέση να κάνουν, καθώς λειτουργούσαν σ' ένα πεδίο πολύ ευρύτερο απ' το χώρο δουλειάς. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ουσιαστικά όλες οι γυναίκες με τις οποίες μίλησα, ανέφεραν πως οι εμπειρίες τους στα πολιτιστικά κέντρα και στις οργανώσεις νεολαίας ήταν καθοριστικές για την παραπέρα εξέλιξή τους και αποτέλεσαν ένα βασικό συστατικό της προπαρασκευής τους για τις *Mujeres Libres*. Μερικές γυναίκες, τότε, βρήκαν μια θέση για τον εαυτό τους μέσα στη συλλογικότητα που προωθούσε το αναρχο-συνδικαλιστικό κίνημα και ιδίως, οι οργανώσεις νεολαίας. Αλλά πολλές επίσης αναγνώρισαν τα όρια αυτών των ομάδων. Απ' τη μια, οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζονταν πάντα με τη σοβαρότητα, το σεβασμό και την ισοτιμία που ένιωθαν ότι άξιζε σ' αυτές, αλλά και σ' όλες τις γυναίκες. Και απ' την άλλη, είχαν όλες τους εντοπίσει την ανικανότητα του αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος να προσελκύσει στις γραμμές του πολλές ικανές γυναίκες και να τις αφήσει να προωδηθούν σε ηγετικές θέσεις (και πιστεύω ότι αυτό μέτρησε ακόμη περισσότερο για πολλές απ' τις ιδρύτριες, εφόσον ήταν τόσο αφοσιωμένες στο

αναρχικό κίνημα και τους στόχους του). Απέδιδαν αυτή την αποτυχία τόσο στο σεξισμό των αντρών όσο και στην έλλειψη «προπαρασκευής» ικανοποιητικού αριθμού γυναικών.

Θέλω να σας δώσω ένα πολύ σύντομο εισαγωγικό για μερικές απ' τις γυναίκες που ίδρυσαν τις M.L. Μ' αιχμαλώτισαν κυριολεκτικά, όταν τις συνάντησα και μίλησα μαζί τους στην Ισπανία και τη Γαλλία πριν από λίγα χρόνια. Μια ιδέα για το ποιες ήταν και πώς ζούσαν στην καθημερινή τους ζωή, μπορεί επίσης να μας βοηθήσει να βάλλουμε σε μια τάξη ό,τι ακολουθεί.

Πολλές απ' τις ακτιβίστριες ήταν νέες και ανύπαντρες (παρόλο, που δάπνυρε επίσης ν' αναφερθεί ότι εκείνες που ήταν νέες το 1935-36 είναι το πιθανότερο να ζουν σήμερα για να πουν τις ιστορίες τους!). Ενώ πολλές απ' αυτές (όπως και τα περισσότερα κορίτσια της εργατικής τάξης) είχαν αρχίσει να δουλεύουν σε μια ηλικία μεταξύ 8 και 12 ετών, το γεγονός ότι δεν ήταν παντρεμένες ούτε είχαν παιδιά, τους επέτρεπε να έχουν αρκετό ελεύθερο χρόνο για ν' αφιερωθούν σε δραστηριότητες του κινήματος. Μερικές προέρχονταν από οικογένειες με μακρόχρονη αναρχική παράδοση και όπως είπαν οι ίδιες, «ρουφούσαν τις αναρχικές ιδέες σχεδόν μαζί με το μητρικό γάλα».

Η Enriqueta Rovira, για παράδειγμα, είναι ένα απ' τα επτά παιδιά ενός αναρχικού ζευγαριού και εγγονή του Abelardo Saaverda, ενός απ' τους πρώτους περιοδεύοντες αναρχικούς δασκάλους που είχε υποχρεωθεί στις αρχές του αιώνα να εγκαταλείψει τη χώρα γιατί είχε διαπράξει το έγκλημα να διδάξει ανάγνωση τους αγρότες της Ανδαλουσίας. Δε μπορούσε καν να περιγράψει πώς «έγινε» αναρχικιά — οι ιδέες υπήρχαν απ' την αρχή. «Αυτές οι ιδέες ήρθαν σ' εμάς χωρίς καμία πίεση... Είναι σχεδόν σα να μη μας τις είχε μεταδώσει η μητέρα μας, τις ζούσαμε, γεννηθήκαμε μ' αυτές...»⁷ Ακόμη και για την Enriqueta — που προερχόταν από οικογένεια αφοσιωμένη στις αναρχικές ιδέες — η συναναστροφή με άλλους σ' ένα ateneo ήταν καθοριστική για την παραπέρα πορεία της. Την τροφοδότησε με μια ισχυρή αίσθηση συλλογικότητας που δεν φθάρηκε με το πέρασμα του χρόνου: φίλιες που δημιούργησε εκεί μέσα, της έδωσαν τη δυνατότητα να κάνει σημαντική δουλειά στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου.

Άλλες προέρχονταν από οικογένειες με αριστεριστικές (ή τουλάχιστον δημοκρατικές) τάσεις, που δεν αυτοονομάζονταν όμως, «αναρχικές». Η Sara Guillen, για παράδειγμα ήταν περίπου 16 χρονών

όταν ξέσπασε ο πόλεμος και μέχρι τότε ελάχιστη σχέση είχε με το κίνημα. Ήρθε σ' επαφή με τη CNT παρακολουθώντας με τον πατέρα της συνελεύσεις του συνδικάτου· παρότι αρχικά πίστευε ότι ήταν λάθος να υπάρχει χωριστή γυναικεία οργάνωση, άρχισε να συμμετέχει στις M.L., όταν έπιασε τον εαυτό της να υπερασπίζεται τις χωριστές συναυτήσεις των γυναικών απ' τα πειράγματα και τα κοροϊδευτικά σχόλια των αντρών συντρόφων της.

Ο πατέρας της Soledad Estorach, δάσκαλος και δημοκράτης, της είχε μεταδώσει την αγάπη για μάθηση και —προτού πεθάνει, όταν η κόρη του ήταν 10 χρόνων— της έμαθε να διαβάζει (μεγάλη υπόθεση εκείνη την εποχή για μια νέα γυναίκα).

Έφυγε απ' το σπίτι της, πριν κλείσει τα 14, για ν' αποφύγει ένα γάμο που θα την έκλεινε στους τέσσερεις τοίχους του σπιτιού. Πήγε στη Βαρκελώνη να βρει δουλειά που θα της επέτρεπε να συντηρεί τον εαυτό της και να βοηθά οικονομικά τη μητέρα της και την αδελφή της. Εκεί τελικά μπήκε σ' ένα σωματείο και συμμετείχε σ' ένα *ate-
neo*, το οποίο, όπως είπε η ίδια, της άνοιξε ένα ολόκληρο καινούργιο κόσμο: *«Ήταν μια ζωή απίστευτη, η ζωή μιας νέας αγωνίστριας. Μια ζωή αφιερωμένη στον αγώνα, στην κατάκτηση της γνώσης, στην αναδημιουργία της κοινωνίας. Χαρακτηριζόταν από ένα είδος αναβρασμού, μια συνεχή δραστηριοποίηση»*.⁸

Άλλες προέρχονταν από οικογένειες που φαίνεται ότι δεν είχαν καμία σχέση μ' αυτές τις ιδέες. Η Pepita Carreña, για παράδειγμα, έμαθε για την CNT από παράνομους αναρχικούς οργανωτές που έρχονταν να «προσπλυτίσουν» κόσμο στους χορούς που πήγαινε σαν έφηβη. Όταν άρχισε ν' αντιμετωπίζει προβλήματα επειδή ο πατέρας της δεν την άφηνε να πηγαίνει σε συνελεύσεις τα βράδια, του είπε: *«Εγώ κάνω μόνο ό,τι θάπρεπε να κάνεις εσύ στη θέση μου: αγωνίζομαι για τη χειραφέτηση των εργατών!»* και τον κάλεσε να πάει μαζί της σε μια συνέλευση. Πειπεισμένος απ' την αφοσίωση που διέκρινε στους ανθρώπους του σωματείου, ποτέ δεν την ξαναενόχλησε.

Το κοινό στοιχείο που είχαν όλες αυτές οι γυναίκες ήταν ότι συμμετείχαν είτε σε δραστηριότητες της CNT ή πιο συχνά, σε *ateneos* και σε οργανώσεις της νεολαίας. Αυτές οι εμπειρίες τους προσέφεραν το όραμα ενός νέου τρόπου ζωής και συνεργασίας με τους άλλους. Τα δίκτυα που δημιουργήθηκαν εκεί τους παρείχαν σημαντική και διαρκή υποστήριξη, τόσο συναισθηματική όσο και υλική: πολ-

λές γυναίκες έκαναν φίλους για όλη τους τη ζωή: η αλληλοϋποστήριξη μεταξύ τους ήταν πολύ σημαντική κατά τη διάρκεια εκείνων των χρόνων που (σύμφωνα με τα λόγια της Soledad) «φαινόταν να ζούμε μόνοι μας στον αέρα». Η Pepita Carpeña, για παράδειγμα, έπαιρνε ένα μικρό βοήθημα απ' την ένωση εργατών μετάλλου (όπου είχε πολλούς φίλους): έτσι μπορούσε ν' αφιερώνει όλη της τη μέρα σε οργανωτική δουλειά για τις Mujeres Libres.

Άλλες γυναίκες —ειδικά οι ιδρύτριες των M.L. στη Μαδρίτη— ήταν μεγαλύτερες στην ηλικία. Και μερικές απ' τις ακτιβίστριες ήταν παντρεμένες με παιδιά. Η Pilar Grangel κόντευε τα 40 όταν ξέσπασε ο πόλεμος και διεδύνη —μαζί με το σύντροφό της— ένα σχολείο που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «εναλλακτικό». Όταν άκουσε για τις Mujeres Libres, άρχισε να δουλεύει μαζί τους. Στην προσπάθεια της να διευρύνει τη δουλειά που αυτή και ο σύντροφός της είχαν από μόνοι τους αρχίσει, έκανε μαθήματα γραφής και ανάγνωσης σ' ενήλικες γυναίκες και επαγγελματικής εκπαίδευσης για δασκάλες. Η Lola Iturbe ήταν ήδη 34 χρόνων. Είχε αρχίσει να δουλεύει στην ηλικία των 9,5 χρόνων και ήρθε σ' επαφή με το αναρχικό κίνημα στα 15 της χρόνια. Δούλευε μαζί με το σύντροφό της στην αναρχική εφημερίδα *Tierra y Libertad* (Γη και Ελευθερία) και συμμετείχε στις Mujeres Libres σαν ένα είδος «εργάτριας του πνεύματος».

Η πορεία της Mercedes Comaposada προς τον αναρχισμό ήταν διαφορετική. Κόρη σοσιαλιστή είχε ελάχιστη —ή και καθόλου— επαφή με το αναρχικό κίνημα, μέχρι την εποχή που έγινε φοιτήτρια Νομικής στη Μαδρίτη. Το 1933, ένας φίλος της, της ζήτησε να δώσει μερικά μαθήματα βασικής εκπαίδευσης σ' ένα κέντρο της CNT και εκείνη δέχτηκε μ' ευχαρίστηση. Όπως η ίδια είπε:

*Μου ζήτησαν να διδάξω... Αλλά ήταν αδύνατο εξαιτίας της συμπεριφοράς μερικών «συντρόφων». Δεν έπαιρναν τις γυναίκες στα σοβαρά. Πίστευαν ότι οι γυναίκες χρειάζονταν μόνο για το μαγείρεμα και το ράγιμο... Μέσα σ' αυτό το κλίμα οι γυναίκες σπάνια τολμούσαν να μιλήσουν».*⁹ Από εκείνη τη στιγμή, αυτή και η Lucia Sanchez Saornil (η οποία μαζί της και με την Amparo Poch, μια φυσικό, ίδρυσαν αργότερα τις Mujeres Libres), συνειδητοποιούσαν ότι:

Είχαμε ένα εκατομμύριο ανθρώπους έναντίον μας. Οι μεγάλες επαναστάτριες —Κλάρα Τσέπκιν, Αλεξάντρα Κολλοντάι, Ρόζα Λούξεμπουργκ— όλες τους προσπάθησαν να κάνουν κάτι

με τις γυναίκες. Αλλά όλες ανακάλυψαν ότι, μέσα σ' ένα κόμμα, μέσα σε μια ήδη υπάρχουσα επαναστατική οργάνωση, κάτι τέτοιο ήταν αδύνατο. Θυμάμαι, για παράδειγμα, ότι διάβαζα ένα γράμμα του Λένιν προς την Κλάρα Τσέπκιν όπου της γράφει: «Ναι, όλ' αυτά που λες για τη χειραφέτηση των γυναικών είναι πολύ σωστά. Ένας πολύ καλός στόχος. Αλλά για αργότερα». Τα ενδιαφέροντα ενός κόμματος προηγούνται πάντα από εκείνα των γυναικών.¹⁰

Η αρχή έγινε στα τέλη του 1933· έστειλαν γράμματα σε γυναίκες —μέσα κι έξω απ' τη CNT— ανακοινώνοντας ότι σκέφτονταν να ιδρύσουν μια οργάνωση για γυναίκες και ζητώντας τη γνώμη τους και τα θέματα με τα οποία θάδελαν ν' ασχοληθούν. «Η μεγαλύτερη χαρά μας», μου είπε η Mercedes, «ήταν η ανταπόκριση: ήταν, και θα ήταν και στη συνέχεια, ολοένα και πιο ενθουσιώδης».¹¹

Στο μεταξύ, στη Βαρκελώνη, άλλες γυναίκες είχαν παρόμοιες εμπειρίες και έδρασαν με παρόμοιο τρόπο. Η Soledad Estorach, μια απ' τις ιδρύτριες της ομάδας περιγράφει την αρχή της:

Οι Mujeres Libres άρχισαν να συγκροτούνται στην Καταλωνία, γύρω στο 1934, με βάση τις εμπειρίες που πολλές ακτιβίστριες είχαμε απ' τη συμμετοχή μας σε μικτές ομάδες. Οι γυναίκες θα έρχονταν μια φορά, σε μία Κυριακάτικη εκδρομή ίσως ή σε μερικές ομάδες συζήτησης —κάποιες φορές ακόμη και θα συμμετείχαν σ' αυτές— αλλά κανείς δε θα τις ξανάβλεπε. Ξέρεις, στη Βαρκελώνη, το κίνημα ήταν πολύ πλατύ και δυνατό... Και ήταν πολλές γυναίκες που συμμετείχαν, ιδίως εργάτριες σε υφαντουργικές βιομηχανίες και βιομηχανίες ρούχων. Αλλά παρατηρήσαμε ότι, ακόμα και σ' αυτά τα συνδικάτα, λίγες γυναίκες έπαιρναν το λόγο. Αρχίσαμε να ενδιαφερόμαστε για τις γυναίκες που χάναμε και σκεφτήκαμε να δημιουργήσουμε μια ομάδα που θ' ασχολιόταν μ' αυτά τα ζητήματα. Το 1935 στείλαμε ένα κάλεσμα σ' όλες τις γυναίκες του αντιεξουσιαστικού κινήματος και μ' όσες ανταποκρίθηκαν, συγκροτήσαμε μια ομάδα και την ονομάσαμε «Γυναικεία πολιτιστική ομάδα, CNT»¹².

Αρχικά αυτές οι ομάδες λειτουργούσαν, λίγο-πολύ, κάτω απ' την αιγίδα της CNT. Σκοπός τους ήταν η ουσιαστική ενεργοποίηση των

γυναικών στο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα. Αλλά μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν απλό και ότι χρειάζονταν αυτονομία για να προσεγγίσουν τις γυναίκες που ήθελαν να προσεγγίσουν και με τον τρόπο που ήθελαν.

Τελικά, οι γυναίκες στη Βαρκελώνη, άκουσαν για την ομάδα στη Μαδρίτη και, το Σεπτέμβριο του 1936, ένωσαν τις δυνάμεις τους δημιουργώντας μια ενιαία οργάνωση με το όνομα που η ομάδα της Μαδρίτης είχε διαλέξει — «Mujeres Libres». Στο μεταξύ, τον Απρίλιο του '36, η ομάδα της Μαδρίτης είχε ήδη δημοσιεύσει το πρώτο τεύχος ενός περιοδικού με τον ίδιο όνομα: 13 τεύχη κυκλοφόρησαν, μέχρι τη στιγμή που σταμάτησε η έκδοσή του, στο τέλος του Πολέμου.

Η ίδρυση των Mujeres Libres είναι ένα καλό παράδειγμα «άμεσης δράσης», ή «αυθόρμητης οργάνωσης» και αποδεικνύει ότι οι Mujeres Libres είχαν τις ρίζες τους στο αναρχικό κίνημα που τόσο επέμενε στην αναγκαιότητα αυτοοργάνωσης με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών που οι ίδιοι οι άνθρωποι αναγνωρίζουν στον εαυτό τους. Η Soledad είχε πολύ καλά αντιληφθεί τι σήμαινε αυτό που επρόκειτο να κάνουν:

Υπήρχαν, ασφαλώς, άνθρωποι που έλεγαν ότι αυτό ήταν λάθος, ότι θα έπρεπε να δουλεύουμε μόνο σε μικτές ομάδες και ότι κινδυνεύουμε να πέσουμε στην «παγίδα του φεμινισμού». Τώρα εγώ — και οι περισσότερες από μας — δεν είχαμε ακούσει ποτέ πιο πριν για «φεμινισμό». Δεν ήξερα ότι υπήρχαν γυναικείες ομάδες στο εξωτερικό, που πάλευαν για τα δικαιώματα των γυναικών. Ήταν μια-δυο μέσα στην ομάδα μας που είχαν ακούσει για το φεμινισμό — είχαν πάει στη Γαλλία. Αλλά εγώ δεν ήξερα ότι υπήρχαν τέτοια πράγματα στον κόσμο! Αυτό που θέλω να πω είναι ότι λειτουργούσαμε με βάση τη δική μας κατάσταση και τις δικές μας εμπειρίες. Δεν εισαγάγαμε την επιλογή μας από πουθενά αλλού.¹³

(Είναι σημαντικό εδώ ν' αναφέρουμε ότι οι M.L. — και στην ουσία όλοι οι αναρχικοί — είχαν πολύ αρνητική στάση απέναντι στο φεμινισμό τον οποίο ταύτιζαν με τον αγώνα των γυναικών της μεσαίας τάξης για γήφο και επαγγελματικά προνόμια. Σαν μια οργάνωση των γυναικών της εργατικής τάξης κύρια, με στόχο την απελευθέρωση αυτών των γυναικών, αντιμετώπιζαν τον ατομικιστικό φεμινισμό σαν άσχετο, αν όχι αντίθετο με το συνολικό τους πρόγραμμα.)

Υποστήριζαν ότι οι γυναίκες έπρεπε να οργανωθούν ανεξάρτητα απ' τους άντρες, για να ξεπεράσουν τη δική τους εξάρτηση και ταυτόχρονα για ν' αντιπαλαίψουν την αντρική αντίδραση στη γυναικεία απελευθέρωση. Βάσιζαν το πρόγραμμά τους στις ίδιες παραδόσεις της άμεσης δράσης και της προπαρασκευής που διαπερνούσαν το ευρύτερο Ισπανικό αναρχικό κίνημα και επέμεναν ότι η προετοιμασία των γυναικών για να συμμετέχουν στις επαναστατικές δραστηριότητες, πρέπει ν' αναπτυχθεί μέσα απ' τις συγκεκριμένες εμπειρίες της ζωής τους.

Το στοιχείο της αυτονομίας ήταν αποφασιστικής σημασίας γι αυτές — ήταν εκείνο που έδινε δυνατότητες για αυτοκαθορισμό, συστατικό στοιχείο της ολόπλευρης καλλιέργειας και ανάπτυξης των δυνατοτήτων τους. Όπως έγραφε η Lucia Sanchez Saornil το 1935: «Πιστεύω ότι δεν είναι δουλειά των αντρών να καθορίσουν το ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία, όσο ανεβασμένος κι αν είναι στα μάτια τους. Ο αναρχικός τρόπος, επαναλαμβάνω, είναι ν' αφήσεις τη γυναίκα να δρα ελεύθερη, χωρίς καθοδήγηση ή επιβολή: να την αφήσεις να κινηθεί στην κατεύθυνση που της υπαγορεύουν οι κλίσεις και οι ικανότητές της».¹⁴

Ή όπως προσπαδούσε να εξηγήσει η Enriqueta Rovira:

*Συνήδιζα να λέω στους συντρόφους, «Δε θέλουμε να είμαστε ελεύθερες για να σας πάρουμε τις δουλειές σας ή να σας πάρουμε τις τσάπες και τα σφυριά σας ή το γωμί απ' τα χέρια σας. Θέλουμε να είμαστε ελεύθερες να διεκδικήσουμε τα δικαιώματά μας. Ποιος σας δίνει το δικαίωμα να έχετε 4 ή 5 γυναίκες, όταν εμείς πρέπει να έχουμε έναν άντρα, ακόμα και αν οι επιθυμίες μας είναι διαφορετικές; Γιατί πρέπει να περιορίσουμε τους εαυτούς μας στο ρόλο της νοικοκυράς, όταν έχουμε ικανότητες γι άλλα πράγματα; Όχι, αυτό που πρέπει να συνειδητοποιήσετε για τις γυναίκες είναι ότι είναι ικανές να κάνουν τα πάντα. Η ισότητα είναι το παν».*¹⁵

Είχαν σα στόχο να προσφέρουν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο οι γυναίκες θα μπορούσαν να ξεπεράσουν την εξάρτησή τους και ν' αναπτύξουν μια νέα συνείδηση του εαυτού τους. Τα προγράμματα των Μ.Λ. ασχολούνταν μ' εκείνα τα προβλήματα που —σύμφωνα με την ανάλυσή τους— ήταν αναπόσπαστα στοιχεία της γυναικείας υποταγής (δηλ. τον αναλφαριθμητισμό, την οικονομική εξάρτηση και εκμετάλ-

λευση, την άγνοια γύρω απ' τη φροντίδα της υγείας και των παιδιών και τη σεξουαλικότητα). Στο μεταξύ, η δομή της οργάνωσης — δηλαδή η αυτονομία της απ' τα υπάρχοντα ανδροκρατούμενα σχήματα — είχε σχεδιαστεί με στόχο την οικοδόμηση και την προστασία αυτής της νεοαναπτυσσόμενης αίσθησης του εαυτού τους.

Παρόλο που δεν έδεται επίσημα προτεραιότητες ανάμεσα στα στοιχεία που θεωρούσαν σαν αιτίες της γυναικείας καταπίεσης, οι περισσότερες δραστηριότητές τους επικεντρώνονταν στο χτύπημα της άγνοιας και της οικονομικής εκμετάλλευσης. Οργάνωσαν μαζική καμπάνια ενάντια στο αναλφαριθμητισμό με στόχο να προσφέρουν στις γυναίκες το υπόβαθρο το απαραίτητο για την πνευματική τους καλλιέργεια δημιουργώντας τάξεις διδασκαλίας σε πόλεις και χωριά, όπου δέποτε είχαν οργανώσεις. Επιπλέον δημιούργησαν σημαντικά κέντρα στις πόλεις όπου είχαν μεγαλύτερη δύναμη — «Το Ινστιτούτο Mujeres Libres» στη Μαδρίτη και τη Βαλένθια, το «Ινστιτούτο για εργαζόμενες γυναίκες» («Casal de la Dona Treballadora») στη Βαρκελώνη, που πρόσφερε μαθήματα βασικής εκπαίδευσης, ξένων γλωσσών, δακτυλογραφίας, στενογραφίας, παιδαγωγικής, νοσηλευτικής, ηλεκτρολογίας, μηχανολογίας κ.λπ.· επίσης τμήματα αφιερωμένα σ' αυτό που αποκαλούσαν *κοινωνική διαμόρφωση (formacion social)*: οργάνωση συνδικάτων, οικονομικά και γενικές εβδομαδιαίες συγκεντρώσεις όπου δινόταν η ευκαιρία να έρθουν σ' επαφή και να συζητήσουν με άλλες γυναίκες (ενθαρρύνοντας έτσι τον πολιτικό ακτιβισμό). Θεωρούσαν την απόκτηση στοιχειωδών γνώσεων σαν ένα εργαλείο για την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης των γυναικών καθώς επίσης και για τη διεύρυνση της συμμετοχής τους στην κοινωνία και την κοινωνική αλλαγή: «*Ήταν σχεδόν σα σχολείο για ακτιβίστριες... Δεν κάναμε κατήχηση στις γυναίκες, αλλά τους προσφέραμε περισσότερα από μια απλή τεχνική εκπαίδευση. Ενθαρρύνουμε την άνοδο της πολιτικής τους δραστηριοποίησης.*»¹⁶

Οι Mujeres Libres πίστευαν ότι η οικονομική εξάρτηση των γυναικών έχει τις ρίζες της στο φυλετικό καταμερισμό εργασίας που επιφύλασσε στις γυναίκες τις πιο κακοπληρωμένες δουλειές κάτω από τις πιο καταπιεστικές συνθήκες. Για να ξεπεράσουν αυτή την κατάσταση, δούλευαν σε στενή συνεργασία με τις ενώσεις της CNT, προωθώντας σε πολλά εργοστάσια εκπαιδευτικά προγράμματα και προ-

γράμματα μαθητείας. Όπως η Mercedes Comaposada τα περιέγραψε, αυτά τα προγράμματα είχαν πολλαπλές λειτουργίες: «Ο πιο σημαντικός τομέας ήταν μάλλον εκείνος της εργασίας. Αρχίσαμε να δουλεύουμε σ' αυτό το πεδίο αμέσως, επειδή ήταν βασικό να βγάλουμε τις γυναίκες απ' τα σπίτια τους». Τελικά, υπήρχαν ομάδες των Μ.Λ. σχεδόν σ' όλα τα εργοστάσια. Πολλές απ' αυτές πιθανόν να επικεντρώνονταν σε ζητήματα που είχαν ελάχιστη σχέση με τη γυναικεία χειραφέτηση, αλλά προσέφεραν στις γυναίκες ένα πλαίσιο συζήτησης των προβλημάτων που σχετιζόνταν με τη δουλειά τους. Στις αγροτικές περιοχές εισηγήθηκαν προγράμματα αγροτικής εκπαίδευσης. Επίσης προώθησαν στις γειτονιές και τους εργασιακούς χώρους μορφές συλλογικής οργάνωσης της φροντίδας των παιδιών ώστε να μπορούν οι γυναίκες να δουλεύουν. Και αγωνίστηκαν για τη μισθολογική εξίσωση των γυναικών με τους άντρες. Είναι, εν τούτοις, σημαντικό ν' αναφέρουμε ότι δεν έδωσαν ιδιαίτερη σημασία σ' αυτόν καθαυτό το φυλετικό καταμερισμό εργασίας, στις επιπτώσεις που είχε στην υπόθεση της ισότητας και στη στερεότυπη διάκριση των εργασιών σε «αντρικές» και «γυναικείες».

Η οργάνωση, σα σύνολο, δεν είχε ξεκάθαρη θέση στο ζήτημα της πολιτιστικής υποταγής των γυναικών. Μερικά απ' τα μέλη της (ανάμεσά τους η Amparo Poch και η Lucia Sanchez Saornil) έκαναν αυστηρή κριτική στην «αστική ηθική» (και ιδιαίτερα στις αντιλήψεις για το γάμο και τη μονογαμία)· υποστήριζαν ότι αυτή η ηθική υποτάσει τις γυναίκες και περιορίζει τις δυνατότητες του καθένα να δημιουργεί σχέσεις με τους συνανθρώπους του.

Εναντιώθηκαν στον καθορισμό της γυναικείας υπόστασης αποκλειστικά και μόνο απ' τη μητρική ιδιότητα. «Θέλουμε να κάνουμε καθαρό ότι η γυναίκα είναι ένα άτομο που έχει αξία, ανεξάρτητα απ' το αν είναι μητέρα ή όχι. Θέλουμε ν' απαλλαγούμε απ' το μύθο της ΜΗΤΕΡΑΣ. Θέλουμε, τουλάχιστο, η μητρότητα να είναι συνειδητή επιλογή και όχι υποχρέωση. Οι άνθρωποι θάπρεπε να είναι σε θέση να επιλέγουν αν, τότε και πώς θα κάνουν παιδιά.»¹⁶ Αλλά τα περισσότερα μέλη ήταν μάλλον προσκολλημένα στο ιδανικό της μονογαμικής σχέσης, αν όχι του νόμιμου γάμου. Φαίνεται ότι το ιδεώδες του «ελεύθερου έρωτα» (ακόμη και με την έννοια του ότι οι άνθρωποι θάπρεπε να έχουν τη δυνατότητα να συνάπτουν και να διαλύουν μονογαμικές σχέσεις με βάση τις επιθυμίες τους και όχι με βάση θρη-

σκευτικά ή κοινωνικά κριτήρια) είχε —μ' ελάχιστες εξαιρέσεις— περισσότερη απήχηση στους άντρες απ' ό,τι στις γυναίκες.

Μεγαλύτερη συμφωνία υπήρχε πάνω σ' άλλες διαστάσεις της γυναικείας καταπίεσης. Ένας απ' τους πιο πρωτοποριακούς στόχους των Μ.Λ. (αν και δεν ήταν σε θέση να τον πραγματώσουν σε μεγάλη έκταση, εξαιτίας των πολεμικών απαιτήσεων) ήταν η δημιουργία των *liberatorios de prostitución*, κέντρων όπου πρώην πόρνες μπορούσαν να πάνε και να βρουν υποστήριξη στην προσπάθειά τους για μια καλύτερη ζωή.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα ήταν η υγειονομική περίθαλψη. Μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου, η υγειονομική περίθαλψη ήταν αποκλειστικά και μόνο στα χέρια της Εκκλησίας. Οι *Mujeres Libres* εκπαιδευσαν νοσοκόμες για ν' αντικαταστήσουν τις καλόγριες και ανέπτυξαν εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα υγιεινής για τα μαιευτήρια και τα κέντρα της γειτονιάς. Αυτά στόχευαν στο ξεπέρασμα της άγνοιας των γυναικών (που διαιωνιζόταν απ' την Εκκλησία) για το σώμα τους και τη σεξουαλικότητά τους — μιας άγνοιας που οι Μ.Λ. έβλεπαν σαν μια ακόμα αιτία της υποταγής των γυναικών στους άντρες.

Είναι σημαντικό ν' αναφέρουμε ότι στο πρόγραμμα και την οργάνωσή τους διέφεραν εντελώς απ' τις άλλες γυναικείες οργανώσεις στην Ισπανία της εποχής εκείνης: οι τελευταίες ήταν, συνήθως, τα «γυναικεία παραρτήματα» ποικίλλων κομματικών οργανώσεων. Οι *Mujeres Libres* υπενθύμιζαν διαρκώς στα μέλη τους ότι: «*Με κάθε δύσια... δουλεύουμε για να βρούμε τους εαυτούς μας και να τους βάλουμε σε μια ατμόσφαιρα που, μέχρι τώρα, μας είχαν αρνηθεί: την κοινωνική δράση*». ¹⁸ Κάνοντας έναν ουσιαστικό παραλληλισμό με τη θέση του αναρχικού κινήματος για την κοινωνική επανάσταση, υποστήριζαν ότι η χειραφέτηση των γυναικών δεν ήταν αναγκαίο να περιμένει το τέλος του πολέμου για να πραγματοποιηθεί και ότι οι γυναίκες παλεύοντας για ισότητα και συμμετέχοντας —όσο το δυνατό περισσότερο— στον εξελισσόμενο αγώνα, μπορούσαν να προσφέρουν περισσότερα και στον εαυτό τους και στην πολεμική προσπάθεια.

Εν τούτοις, για το ξεπέρασμα της γυναικείας υποταγής και την πλήρη συμμετοχή των γυναικών στον επαναστατικό αγώνα, απαιτούνταν κάτι περισσότερο από μια απλή επίθεση στα αίτια της καταπίεσης. Η αίσθηση που είχαν οι γυναίκες για τον εαυτό τους έπρεπε ν'

αλλάζει, ώστε να είναι σε θέση να δρουν ανεξάρτητα και αποτελεσματικά στην κοινωνική αρένα.

Η ανάπτυξη της αυτοσυνείδησης ήταν μια βασική πλευρά του προγράμματός τους και η οργάνωση λίγες ευκαιρίες έχασε να βάλει τις γυναίκες σ' αυτή τη διαδικασία. Συγκροτούσαν ομάδες συζητήσεων για να συνηθίσουν οι γυναίκες ν' ακούνε τον ήχο της ίδιας τους της φωνής δημόσια. Αυτό που αποκαλούσαν «κοινωνική προπαρασκευή» έγινε στοιχείο κάθε δουλειάς που προωθούσαν. Για παράδειγμα, σε συνεργασία με τα συνδικάτα, ομάδες γυναικών απ' τις *Mujeres Libres*, επισκέπτονταν γυναίκες που δούλευαν σε εργοστάσια για να τις πείσουν δήθεν ν' αναμειχθούν περισσότερο στις δραστηριότητες του συνδικάτου.

Οι «οργανώτριες» των *M.L.* μπορούσαν —ανά δύο και ανά τρεις— να επισκεφτούν μέχρι και 50 εργοστάσια τη μέρα· σταματούσαν —περίπου για ένα τέταρτο— την αλυσίδα παραγωγής, για να μιλήσουν με τους εργάτες. Ενώ ήταν εκεί, έκαναν ολιγόλεπτες κουβέντες με τις γυναίκες για τη σημασία της συμμετοχής τους σα γυναίκες. Σε μερικές περιοχές (π.χ. *Terrassa*), κανόνιζαν για τις αναρχο-συνδικαλίστριες να συναντηθούν χωριστά απ' τους άντρες. Έτσι θα μπορούσαν και να μιλήσουν για θέματα που τις απασχολούσαν ιδιαίτερα και να υποστηρίξουν η μία την άλλη στην ενεργότερη συμμετοχή τους στις συλλογικές του συνδικάτου. Στη Βαρκελώνη η ομάδα σύστησε κέντρα για τη φροντίδα των παιδιών για να μπορούν οι γυναίκες να πηγαίνουν στις συγκεντρώσεις του σωματείου.

Η χωριστή οργάνωση τους παρείχε την ελευθερία ν' αναπτύξουν ανεξάρτητο προγραμματισμό που ν' ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών και ν' ασχολούνται άμεσα με το ζήτημα της γυναικείας καταπίεσης. Επιπλέον η γρήγορη εξέλιξη αρκετών γυναικών τις ανάγκασε ν' αναλάβουν ευθύνες σε περιοχές όπου διαφορετικά θα τις αναλάμβαναν πιο «έμπειροι» άντρες, όπως ήταν «φυσικό».

Συμπεράσματα

Είναι σαφές ότι οι γυναίκες των *Mujeres Libres* βασίστηκαν όχι μόνο πάνω στις δικές τους εμπειρίες απ' το αναρχο-συνδικαλιστικό κίνημα, αλλά επίσης πάνω στις προοπτικές της κοινωνίας και της κοινωνικής αλλαγής. Ο στόχος τους ν' αυτονομήσουν τις γυναίκες μέσα

απ' τη συμμετοχή τους σε ομάδες που ανταποκρίνονταν στις ιδιαίτερες πραγματικότητες της καθημερινής τους ζωής, ήταν άμεση απόρροια της αναρχικής παράδοσης της *άμεσης δράσης*. Ούτε οι άντρες αναρχικοί σαν άτομα, ούτε οι σημαντικότερες οργανώσεις του Ισπανικού αναρχικού κινήματος έδειξαν τόσο ενθουσιασμό για τα προγράμματα και τα επιτεύγματά τους, όσο οι ίδιες ίσως είχαν επιθυμήσει. Εν τούτοις προσπάθησαν να βάλουν στην πράξη έναν προσανατολισμό στην κοινωνική και πολιτική ζωή που οι αναρχικοί —κατά παράδοση— ασπάζονταν, τουλάχιστον στη θεωρία: το σεβασμό στη διαφορετικότητα.

Οι γυναίκες των *Mujeres Libres* είχαν βαθιές ρίζες στον αναρχισμό και στους στόχους και τις στρατηγικές του Ισπανικού αναρχοσυνδικαλιστικού κινήματος. Ακόμη, στην επιμονή τους για την αναγκαιότητα *χωριστής* οργάνωσης, προφανώς προχώρησαν πέρα από εκείνο το σημείο που το κίνημα, σαν τέτοιο, ήταν πρόθυμο να φτάσει. Ενώ οι κατακτήσεις τους μπορεί να ήταν περιορισμένες —εξαιτίας της εποχής του πολέμου μέσα στην οποία δρούσαν— τα προγράμματά τους συνιστούν μια θεώρηση της σχέσης ανάμεσα στην ατομικότητα και τη συλλογικότητα απ' την οποία μπορούμε πολλά να μάθουμε.

Η ανάπτυξη της αυτοσυνείδησης είναι ουσιαστικά ένας τρόπος για να φτάσουν σ' αυτό που ονόμαζαν *«capacitación»*. Αναγνωρίζοντας ότι άλλες μοιράζονται ενδιαφέροντα και δυσκολίες που εμείς θεωρούμε *«προσωπικές»* είναι ένα σημαντικό πρώτο βήμα προς την ανάπτυξη μιας *«πολιτικής»* συνείδησης — μια αίσθηση ότι οι ζωές μας είναι κοινωνικά δομημένες και ότι ο κόσμος μπορεί ν' αλλάξει. Έτσι, παρόλο που συντελείται στον καθένα ατομικά, η αυτοσυνείδηση είναι βασικό αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας. Η επιτυχία της βασίζεται σε μια αίσθηση συλλογικότητας, ενώ ταυτόχρονα τη βοηθά ν' αναπτυχθεί και να δυναμώσει. Και είναι αυτή η αίσθηση κοινότητας που με τη σειρά της μεταμορφώνει το άτομο.

Αυτή η αντίληψη είναι σημαντική — αλλά χάνεται συχνά μες στους ισχυρισμούς ότι ο φεμινισμός ενδιαφέρεται μόνο για *«προσωπικό προχώρημα»*, ή *«ίσες ευκαιρίες»*. Η κλασική φιλελεύθερη άποψη (που έχουν κληρονομήσει όσοι από μας είναι πολίτες των ΗΠΑ) είναι ότι η ατομικότητα και η κοινότητα βρίσκονται αναγκαία σε πλήρη διάσταση. Πιο σωστή, νομίζω, είναι η άποψη πάνω στην οποία οι *Mujeres*

Libres βάσιζαν τη δράση τους: ότι δηλαδή οι άνθρωποι ολοκληρώνουν την προσωπικότητά τους, όχι σε σύγκρουση, αλλά σε στένή αλληλεπίδραση με την κοινότητα· με μια κοινότητα όμως, που τους εκτιμά και τους σέβεται.

Ας κοιτάζουμε λίγο πιο λεπτομερειακά αυτό το θέμα. Σαν πολίτες ενός «φιλελεύθερου δημοκρατικού καθεστώτος» τείνουμε να ταυτίζουμε τη συλλογικότητα με την ομοιομορφία. Από δω απορρέει και η αντίληψη (που συνήθως προβάλλεται εναντίον των αναρχικών και γενικά όσων ονειρεύονται μια εξισωτική κοινωνία) ότι η συλλογικότητα είναι ασυμβίβαστη με τη δημιουργικότητα και την ατομικότητα (γιατί η δημιουργικότητα καταπνίγεται απ' αυτή). Αυτός ο ισχυρισμός είναι, νομίζω, η πηγή πολλών σοβαρών προβλημάτων στην Αμερικανική πολιτική, είτε αφορά το φεμινισμό, είτε κάτι άλλο. Γιατί φαίνεται να λειτουργούμε πάνω στην εσφαλμένη εντύπωση ότι η πραγματικά δημοκρατική πολιτική που σέβεται την ατομικότητα, σπρίζεται στην αμοιβαία συμφωνία και έχει σαν βάση συμφέροντα — συμφέροντα που είναι έμφυτα σ' εμάς σαν άτομα, ανεξαρτήτως φυλής, τάξης, φύλου ή κουλτούρας. Φαίνεται ότι μεγάλο μέρος της φιλελεύθερης δημοκρατικής πολιτικής καθορίζεται απ' την αντίληψη ότι η οργάνωση με βάση διαφορετικότητες (φυλετικές, ταξικές, πολιτιστικές) υπονομεύει την ενότητα του συνόλου.

Σα μέλη μη - ιεραρχικών ομάδων στις ΗΠΑ είχαμε αποδείξει — μέσα στα πλαίσια του γυναικείου κινήματος— ότι μια τέτοια προσέγγιση στην πολιτική (και στην ανδρώπινη προσωπικότητα) πραγματικά μας αποδυναμώνει και μπορεί να εξυπηρετήσει την άρνηση της ατομικότητάς μας. Βλέπουμε για παράδειγμα, ότι μάλλον δεν υπάρχει γενικά η έννοια «γυναίκα» — καθεμιά μας έχει τις ρίζες της σε ιδιαίτερες πολιτισμικές, εθνικές, θρησκευτικές κ.λπ. κοινότητες μέσα στις οποίες μεγάλωσε και με τις οποίες είναι —ως ένα βαθμό— συνδεδεμένη. Το να ζητάμε η μια απ' την άλλη ν' απορρίψουμε αυτές τις ταυτότητες στο όνομα μιας αφηρημένης «γυναικότητας» είναι σαν ν' αρνούμαστε τον πλούτο της προσωπικής μας ζωής — με τον ίδιο τρόπο που η επιφυλακτικότητα των αντρών ν' αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητα του γυναικείου στο όνομα της «ανθρωπότητας» αρνείται την πληρότητα της προσωπικότητας και της ιστορίας μας.

Πρέπει ν' αρχίσουμε να σκεφτόμαστε το ζήτημα της κοινότητας μ' άλλους τρόπους — που καταρρίπτουν το υποτιθέμενο ασυμβίβα-

στό της με την προσωπική ανάπτυξη. Και εδώ είναι που νομίζω ότι οι αναρχικές αντιλήψεις μπορούν να προσφέρουν κάποια βοήθεια. Κατ' αρχήν υπάρχουν, σίγουρα, πλευρές του εαυτού μας που μπορούμε να γνωρίσουμε μόνο στις σχέσεις μας με άλλους. Πρέπει ν' αρχίσουμε ν' αντιμετωπίζουμε τις κοινότητες όχι σαν το μέσο για την πραγμάτωση των προσωπικών μας στόχων, αλλά σαν πλαίσιο μέσα στο οποίο συνειδητοποιούμε και εκφράζουμε την πληρότητα αυτού που είμαστε. Και αντίστροφα, απ' τη στιγμή που θα έχουμε τις ρίζες μας σε περισσότερα από ένα απ' αυτά τα πλαίσια, οποιαδήποτε κοινότητα πρόκειται να καλλιεργήσει την ολότητα μας πρέπει όχι μόνο ν' αναγνωρίζει, αλλά να επιδοκιμάζει ενεργά, την πολλαπλότητα μέσα απ' τη σαφήνιά της.

Αυτό που βρίσκω συγκινητικό με τις γυναίκες των Μ.Λ. είναι ότι, κατά κάποιο τρόπο πάλευαν με τα ίδια πράγματα. Μ' όλη την αφοσίωσή τους στους στόχους του αναρχικού κινήματος, αναγνώρισαν ότι κάτι τους έλειπε, σαν γυναίκες. Ήταν μια οδυνηρή συνειδητοποίηση για τις περισσότερες απ' αυτές. Ορισμένες που θα γίνονταν αργότερα ακτιβίστριες στις Μ.Λ., ήταν αντίθετες ακόμα και στην ιδέα μιας χωριστής οργάνωσης, επειδή το αναρχο-συνδικαλιστικό κίνημα μέσα στο οποίο είχαν διαμορφωθεί είχε τόση σημασία γι' αυτές ώστε φοβόνταν ο,τιδήποτε μπορούσε να υπονομεύσει την ενότητά του. Όμως με τον καιρό, καθεμιά τους άρχισε να υποστηρίζει ότι για την ανάπτυξη τη δική της και των άλλων γυναικών (σαν άτομα και σαν αναρχικές), αλλά και για το ίδιο το κίνημα, ήταν απαραίτητη μια χωριστή οργάνωση με στόχο τη γυναικεία χειραφέτηση.

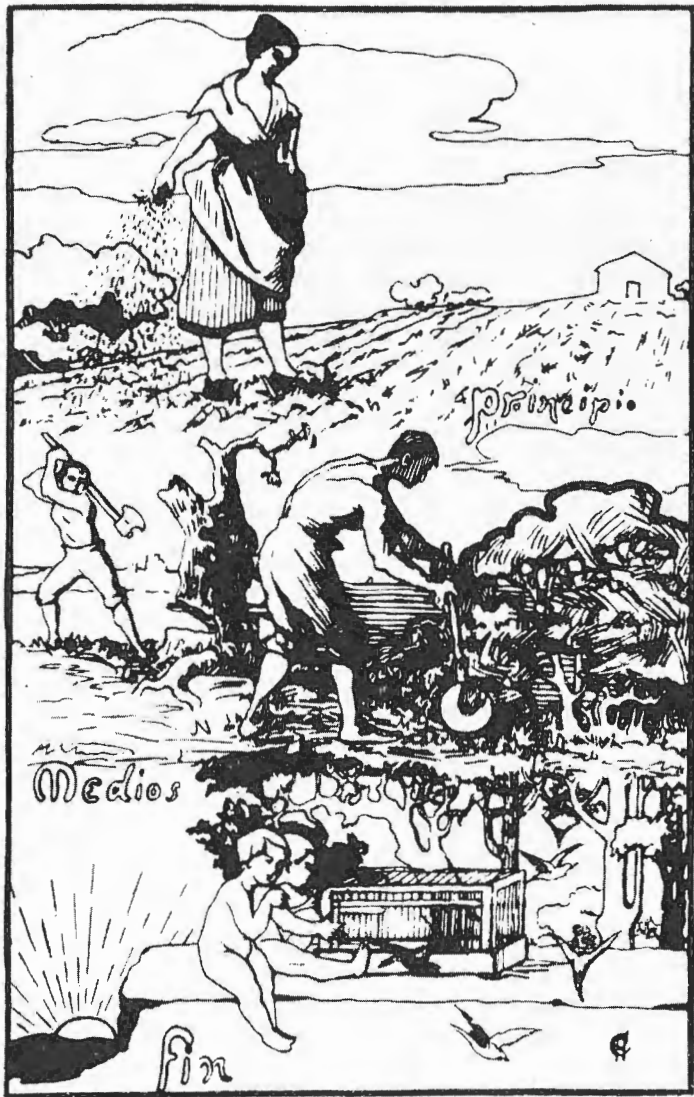
Η εμπειρία τους μπορεί ίσως, να μας υποδειξεί ένα διαφορετικό τρόπο ν' αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα. Κατά την άπουσή τους, οι γυναίκες θα μπορούσαν να γίνουν αυτεξούσιες και να δραστηριοποιηθούν μέσα στο αναρχικό κίνημα, μόνο εάν —ταυτόχρονα— ήταν σε θέση ν' αναγνωρίσουν τους δεσμούς κοινής εμπειρίας που τις συνέδεαν με τις άλλες γυναίκες και να βασιστούν πάνω σ' αυτούς. Αν και πολλοί αναρχικοί θεωρούσαν ότι το πρόγραμμα τους υπονόμει την ενότητα του κινήματος, αυτές οι γυναίκες δεν συμμερίζονταν σίγουρα την άπουσή τους. Έδειχναν μάλλον να επιμένουν ότι δεν είναι απλώς η αποδοχή, αλλά η καλλιέργεια τέτοιων δεσμών στα πλαίσια του ευρύτερου κινήματος που, τελικά, καθιστά δυνατή μια αυθεντική ενότητα.

Οι Mujeres Libres είχαν ελάχιστο χρόνο στη διάθεσή τους για να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους, έτσι δε μπορούμε να ξέρουμε πόσα θα είχαν ίσως, επιτύχει, κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Ούτε είχαν —απ' όσο γνωρίζω— μια ξεκάθαρη φόρμουλα για το πώς θα προχωρούσαν. Αλλά η οργάνωσή τους ήταν μια ομοσπονδία από αυτόνομες τοπικές ομάδες· και η σχέση που ήθελαν (αλλά δε μπορούσαν) να έχουν με το ευρύτερο αναρχικό κίνημα ήταν εκείνη ενός αυτόνομου συνόλου μονάδων που δρούσαν στο ευρύτερο, ομοσπονδοποιημένο όλο. Ίσως αυτό το μοντέλο (και οι αναρχικές αντιλήψεις για άμεση δράση και αυθόρμητη οργάνωση) μπορούν να μας προσφέρουν κάποια πράγματα.

Νομίζω ότι μπορούμε πολλά να μάθουμε απ' τις προσπάθειές τους —απ' την διαπίστωσή τους ότι, εάν πρόκειται να σεβαστούμε και να καλλιεργήσουμε την ατομικότητα, πρέπει όχι μόνο να δημιουργήσουμε «μικρές αυτεξούσιες κοινότητες», αλλά και μεγαλύτερες που σέβονται και επιδοκιμάζουν αυτή την διαφορετικότητα (και τη διαφορετικότητα που ενσαρκώνει καθένας μας). Αντί να υποθέτουμε ότι πρέπει να θυσιάσουμε την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς μας για το καλό της κοινότητας ή να θυσιάσουμε τις ανταμοιβές της κοινοτικής ζωής και δράσης για προσωπικούς σκοπούς, μπορούμε ν' αρχίσουμε να οραματιζόμαστε έναν κόσμο όπου η δημιουργικότητα καλλιεργείται μέσα απ' τις σχέσεις με τους άλλους και οι κοινότητες μπορούν πραγματικά να κάνουν τα μέλη τους αυτεξούσια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. El Comité Nacional Mujeres Libres (Εθνική επιτροπή, Mujeres Libres) "Como organizar una agrupación Mujeres Libres" (Publicaciones Mujeres Libres) [«Πώς να οργανώσετε μια ομάδα Mujeres Libres» (Εκδόσεις, Mujeres Libres)]. Αυτό το απόσπασμα αναφέρεται στο βιβλίο της Mary Nash "Mujeres Libres", España, 1936-1939 (Barcelona: Tusquets Editor, 1976).
2. Igualdad Ocaña, συνέντευξη στο "Hospitalet", 14 Φλεβάρη 1979.
3. Soledad Estorach, συνέντευξη, Παρίσι, 6 Γενάρη 1982.
4. Περισσότερα στοιχεία γύρω απ' αυτό το ζήτημα υπάρχουν στο βιβλίο της Temma Kaplan *Anarchists of Andalusia* (Princeton: Princeton University Press, 1978).
5. Enriqueta Rovira, συνέντευξη, Γαλλία, 29 Δεκέμβρη 1981.
6. Soledad Estorach, συνέντευξη, Παρίσι, 4 Γενάρη 1982.
7. Συνέντευξη, 28 Δεκέμβρη 1981.
8. Συνέντευξη, 4 και 6 Γενάρη 1982.
9. Mercedes Comaposada, συνέντευξη, Παρίσι 5 Γενάρη 1982.
10. Συνέντευξη, Παρίσι, 3 Γενάρη 1982.
11. Mercedes Comaposada, συνέντευξη, 5 Γενάρη 1982.
12. Soledad Estorach, συνέντευξη, Παρίσι, 4 Γενάρη 1982.
13. Soledad, συνέντευξη, Παρίσι 4 Γενάρη 1982.
14. Mary Nash "Mujeres Libres", σελ. 64.
15. Enriqueta Rovira, συνέντευξη, 28 Δεκέμβρη 1981.
16. Soledad Estorach, συνέντευξη, Παρίσι 4 Γενάρη 1982.
17. Συνέντευξη, Παρίσι 5 Γενάρη 1982.
18. Αναφέρεται στο βιβλίο της Carmen Alcalde, *La mujer en la Guerra civil española*, (Madrid: Editorial Cambic). [*Η γυναίκα στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο*].

(From *Tierra y Libertad*, August 16, 1902)

Τέμμα Καπλάν

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Η Τεμμα Καπλάν διδάσκει κοινωνική ιστορία της Ισπανίας στο Παν/μιο της Καλιφόρνια και έχει ερευνήσει ιδιαίτερα τη σχέση των γυναικών με το Ισπανικό αναρχικό κίνημα. Εκτός απ' το κείμενο που ακολουθεί, έχει δημοσιεύσει και άλλα σχετικά άρθρα στο «Περιοδικό Σύγχρονης Ιστορίας» («Journal of Contemporary History»).

[Σ' ένα απ' αυτά τα άρθρα, το «Ισπανικός αναρχισμός και γυναίκες: απελευθέρωση» γίνεται αναφορά στο τρίτο και τελευταίο κείμενο αυτού του βιβλίου.] Επίσης έχει γράψει βιβλίο με τίτλο «Αναρχικοί της Ανδαλουσίας».

Παρόλα αυτά οι όροι που χρησιμοποιεί και ορισμένα στοιχεία που αναφέρει είναι ανακριθή τόσο από ιστορική όσο και από πολιτική σκοπιά. Καταρχήν χρησιμοποιεί τον όρο αναρχισμός αδιάκριτα. Ταυτίζει ένα φιλοσοφικό σύστημα ιδεών —που είναι ο αναρχισμός— με τις μορφές οργάνωσης του αναρχικού κινήματος. Όσον αφορά δε το τελευταίο, το αντιμετωπίζει σαν ένα σώμα με ενιαίες λίγο-πολύ απόψεις, γεγονός που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Κι αυτό γιατί οι Ισπανοί αναρχικοί διακρίνονταν για την ποικιλία των απόψεων και των τάσεων τους που μερικές φορές ήταν και αλληλοσυγκρουόμενες. Η συγγραφέας χωρίς να κάνει διάκριση τάσεων μέσα στο αναρχικό κίνημα (π.χ. ανάμεσα στους αναρχοσυνδικαλιστές της CNT και την ειδική αναρχική οργάνωση της FAI) συνοψίζει μόνο τα αρνητικά —κατ' αυτήν— χαρακτηριστικά και των μεν και των δε, όπως φαίνεται και από τις διευκρινιστικές σημειώσεις που κάναμε.

Παρ' όλους τους περιορισμούς του όμως, το κείμενο διαθέτει σημαντικά στοιχεία για τις γυναίκες της εργατικής τάξης στην Ισπανία και για τις μορφές αναπαραγωγής του Καθολικού τρόπου σκέυης και της πατριαρχικής ιδεολογίας απ' τους αναρχικούς. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια μπορούμε να κατανοήσουμε τις δυσκολίες που συνάντησαν οι *Mujeres Libres* και να εκτιμήσουμε τη σημασία της δράσης τους.

Οι Ισπανοί αναρχικοί ήταν πιο ευαίσθητοι απ' οποιαδήποτε άλλη Ευρωπαϊκή πολιτική ομάδα στο θέμα της συσχέτισης σοσιαλισμού και απελευθέρωσης των γυναικών απ' τις τυραννικές-σεξουαλικές και οικογενειακές σχέσεις. Η ελευθεριακή ιδεολογία, που υιοθετήθηκε από τους αναρχικούς, ώθησε αποτελεσματικά αρκετές γυναίκες να προβάλουν τις δικές τους διεκδικήσεις, ακόμη και όταν έρχονταν σε σύγκρουση μ' εκείνες του —κατά το μεγαλύτερο μέρος— αρσενικού κινήματος. Όμως ό,τι κέρδισαν οι αναρχικές για τον εαυτό τους, το κέρδισαν μόνες τους κι ήταν πιο συνεπείς αναρχικές στο φεμινισμό τους.

Στην Ισπανία, όπως κι οπουδήποτε αλλού, οι γυναίκες ήταν δύματα δύο δεσμών, της Καθολικής Εκκλησίας και της οικογένειας. Ανάμεσα στο 1868 και το 1939 οι Ισπανοί αναρχικοί αγωνίστηκαν να συντρίγουν την τυραννία όλων αυτών των καταπιεστικών δεσμών. Κατά συνέπεια, θα περίμενε κανείς, ότι η αναρχική υπόθεση θα είχε προσελκύσει ιδιαίτερα τις γυναίκες. Στην πραγματικότητα, τα πράγματα έγιναν αντίστροφα. Όταν οι αναρχικοί επιτέθηκαν στην οικογένεια και την εκκλησία, αυτές δυσαρρεστήθηκαν. Όσο εκμεταλλευτικές κι αν ήταν η οικογένεια και η εκκλησία, πρόσφεραν ωστόσο στις γυναίκες μια αίσθηση σταθερότητας της θέσης τους (STATUS) κι αξιοπρέπειας. Διότι απ' την οικογένεια αντλούσαν προστασία, κάποιο βαθμό σιγουριάς και την εμπειρία της συνεργατικής δραστηριότητας. Η

Καθολική Εκκλησία ήταν κάτι περισσότερο από ένας χώρος επικοινωνίας με το Θεό και τους αγίους. Ήταν ένας χώρος συγκέντρωσης, όπου οι γυναίκες μπορούσαν να τονώσουν κάποιες μορφές συλλογικότητας μέσα απ' το κουτσομπολιό και τη συμπόνια. Η καθημερινή λειτουργία αποτελούσε τον πυρήνα της κοινωνίας των φτωχών γυναικών, όπως ακριβώς το τοπικό μπαρ ή καφενείο, ήταν το κέντρο της κοινωνικής ζωής των φτωχών αντρών. Οι άντρες της εργατικής τάξης ποτέ δεν θα είχαν ανεχτεί ένα αίτημα για την κατάργηση των καφενείων τους· οι γυναίκες της εργατικής τάξης δεν ανέχθηκαν την απαίτηση των αναρχικών για καταστροφή της εκκλησίας τους.

Όμως οι άντρες αναρχικοί επέμεναν στις επιθέσεις τους, τόσο ενάντια στην εκκλησία όσο κι ενάντια στην οικογένεια, χωρίς να προσφέρουν **εναλλακτικές λύσεις**. Δεν πρόσφεραν, ούτε υποσχέθηκαν απελπιστικά αναγκαίες κοινωνικές υπηρεσίες μέσα απ' τις οποίες οι γυναίκες θα μπορούσαν να αυτοκαθοριστούν. Θα μπορούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των γυναικείων μαζών, μόνο εάν δημιουργούσαν νέες ευκαιρίες για τον κοινοτισμό, ώστε ν' αντικατασταθεί η παλιά κοινωνική δομή και να γεννηθούν χώροι αυτενέργειας για τις γυναίκες μέσα στο κίνημα.

Οι άντρες αναρχικοί, όμως, σπάνια έδιναν ελπίδες ακόμη και για μεγαλύτερη γυναικεία συμμετοχή στον αγώνα. Ποτέ δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με το πώς οι γυναίκες, τις οποίες θεωρούσαν δύματα των παραδοσιακών καταπιεστικών σχέσεων, δ' απελευθερώνονταν ώστε να γίνουν επαναστάτριες συντρόφισες. Πράγματι διαβάζοντας αναρχικά κείμενα, έχει κανείς την ξεκάθαρη εντύπωση ότι ποτέ δεν πήραν στα σοβαρά την εξίσωση των γυναικών με τους άντρες. Οι ρήτορες που σκόπευαν να κερδίσουν την γυναικεία υποστήριξη, διαιώνιζαν τα παλιά στερεότυπα και σύσσωμες τις παλιές συμπεριφορές μέσα στο επαναστατικό κίνημα. Ζητούσαν, για παράδειγμα, απ' τις αναρχικές γυναίκες ν' ακολουθούν τις διαταγές των αντρών τους, χωρίς να ενδιαφέρονται για τις δικές τους ανάγκες. Αυτή η σκληρότητα προς τις γυναίκες φαίνεται ιδιαίτερα ειρωνική στους κόλπους ενός κινήματος, που αφιερώθηκε στην κατάκτηση της αυτονομίας όλων των ανδρώπινων όντων. Οι επαναλαμβανόμενες αναφορές των αναρχικών σ' αυτές σα δύματα της παραδοσιακής κοινωνίας, είχαν σαν επακόλουθο την άποψη ότι οι ήταν κατά κάποιον τρόπο καδυστερημένες ή κάτι λιγότερο από άνθρωποι. Από εδώ απέρρεε η αντίληψη ότι οι ή-

ταν ανίκανες να ξεπεράσουν την καταπίεσή τους, είτε ατομικά είτε συλλογικά, μαζί με άλλες γυναίκες. Στις περισσότερες αναρχικές συζητήσεις των γυναικών διακρίνει κανείς την ηχώ της φωνής της Καθολικής εκκλησίας, παρόλο που κάποιες ξεχωριστές γυναικείες φυσιογνωμίες του αναρχισμού έδωσαν λαμπρά παραδείγματα γενναίων κατορθωμάτων.

Όταν οι άντρες αναρχικοί αναφέρονταν στο πρόβλημα των φτωχών αντρών, υποστήριζαν ότι ήταν καταπιεσμένα άτομα τα οποία — παρότι περιορισμένα απ' τις συνθήκες που δημιουργούσαν η εκκλησία και το κράτος —, ήταν σε θέση να δράσουν αυθόρμητα με βάση τα δικά τους συμφέροντα, μόλις γκρεμίζονταν αυτοί οι καταναγκασμοί. Η αναρχική ιδεολογία για να αφυπνίσει τη συνείδηση των ατόμων, στηριζόταν στον μετασχηματιστικό ψυχολογικό μηχανισμό της βούλησης (βολονταρισμός) που φωτιζόταν μέσω μιας κοσμικής παιδείας. Σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του Ισπανικού αναρχισμού, οι αρχηγοί του κινήματος υποστήριζαν ότι η θέληση δ' απελευθερωνόταν χάρη σε μια σχετική γνώση της φυσικής επιστήμης και του φυσικού νόμου και θα μπορούσε να ξεπεράσει την αποκτήνωση που προκαλούσε η φτώχεια. Τότε τα ανδρώπινα όντα θα είχαν τη δυνατότητα να ζήσουν σε αρμονία με τη φύση. Πίσω από αυτό το επιχείρημα φαίνεται να κρύβεται η παραδοσιακή έμφαση των Καθολικών στην ελεύθερη βούληση. Όμως, ενώ η εκκλησία είχε αναγνωρίσει στις γυναίκες την ίδια με τους άντρες ικανότητα και υπευθυνότητα στο να κατανοούν τι ήταν σωστό και να το πράττουν, οι Ισπανοί αναρχικοί έδειχναν να πιστεύουν ότι ήταν υπερβολικά αμαθείς και καταπιεσμένες για να κατονοήσουν κάτι τέτοιο.

Η αποτυχία των αναρχικών να φανταστούν τις γυναίκες σε πιο επιθετικούς επαναστατικούς ρόλους και η γενική τους αδυναμία να κάνουν τον Ισπανικό αναρχισμό να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των γυναικών, οφειλόταν —εν μέρει— στον τρόπο οργάνωσης του κινήματος. Το συνδικάτο, μια ένωση ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών οργανωμένων γύρω από την παραγωγική τους μονάδα, συνιστούσε τη βασική δομή του αναρχισμού. Αυτά τα συνδικάτα ήταν πάνω απ' όλα οικονομικές και πολιτικές ενώσεις — οι κοινωνικές υπηρεσίες και η εκπαίδευση έπαιζαν ένα λιγότερο σημαντικό ρόλο. Κάποια στιγμή στο μέλλον, όλα τα τοπικά ισπανικά συνδικάτα θα κατέβαιναν σε

γενική απεργία, ανατρέποντας έτσι τον καπιταλισμό και το κράτος* Μόλις οι εχθροί των φτωχών ανθρώπων συντρίβονταν, τα συνδικάτα θα γίνονταν εργατικές κολλεκτίβες, οι οποίες θα αποτελούσαν τους μοναδικούς πολιτικούς ή οικονομικούς δεσμούς στην αναρχική κοινωνία του μέλλοντος. Αυτό το όραμα επαναστατικής αλλαγής ανταποκρινόταν στην κατάσταση των αντρών εργατών και αγροτών. Στην παραδοσιακή Ισπανική κοινωνία, ακόμα κι ένας άνεργος και ανειδίκευτος αρσενικός θεωρούσε τον εαυτό του εργάτη. Αν μη τι άλλο, δούλευε ευκαιριακά σαν οικοδόμος ή μαραγκός — τα επαγγέλματα που συνήδως έκαναν οι περιστασιακά εργαζόμενοι.

Μια γυναίκα όμως, παρά τα χρόνια σταθερής δουλειάς στον εργατικό χώρο, όριζε τον εαυτό της και οριζόταν από τους άλλους πρώτα και κύρια με βάση την οικογενειακή της κατάσταση. Οι αναρχικοί δεν ήταν ποτέ ικανοί να προσεγγίσουν τις γυναίκες με τους όρους εκείνης της διπλής τους καταπίεσης και κατά συνέπεια αναζήτησαν να τις οργανώσουν γύρω από τη δουλειά τους — στην περίπτωση των γυναικών σαν νοικοκυρές— με τον ίδιο ακριβώς τρόπο με τον οποίο οργάνωναν τους υπόλοιπους εργάτες. Εφόσον οι νοικοκυρές ήταν απομονωμένες, σχεδόν σε κάθε πόλη που υπήρχαν αναρχικά συνδικάτα, προσπάθησαν να συγκεντρώσουν τις γυναίκες στην «μεικτή» κατηγορία των συνδικάτων. Οι ανάγκες αυτών των γυναικών —υπέθεταν οι αναρχικοί— ήταν ίδιες μ' εκείνες όλων των άλλων εργατών. Αλλά η έλλειψη ευαισθησίας των αναρχικών απέναντι στην πραγματική κατάσταση των γυναικών —για τις οποίες δουλειές, όπως η άντληση νερού για το πλύσιμο των ρούχων και φυσικά η φροντίδα των παιδιών, ήταν εξαρτημένες από την διατήρηση του κοινωνικού δεσμού της οικογένειας— οδήγησε τους αναρχικούς στο να επιτεθούν στην οικογένεια. Δεν καταλάβαιναν ότι οι συναισθηματικές σχέσεις που πρό-

* Η ανατροπή, μέσω γενικής απεργίας, ήταν άποψη των αναρχοσυνδικαλιστών και όχι του αναρχικού κινήματος στο σύνολό του. Το ίδιο ισχύει και για το όραμα μιας άλλης κοινωνίας. Είναι λαθεμένη η άποψη ότι οι αναρχικοί σε σύνολο ήθελαν να δημιουργήσουν μια κοινωνία που θα είχε απλώς σε βάση τις εργατικές κολλεκτίβες και επίκεντρο τους εργάτες της πόλης. Αυτό προσιδιάζει περισσότερο στους αναρχοσυνδικαλιστές που δρούσαν σχεδόν αποκλειστικά μέσα στα συνδικάτα. Αντίθετα πολλοί αναρχικοί θεωρούσαν το συνδικαλισμό σε μετατόπιση του κέντρου βάρους απ' την κοινότητα στο επαγγελματικό συνδικάτο, απ' την ολότητα των καταπιεσμένων στο βιομηχανικό προλεταριάτο.

σφερε η οικογένεια δικαίωσαν τον αγώνα ζωής των φτωχών γυναικών ενάντια στη φτώχεια και τις στερήσεις. Τέτοιες γυναίκες δεν θα ανταποκρίνονταν στις εκκλήσεις για συμμετοχή σ' ένα κίνημα που υποσχόταν να εξαλείψει την οικογένεια σαν κοινωνική μονάδα.

Πίσω απ' την πύρινη ρητορική των αναρχικών για την καταστροφή της οικογένειας, κρυβόταν ένα ρομαντικό όραμα. Ότι μισούσαν οι αναρχικοί, ήταν η αστική οικογένεια που τα μέλη της βασανίζονταν από τα δεσμά του χρήματος και της πατερναλιστικής εξουσίας. Ένα ζήτημα στο οποίο συμφωνούσαν οι πρώιμοι Μαρξιστές και οι αναρχικοί ήταν ότι «η οικογένεια θάπρεπε να βασίζεται στην αγάπη, την ελευθερία και την ισότητα». Οι αναρχικοί πίστευαν ότι οι οικογένειές τους ήταν ιδεώδεις για να καλλιεργήσουν αντι-ιεραρχικές ιδέες και συνεργατική συμπεριφορά. Ήταν γενικά αποδεκτό ότι η εξουσιαστική οικογένεια πρόσφερε το μοντέλο για το εξουσιαστικό κράτος. Οι φυσικές συνεργατικές σχέσεις είχαν διαστρεβλωθεί καθώς οι γυναίκες και τα παιδιά μάθαιναν να συγκατατίθενται στην τυραννία του πατέρα. Οι φτωχοί, έχοντας μάθει στην υποτακτικότητα, από μικρή ήδη ηλικία, γίνονταν πειθήνιοι μπροστά σ' εξουσίες όπως η εκκλησία και το κράτος. Όσο απλοϊκοί κι αν ήταν οι αναρχικοί στις απόψεις τους για τους μηχανισμούς δύναμης και εξουσίας, ήταν από τους πρώτους που συνέλαβαν τη σχέση ανάμεσα στην οικογενειακή ψυχολογία, την επαναστατική προσωπικότητα και την πολιτική ελευθερία.

Όταν οι αναρχικοί πρότειναν κάτι το εναλλακτικό απέναντι στην αστική οικογένεια, μίλησαν για «ελεύθερο έρωτα» που δεν ήταν τόσο ριζοσπαστικός, όσο ο όρος μπορεί ν' ακούγεται. Δεν ενθάρρυναν την ελευθεριότητα, αλλά περισσότερο εννοούσαν (σύμφωνα με όσα έγραφε ο Χουάν Μοντσενύ, στην καμπί του αιώνα), ότι ένα ζευγάρι έπρεπε να ζει μαζί, με ίσα δικαιώματα για τον καθένα, μέχρι την στιγμή που ο ένας ή ο άλλος σύντροφος θα επεδίωκε να δώσει τέλος στην σχέση. Αυτό το μοντέλο γάμου, βασισμένο στον άγραφο νόμο, ήταν αρκετά συντηρημένο για τους φτωχούς Ισπανούς που δεν μπορούσαν πάντοτε να διαθέσουν τ' αναγκαία λεφτά για να παντρευτούν στην εκκλησία και ακόμα κι αν είχαν παντρευτεί επίσημα, δεν μπορούσαν να πάρουν διαζύγιο. Η ιδέα του «ελεύθερου έρωτα» ήταν συνεπής προς τις αναρχικές αρχές για μέγιστη ατομική ελευθερία. Αλλά χωρίς έλεγχο των γεννήσεων και διευκολύνσεις στη φροντίδα των παιδιών — που καθιερώθηκαν μόνο όταν μια ισχυρή γυναικεία αναρ-

χική ομοσπονδία εμφανίστηκε στη διάρκεια του Ισπανικού Εμφύλιου Πόλεμου— οι γυναίκες στα ζευγάρια του ελεύθερου έρωτα ήταν σε χειρότερη κατάσταση απ' ό,τι αν είχαν παντρευτεί επίσημα. Πράγματι, συχνά υπέφεραν επειδή τα μοναστήρια — κύρια πηγή εργασίας στο σπίτι, για πολλές γυναίκες— καταδίκάζαν τις «ακόλαστες» γυναίκες με τα παράνομα παιδιά τους και κατακρατούσαν την εργασία τους.

Έτσι, οι αναρχικοί πολλές φορές έκαναν ολόκληρους αγώνες για να υποστηρίξουν την κατάργηση των διακρίσεων ανάμεσα στα νόμιμα και τα παράνομα παιδιά και για να πείσουν να δοθεί ένα τέλος στις διακρίσεις σε βάρος των ανύπαντρων μητέρων. Αυτή η έκκληση είχε μικρή απήχηση στη κοινωνία της εποχής τους. Αλλά αυτοί υποστήριζαν ότι μετά την επανάσταση όλα τα μωρά, όποιες κι αν ήταν οι συνθήκες γέννησής τους, θα θεωρούνταν μέλη της κοινότητας. Θα ανατρέφονταν και θα συντηρούνταν απλώς και μόνο επειδή ήταν ανθρώπινα όντα. Το σχέδιο του 1902 στην αρχή αυτού του κεφαλαίου δίνει το πορτραίτο της ζωής στην αναρχική κοινωνία και καταδεικνύει με ακρίβεια τους αναρχικούς σκοπούς. Αντί για μια ζωή αφιερωμένη στον ελεύθερο χρόνο και στον ερωτισμό που κάποιοι ιστορικοί έχουν αποδώσει σ' αυτή την ουτοπική όψη του μέλλοντος, ανακαλύπτει κανείς μία σκηνή στην οποία μια γυναίκα εκτελώντας βαριά εργασία φαίνεται καλοδρεμμένη και καλοντυμένη, επειδή ελέγχει το προϊόν που παράγει. Οι άντρες δουλεύουν, επίσης, και επωφελούνται από τη δική τους εργασία. Τα παιδιά ζουν και ανατρέφονται με ευθύνη όλης της κοινότητας.

Αναρχικοί όπως ο Ρικάρντο Μέλλα, ένας από τους κορυφαίους θεωρητικούς της καμπής του αιώνα, υποστήριζε ότι η κατάργηση της εκκλησίας, του κράτους και της ασπικής οικογένειας αυτόματα θα έδινε τέλος σ' όλες τις σχέσεις εξουσίας. Εφόσον η εξουσία θα καταστρεφόταν, για να μην αναδυθεί ξανά ποτέ πια, οι αναρχικοί δεν είχαν καμία ανάγκη να σχεδιάσουν την κατανομή της. Τέτοιες απόψεις τους ωθούσαν να παραβλέπουν την αναγκαιότητα μετατόπισής τους από τους παραδοσιακούς σε πιο επαναστατικούς ρόλους. Αυτός ο συνδυασμός απλοϊκότητας και παράδοσης ήταν σ' ένα μεγάλο βαθμό υπεύθυνος για τη δυσκολία των αναρχικών να προσεγγίσουν τις φτωχές Ισπανίδες. Έτσι μπορεί να εκτιμηθεί η γενική έλλειψη ενδιαφέροντος των γυναικών για τον αναρχισμό, εκτός από εκείνες τις περιπτώσεις που αναρχικές προσπάθησαν να δημιουργήσουν νέους δε-

σμούς οι οποίοι έκφραζαν επαναστατικούς σκοπούς, κάτω από παλιές μορφές.

Αρκετές αναρχικές συνειδητοποιώντας ότι χωρίς μια άλλη εναλλακτική κοινότητα, οι γυναίκες θα μάχονταν να υπερασπιστούν τη μόνη που είχαν, αποπειράθηκαν να δημιουργήσουν νέους δεσμούς για τις γυναίκες μέσα στα πλαίσια του αναρχισμού. Ενώ οι πιο αξιοσημείωτες αναρχικές ηγέτιδες όπως η Soledad Gustavo, (ψευδώνυμο της T. Mañe), η κόρη της, Federica Montseny και η T. Claramount ήταν τόσο τυφλές όσο και οι αναρχικοί άντρες μπροστά σ' αυτή την ανάγκη, άλλες ανταποκρίθηκαν περισσότερο. Αναρχικές όπως η Amparo Poch y Gascón, Eulalia Prieto, Lucía Sánchez Saornil και Mercedes Comaposada, που η εμπειρία τους στην αναρχική πολιτική προερχόταν από την προσπάθεια οργάνωσης των φτωχών γυναικών, συνειδητοποίησαν ότι ο αναρχισμός δεν μπορούσε να επιτύχει τους αντιεξουσιαστικούς του σκοπούς για αυτονομία των ανθρώπων, χωρίς να δώσει δύναμη στις φτωχές γυναίκες. Οι γυναίκες βασίστηκαν από μόνες τους στην αναρχική ιδεολογία για να καλλιεργήσουν στις άλλες γυναίκες το αίσθημα της αυτοπεποίθησης, να δημιουργήσουν παραϊατρικούς δεσμούς, κέντρα φροντίδας των παιδιών και επαγγελματικής εκπαίδευσης μέσα στα αναρχικά κέντρα κάθε πόλης. Έτσι μπορούσαν να μάθουν να είναι δημιουργικές, εκτελώντας υπηρεσίες από τις οποίες μπορούσαν να επωφεληθούν και οι ίδιες.

Οι άντρες αναρχικοί αντιμετώπισαν τις κοινωνικές αλλαγές όπως η αυξανόμενη είσοδος των γυναικών στην εργατική δύναμη, μ' ένα τρόπο που άκριτα επαναβεβαιώνει τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τις ικανότητες των γυναικών. Η πρώτη απάντηση των αντρών αναρχικών στην αύξηση του αριθμού των γυναικών στην εργατική δύναμη δόθηκε το 1871, όταν το Συνέδριο της Βαλένθια υποστήριξε επίσημα την επιστροφή των γυναικών στο νοικοκυριό στη μελλοντική αναρχική κοινωνία. Αν και μερικοί αντιπρόσωποι, όπως ο Φραγκίσκο Μόρα διαφώνησαν, αποκαλώντας αυτή την ιδέα συναισθηματική και τυφλή στις δημιουργικές ικανότητες των γυναικών, περιοδικά επανερχόταν ανάμεσα στους Ισπανούς αναρχικούς. Εάν τα κορίτσια και οι γυναίκες επρόκειτο να επιστρέψουν στο σπίτι, δεν υπήρχε κανένας λόγος να εκπαιδευτούν για να προσφέρουν υπηρεσίες χρήσιμες στον εαυτό τους, ούτε να προετοιμαστούν για να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην ευρύτερη κοινότητα. Η νοικοκυρά παρέμενε το γυναικείο πρό-

τυπο για τους αναρχικούς.

Η εξέταση των πραγματικών συνθηκών ζωής των γυναικών που είχαν ενταχθεί στην εργατική δύναμη, η ανάλυση των τρόπων με τους οποίους οι αναρχικοί προσπάθησαν να διαλύσουν τους δεσμούς των γυναικών με την εκκλησία και μια κριτική των συλλογικών προσπαθειών των γυναικών να δουλέψουν για μια επανάσταση που θα κάλυπτε τις ανάγκες που οι ίδιες είχαν προσδιορίσει για τον εαυτό τους, θα δείξουν πώς η πραγματικότητα της κατάστασης των Ισπανίδων συγκρούστηκε με την παραδοσιακότητα του Ισπανικού αναρχισμού. Παράδοξως, η βίαιη ρήξη των αντρών αναρχικών με την παράδοση, στον αγώνα τους για καταστροφή της εκκλησίας και της οικογένειας, απέτρεψε πολλές γυναίκες απ' το να προσχωρήσουν στο κίνημα. Αλλά όσες μπήκαν στις γραμμές του, επειδή επηρεάστηκαν από άλλες ποιότητες του αναρχισμού, απομακρύνθηκαν με τη σειρά τους εξαιτίας της επικράτησης παραδοσιακών αντρικών αντιλήψεων όσον αφορά τον εν δυνάμει ρόλο των γυναικών στην κοινωνία.

Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, σύμφωνα με πρόχειρους υπολογισμούς, το 10% όλων των Ισπανίδων πάνω από τα 14 βρισκόταν στην αγορά εργασίας για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα και αρ-

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ

Έτος	Σύνολο εργαζομένων γυναικών	Γεωργία	Βιομηχανία	Υπηρεσίες
1910	917.970	359.429 (39,15%)	178.433 (19,44%)	380.093 (41,41%)
1920	1.012.937	321.184 (31,71%)	277.146 (23,76%)	414.607 (40,93%)
1930	1.105.443	263.511 (23,84%)	314.496 (28,45%)	527.436 (47,71%)
1940	1.116.554	262.082 (23,47%)	296.246 (26,53%)	558.231 (50%)

[Πηγή: Μαρία Λαφίτ: Η γυναίκα στην Ισπανία: Εκατό χρόνια της ιστορίας της, 1860-1960, Aquilar, Μαδρίτη 1964, σελ. 357.]

κετά σταθερά ώστε να καταγράφεται στους πίνακες εργατικού δυναμικού. Στην Βαρκελώνη το 1905, το 15% του γυναικείου πληθυσμού πάνω από τα 14 δούλευε έξω απ' το σπίτι και αποτελούσε το 28% της εργατικής δύναμης στην πόλη. Ο πίνακας δίνει μόνο μια μερική εικόνα του εργατικού δυναμικού, επειδή δεν περιλαμβάνει το ποσοστό των ανειδίκευτων εργατριών που δούλευαν ευκαιριακά και έκαναν τις πιο κακοπληρωμένες δουλειές.

Οι γυναίκες εργάζονταν σχεδόν σε κάθε κλάδο της βιομηχανίας στην Ισπανία στην καμπί του αιώνα. Πολυάριθμες εργάτριες στο Μπούργκος και στη Μαγιόρκα έφτιαχναν γάδινα παπούτσια — που το τελικό τους κόστος ήταν τόσο χαμηλό, ώστε κυριαρχούσαν στις αγορές των φτωχών Ασιατικών κρατών όπως οι Ινδίες, η Κίνα και η Ιαπωνία. Στη Μεδίνα Ντελ Κάμπο και την Παλένθια παρήγαγαν τσάντες από λινάτσα, πανωφόρια, γάντια και χαρτιά τράπουλας· επίσης μάζευαν φρούτα και τα κονσερβοποιούσαν. Εκεί όπου οι συνθήκες ήταν χειρότερες ήταν στη Γαλικία και τις Αστούριες, όπου οι γυναίκες δούλευαν σαν οικοδόμοι.

Ενώ οι περισσότερες στατιστικές εργασίας αφορούσαν τις δραστηριότητες των εργατών της πόλης, το ποσοστό επί τοις εκατό των γυναικών που απασχολούνταν στην Ισπανική γεωργία μέχρι το 1930, ξεπερνούσε κατά πολύ το ποσοστό εκείνων που εργάζονταν στη βιομηχανία. Η τάση για απασχόληση των γυναικών και των παιδιών σε γεωργικές εργασίες αυξήθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Καθώς οι αντρικοί μισθοί στη γεωργία βελτιώθηκαν, σαν απάντηση — εν μέρει — στη δύναμη των αναρχικών συνδικάτων, οι γαιοκτήμονες στράφηκαν στις γυναίκες και τα παιδιά που μπορούσαν να πληρώνουν με μισό μισθό. Οι άντρες συνέχισαν να κυριαρχούν στο θέρισμα που θεωρούνταν ότι απαιτούσε περισσότερη δύναμη και δεξιοτεχνία απ' όση διέδεται οι περισσότερες γυναίκες. Αλλά οι γυναίκες και τα παιδιά, που από πάντα δούλευαν στην αζίνα και τα αγριόχορτα, άρχισαν να δουλεύουν στη δασοκομία. Επίσης φύτευαν και μάζευαν ελιές, ρεβύθια, βαμβάκι, ζαχαροκάλαμο, σταφύλια και φασόλια. Η συγκομιδή ήταν η πιο κοπιαστική γεωργική εργασία, στο βαθμό που καθοριστικός παράγοντας ήταν η ταχύτητα. Οι γυναίκες μάζευαν γινωμένα φρούτα στη Μουρκία, Βαλένθια, Σαραγόσα και Αλικάντε, δούλευαν από 18 ώρες και πάνω την ημέρα, χωρίς διαλείματα, παίρνοντας στο πόδι το ισχνό γεύμα τους.

Η συγκομιδή των ρεβυθιών ήταν μια εργασία που γινόταν σχεδόν αποκλειστικά από γυναίκες, οι οποίες την κάνουν ακόμη και σήμερα. Οι συγκομιδές γενικά γίνονταν στα τέλη του Ιούνη. Οι γυναίκες ξυπνούσαν στις 3 τα ξημερώματα και έφταναν στα χωράφια πριν την αυγή. Πρωτού ο ήλιος ανέβει στον ουρανό, δούλευαν γρήγορα, σιωπηλά, κάτω από το βλέμμα αντρών επιστατών. Μέχρι τις 11 π.μ. ο ήλιος είχε αποξηράνει τα φυτά σε τέτοιο βαθμό ώστε η συγκομιδή που απαιτούσε το ξερίζωμα του φυτού, γινόταν βασανιστική. Με μαντήλια στο κεφάλι ή στενά καπέλα για να προστατεύονται απ' τον φλογισμένο ήλιο, οι γυναίκες κινούνταν αργά ανάμεσα στις σειρές απ' τα ρεβύθια που γίνονταν τόσο ξερά και κοφτερά σαν λεπίδι, ώστε, παρότι φορούσαν γάντια και κάλτσες, σκίζονταν και γέμιζαν μελανιές σε χέρια και πόδια. Μερικές προτιμούσαν να επιστρέφουν στις οικογένειές τους κάθε βράδυ. Άλλες παρέμεναν στα χωράφια, κοιμόνταν πάνω σε άχυρα κι εκεί έτρωγαν, στη διάρκεια της συγκομιδής που κρατούσε 2 εβδομάδες. Μια εβδομνητάχρονη γυναίκα αφηγήθηκε πρόσφατα πως η ίδια και άλλες γυναίκες πολλές φορές δε δούλευαν παρά για τα γεύματα δύο εβδομάδων: κρύα σούπα στις 11 π.μ., ανάμικτα λαχανικά στις 3 μ.μ. και ξανά σούπα το βράδυ. Οι ισχυροί τους μισθοί μπορούσαν να πληρωθούν σε οποιαδήποτε μορφή διάλεγε ο ιδιοκτήτης. Ένας εργοδότης πλήρωνε τις εργάτριές του με χτένια, επειδή εκείνη την εποχή είχε κληρονομήσει ένα εργοστάσιο χτενιών.

Οι παντρεμένες γυναίκες της πόλης που είχαν ανάγκη από δουλειά, έφτιαχναν ρούχα στο σπίτι και πληρώνονταν με το κομμάτι. Ακόμα και σε περιόδους ζήτησης, οι αμοιβές ήταν πολύ χαμηλές. Για παράδειγμα, το 1915 στη Βαρκελώνη η πληρωμή για μια ντουζίνα αντρικά πουκάμισα ήταν 1,25 πεσέτες. Οι γυναικείες μπλουζες απέφεραν 1,50 πεσέτες η ντουζίνα. Οι γυναίκες που έφτιαχναν παντελόνια ή ζακέτες, μπορούσαν να κερδίσουν 3 με 4,50 πεσέτες τη ντουζίνα, αλλά ήταν σπάνιο για μια ράφτρα να μπορεί να κερδίσει πάνω από 1,50 πεσέτες την ημέρα, ποσό που η ίδια η κυβέρνηση αναγνώριζε ότι δεν έφτανε ούτε καν για να φάει κανείς. Μια κυβερνητική έρευνα του 1918 εξηγήσσε ότι: *«συχνά οι μισθοί των γυναικών είναι το μόνο στήριγμα των φτωχών οικογενειών, τώρα που πολλές εργάτριες είναι χήρες ή εγκαταλελειμμένες με παιδιά να δρέγουν, ή γεροντοκόρες με άρρωστους γέρους γονείς. Πολλά παρόμοια χαρακτηριστικά θα μπορούσαν να αναφερθούν για να καταδείξει κανείς ότι*

οι μισθοί των γυναικών ήταν οι μόνοι πόροι ζωής για πολλές οικογένειες, και γι' αυτό θα έπρεπε να επαρκούν. Θα έπρεπε να μην είναι μικρότεροι απ' τους μισθούς των αντρών εργατών».

Η αναφορά αυτή ανατακλούσε ένα πλατιά Ευρωπαϊκό φαινόμενο, σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες στη δουλειά, στο σπίτι, στη βιομηχανία και τη γεωργία έπαιρναν αναλογικά χαμηλότερους μισθούς απ' ό,τι οι άντρες: το 1873, οι Ισπανίδες —για ίση εργασία— πληρώνονταν από 1/2 ως 2/3 του αντρικού μισθού και το 1913 έπαιρναν ακόμη μόνο από 1/2 ως 3/5.

Οι βιομηχανικές εργάτριες ήταν γενικά νέες, ανύπαντρες και ασθενικές. Οι εργάτριες κάτω από τα 14 είχαν ιδιαίτερη τάση στην φυματίωση, σαν αποτέλεσμα του φτωχού εξαερισμού στα εργαστήριά τους. Πολλές γυναίκες υπέφεραν από αναιμία και κακή διατροφή που τις έκαναν περισσότερο ευπαθείς στην οστρακιά και σε άλλες κοληπτικές ασθένειες. Επίσης είχαν έντονους πόνους περιόδου εξαιτίας των παραμορφώσεων της μήτρας που προκαλούνταν από το ζάρωμα στις μηχανές: αυτές οι γυναίκες συχνά έκαναν αποβολές στη μετέπειτα ζωή τους.

Δεδομένων αυτών των φριχτών συνθηκών, δεν είναι περίεργο που ανάμεσα στους Ισπανούς αναρχικούς κυριαρχούσε η εικόνα της γυναίκας-θύματος και όχι εκείνη της γυναίκας-αυτόνομου όντος. Εν τούτοις, οι άντρες στη βιομηχανική παραγωγή και στις ομάδες γεωργικής εργασίας υπέφεραν από παρόμοιες εκμεταλλευτικές συνθήκες. Οι Ισπανοί αναρχικοί προσπάθησαν να οργανώσουν τους άντρες σε επαναστατικά συνδικάτα που θα τους έδιναν δύναμη και δικαιώματα πάνω στην εργασία τους και τις συνθήκες ζωής τους, αλλά απέτυχαν να το κάνουν αυτό και για τις γυναίκες. Γενικά, οι άντρες αναρχικοί έδωσαν έμφαση στην επιζήμια επίδραση που είχαν οι εργάτριες πάνω στο συνδικαλιστικό κίνημα. Στην Ισπανία, όπου λίγοι άντρες δούλευαν όλο το χρόνο, ακόμη λιγώτερες γυναίκες εργάζονταν κανονικά. Οι γυναίκες που είχαν ανάγκη από δουλειά μπορούσαν συχνά να χρησιμοποιηθούν σαν απεργοσπάστριες. Ενώ η επίσημη αναρχική πολιτική απαιτούσε να δοθεί ένα τέλος στις διαφορές μεταξύ αντρών και γυναικών, μεμονωμένοι αναρχοσυνδικαλιστές ηγέτες, όπως ο Χουάν Μαρτί της Βαρκελώνης διαμαρτυρόταν το 1913 ότι οι γυναίκες έκλεβαν τις δουλειές των αντρών στην υφαντουργία, επειδή ήταν πρόθυμες να δουλέγουν για λιγότερα. Εκείνοι οι άντρες που μπο-

ρούσαν να βρουν δουλειά, παραπονοίταν, έπρεπε να εργαστούν με γυναικίους μισθούς. Οι παραδοσιακές αρσενικές προκαταλήψεις σχετικά με τη γυναικεία εργασία εξακολούθησαν να υπάρχουν, παρά τις θεωρητικές αντιλήψεις για απελευθέρωση όλων των ανθρώπινων όντων.

Οι αναρχικοί, μαζί μ' όλες τις άλλες προοδευτικές ομάδες, είχαν σοκαριστεί απ' την πορνεία. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, η περιστασιακή πορνεία ήταν αρκετά συνηθισμένο φαινόμενο για τις φτωχές χήρες ή τις ανύπαντρες γυναίκες που έκαναν εποχιακές δουλειές. Επίσης, όπως είδαμε παραπάνω, ο άτυπος γάμος — που αργότερα ονομάστηκε ελεύθερος έρωτας απ' τους αναρχικούς— ήταν ο κανόνας στις φτωχές κοινότητες, παρόλο που μετά το 1870, ακόμα και η κυβέρνηση θεωρούσε πόρνες τις γυναίκες που διατηρούσαν τέτοιες μόνιμες μονογαμικές σχέσεις. Ένας κοινωνιολόγος υπολόγισε ότι το 1872 υπήρχαν 17.000 κρυφές πόρνες στη Μαδρίτη. Μέχρι την καμπή του αιώνα, μελέτες αυτής της πόλης ισχυρίζονταν ότι σε κάθε 13 ή 14 άντρες αναλογούσε μια πάρνη και ότι το 6% περίπου του γυναικείου πληθυσμού της πόλης ήταν πόρνες. Αλλά πολλές από αυτές τις γυναίκες εργάζονταν επίσης σαν ράφτρες, καπελλούδες και εργάτριες ρούχων, όποτε μια τέτοια δουλειά τους ήταν βέβαια προσιτή.

Στην ουσία όλοι οι φιλελεύθεροι και οι ριζοσπάστες αντιτέθηκαν στην πορνεία, αλλά οι αναρχικοί πίστευαν ότι δεν επιδεχόταν μεταρρυθμίσεις, επειδή αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του καπιταλισμού, έναν άλλο τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι πουλούσαν την εργασία τους. Για τους άντρες αναρχικούς, όπως ο Χουάν Ορτέγκα, η εξαθλίωση των πορνών ήταν μέρος της καταπίεσης των φτωχών στην κοινωνία συνολικά. Ήταν μήπως χειρότερο απ' το να πουλά κανείς το χρόνο του ή την καλή του υγεία, δουλεύοντας κάτω από εκμεταλλευτικές συνθήκες; Παραπέρα οι αναρχικοί υποστήριζαν ότι οι εξουσιαστικοί γάμοι, που οι γυναίκες υποτάσσονταν σεξουαλικά και ψυχολογικά στους συζύγους τους με αντάλλαγμα την οικονομική εξασφάλιση, ήταν μία μορφή πορνείας. Έβλεπαν την πορνεία σαν μια ακόμη μορφή δημιουργίας εξιλαστήριων θυμάτων στο καπιταλιστικό κράτος και πίστευαν ότι θα εξαφανιζόταν με την κollectιβοποίηση της ιδιοκτησίας και των οικονομικών πόρων. Στην άποψή τους για την πορνεία, όπως και σε τόσες άλλες, οι άντρες αναρχικοί αντανakλούσαν την παραδοσιακή κουλτούρα της Ισπανίας, όπου η περι-

στασιακή πορνεία ήταν αναγνωρισμένη σαν ένας από τους τρόπους —όπως π.χ. το πλούσιμο επί πληρωμή— με τους οποίους οι φτωχές γυναίκες μπορούσαν να βοηθήσουν τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους.

Οι αναρχικοί αντιμετώπισαν τις συνθήκες εργασίας των γυναικών και την πλατιά διαδεδομένη πορνεία μ' ένα τρόπο συνεπή προς τις γενικές τους αρχές για τη μεταρρύθμιση. Αναμφίβολα εναντιώθηκαν σ' αυτήν. Όπου είχε αναπτυχθεί προστατευτική νομοθεσία για τις γυναίκες της εργατικής τάξης στην Ισπανία, ήταν αποτέλεσμα των προσπαθειών των φιλελεύθερων αστών και των αριστοκρατών μεταρρυθμιστών. Η Ισπανική κοινωνική νομοθεσία βρισκόταν πολύ πιο πίσω από εκείνη της Γερμανίας ή της Μ. Βρετανίας. Οι πρώτοι νόμοι που αφορούσαν τη δουλειά στο εργοστάσιο πέρασαν μόνο το 1873 και εφαρμόστηκαν μόνο για τα παιδιά κάτω από τα 17. Μέχρι τον 20ο αι. δεν υπήρχαν νόμοι που να ρυθμίζουν τη δουλειά που έκαναν οι γυναίκες ανδρακωρύχοι, οι εργάτριες τσιγάρων, ή οι δαντελούδες. Αλλά μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο σημαντικοί νόμοι προστάτευαν επίσης τις εργαζόμενες γυναίκες. Ένα διάταγμα του 1912, απαιτούσε από τους εργοδότες να προσφέρουν εργασία στις γυναίκες που πραγματικά ζούσαν από τη δουλειά τους και η νομοθεσία στη δεκαετία του '20 επέτρεπε χορήγηση αδείας στις μητέρες που θήλαζαν τα μωρά τους. Η νυχτερινή βάρδια απαγορευόταν για τις γυναίκες. Το 1931, η Δεύτερη Δημοκρατία γύφισε την υποχρεωτική ασφάλιση για τις μητέρες και την εργάσιμη μέρα των 8 ωρών.

Η Ισπανική προστατευτική νομοθεσία, όπως και παρόμοιες φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις σ' οποιοδήποτε άλλο μέρος της Ευρώπης, ήταν καταδικασμένη από την έλλειψη επιδεωρητών εργασίας, από μια γενική αδιαφορία για τις εργαζόμενες γυναίκες και την μη εφαρμογή των νόμων στην πλειοψηφία των γυναικών που δούλευαν σαν υπηρέτριες, πλύστρες, δαντελούδες ή στο θερισμό. Οι γυναίκες που δούλευαν στα σπίτια τους, είχαν αποκλειστεί απ' τους νόμους που ρύθμιζαν τις εργασιακές συνθήκες. Οι επιδεωρητές των εργοστασίων δεν είχαν ιδιαίτερα ισχυρές εξουσίες. Όπου μπορούσαν να εξαναγκάσουν τους ιδιοκτήτες να εφαρμόσουν την νομοθεσία, η γιατρεία ήταν συχνά σκληρότερη από την πληγή, όταν οι εργοδότες αποκέντρωναν τα εργαστήριά τους για να αποφύγουν τα έξοδα παροχής προστασίας που απαιτούσε ο νόμος. Οι γυναίκες που χρειάζονταν απεγνωσμένα

δουλειά, ήταν συχνά εξαναγκασμένες, —την ίδια δουλειά που έκαναν πριν σε ανθυγιεινά εργοστάσια,— να την κάνουν στις σοφίτες τους με αμυδρό φωτισμό και κακό εξαερισμό. Αργότερα όταν, αντί για την ωρομισθία που ίσχυε προηγουμένως στα εργοστάσια, καθιερώθηκε ο μισθός με το κομμάτι, οι εργοδότες πέτυχαν μια επιτάχυνση της παραγωγής.

Οι αναρχικοί ήταν εντελώς αντίθετοι σ' όλες τις αποσπασματικές μεταρρυθμίσεις, επειδή πίστευαν ότι όσο καιρό το κράτος και η αστική τάξη είχαν την εξουσία, δεν ήταν δυνατό να υπάρξει αληθινή δημοκρατία, ούτε εργατικός έλεγχος και κατά συνέπεια ούτε πραγματικές αλλαγές στην ζωή των εργατών. Οι αποσπασματικές μεταρρυθμίσεις απλώς ενίσχυαν τον καπιταλισμό. Έτσι, οι Ισπανοί αναρχικοί προσπάθησαν να κρατηθούν μακριά από τη συμμετοχή σε αγώνες για προστατευτική νομοθεσία. Αλλά μεμονωμένοι αναρχικοί, όπως η Eulalia Prieto, ανακάλυψαν ότι ακόμη και οι αναρχικοί εργάτες χρειάζονταν άμεσες —αν και βραχυπρόθεσμες— βελτιώσεις στην καθημερινή τους ζωή. Έτσι η Prieto, και άλλοι, πήγαιναν σε εργατικές συνελεύσεις για να παροτρύνουν τους εργάτες ν' αγωνιστούν για τον εργατικό έλεγχο στην παραγωγή, καθώς επίσης και για προστατευτική νομοθεσία.

Παρά τις πολλές δυσκολίες, μερικοί αναρχικοί (άντρες και γυναίκες) κατάφεραν να δημιουργήσουν μια επαναστατική κοινότητα μέσω των ανεξάρτητων γυναικείων οργανώσεων, στα πλαίσια των τοπικών αναρχικών ενώσεων. Υπήρχε ένα συντονιστικό σώμα για τα αναρχικά συνδικάτα και παράλληλα ένα σύστημα πολιτιστικών κέντρων, σχολείων και εφημερίδων προσαρμοσμένο στις ανάγκες των φτωχών. Οι δυο κινήσεις συντονίζονταν απ' τα τοπικά αναρχικά συμβούλια σε εκατοντάδες μικρές και μεγάλες πόλεις (κυρίως στην Καταλωνία, την Ανδαλουσία, την Βαλένθια και την Αραγόνα). Κάθε τοπικό αναρχικό συμβούλιο ήταν μια ομοσπονδία των αναρχικών συνδικάτων στην πόλη και των αγροτικών οργανώσεων στην γύρω ύπαιθρο.

Για το μισό σχεδόν της ιστορίας τους, οι Ισπανοί αναρχικοί είχαν νόμιμη οικονομική και πολιτική οργάνωση* που αποτελούνταν

* Η αντίληψη της Karlan για τη νομιμότητα του αναρχικού κινήματος στο σύνολό του, στις περιόδους που αναφέρει είναι ανακριβής. Για παράδειγμα η ειδική αναρχική

από ομοσπονδίες επαναστατικών εργατικών συνδικάτων, όχι όμως πολιτικό κόμμα. Ανάμεσα στο 1868 και 1873, το 1881 και 1905, το 1911 και 1923 και το 1931 και 1937, οι αναρχικοί ήταν σχετικά ελεύθεροι να δρουν. Ωστόσο, η αστυνομία μπορούσε πάντα να εισβάλλει σε μια εργατική συνοικία ή σε μια αναρχική πόλη και να συλλάβει μεγάλο αριθμό αντρών ενώ το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι μερικές φορές επιτρεπόταν, το να είναι κανείς αναρχικός ήταν απαγορευμένο. Στη διάρκεια των σχετικά ελεύθερων περιόδων, ο Ισπανικός αναρχισμός προσπάθησε να δώσει έμφαση στην συνδικαλιστική οργάνωση με στόχο μια γενική απεργία που θα κατέστρεφε το κράτος και θα οδηγούσε σε μια ελευθεριακή κοινωνία. Στα ενδιάμεσα χρόνια, ωστόσο, όταν το κίνημα ήταν στην παρανομία, τα τοπικά συμβούλια επανεμφανίζονταν σαν εργατικές και αγροτικές πολιτιστικές ενώσεις, οργανώσεις αλληλοβοήθειας, ή σαν σχολεία για το λαό. Συχνά αυτά δεν ήταν τίποτα περισσότερο απ' το πίσω δωμάτιο ενός μπαρ σε μια μικρή και φτωχή πόλη, το οποίο χρυσίμευε σαν χώρος συγκέντρωσης, όπου τα μέλη μπορούσαν να συζητήσουν πολιτικά και επιστημονικά θέματα και να ακούσουν τα τελευταία νέα απέξω. Οι άντρες αναρχικοί ενθάρρυναν τις γυναίκες τους να παρακολουθούν τέτοιες συγκεντρώσεις — περισσότερο γιατί ήθελαν να τις κρατούν μακριά από την εκκλησία. Αν και αυτά τα κέντρα λειτουργούσαν, είτε ο συνδικαλισμός ήταν στην παρανομία είτε όχι, ζητήματα όπως η καταπίεση των γυναικών μέσα στην οικογένεια, η ανάπτυξη νέων διαπροσωπικών σχέσεων και η απαλλαγή των γυναικών απ' τον ιδεολογικό έλεγχο της Καθολικής εκκλησίας, συζητιόνταν κατά ποσοστό αντιστρόφως ανάλογο της δύναμης του συνδικαλιστικού κινήματος. Όταν η εργατική δραστηριότητα ήταν νόμιμη, συστηματικά οργανωμένη, και κατά συνέπεια πολύ πιο ισχυρή, δινόταν λιγότερη προσοχή στις γυναίκες. Επίσης τα όνειρα για μια επαναστατική, εξισωτική κοινωνία μειώνονταν σε σημασία. Οι οικονομικές και πολιτικές πραγματικότητες που αντιμετώπιζε ο συνδικαλισμός συγκρούονταν με τις κοινωνικές βλέψεις για το μέλλον. Τα επαναστατικά ιδεώδη βρήκανε καλύτερη έκφραση στις αναρχικές πολιτιστικές δραστηριότητες.

οργάνωση FAI ήταν διαρκώς στην παρανομία απ' τη στιγμή που ιδρύθηκε (1927) μέχρι το 1936 και μεταξύ άλλων προωθούσε πρακτικές όπως απαλλοτριώσεις ένοπλες επιθέσεις σε αφεντικά κ.λπ.

Η πιο βαθιά πολιτιστική επίδραση του κινήματος ήρθε με την προσπάθειά του να εξαπλώσει ό,τι ονόμαζε «ολική εκπαίδευση» για να αντικαταστήσει τη θρησκευτική παιδεία. Σχεδόν σ' όλη την εβδομιντάχρονη περίοδο του Ισπανικού αναρχισμού, η εκπαίδευση ήταν στα χέρια της εκκλησίας. Η τελευταία παρείχε στους φτωχούς ελάχιστη κοσμική παιδεία και έδινε περισσότερο βάρος στην προετοιμασία των παιδιών τους για ένταξη στη θρησκευτική κοινότητα. Κατά συνέπεια, η θρησκευτική εκπαίδευση, συχνά ήταν η μόνη επίσημη εκπαίδευση για τους νεαρούς αναρχικούς. Για τα κορίτσια, αυτό σήμαινε ότι εάν παρακολουθούσαν τα μαθήματα του σχολείου, μάθαιναν γενικώς ράγιμο, καλούς τρόπους και το θρησκευτικό τελετουργικό από καλόγριες που τα συνέδεαν με την εκκλησία μέσω ενός κράματος φιλανθρωπίας, εξουσίας και φόβου. Σ' αυτά τα πλαίσια, οι Ισπανοί αναρχικοί υποστήριζαν παιδαγωγικές αντιλήψεις που ήταν ριζοσπαστικές, ακόμα κι αν όφειλαν αρκετά στοιχεία τους στην παραδοσιακή ρασιοναλιστική σκέψη. Ήδη από το 1870, οι αναρχικοί απαιτούσαν ελεύθερη, δημόσια, κοσμική εκπαίδευση, για όλα τα παιδιά κάτω από τα 13. Ο πυρήνας της Ισπανικής αναρχικής παιδαγωγικής θεωρίας διαμορφώθηκε απ' τον Τρινιδάδ Σοριάνο το 1873 όταν παρουσίασε το πρόγραμμά του για λαϊκή εκπαίδευση, το οποίο ήταν ένα πρόγραμμα μαθημάτων που καθόρισε όλη τη μεταγενέστερη (αρσενική) αναρχική εκπαιδευτική θεωρία μέχρι το 1939. Η σειρά διδασκαλίας ήταν αρκετά απλή. Όλη η μάθηση θα ξεκινούσε απ' τη μελέτη της φυσικής ιστορίας και της επιστημονικής μεθόδου, για να καταλήξει στην ψυχολογία και τη λογική και στη συνέχεια στη θεωρία της εξέλιξης. Αυτή η σειρά διδασκαλίας ταξινομούσε πρόχειρα κάπως, την ανθρωπινή γνώση στις κοσμικές κατηγορίες της φύσης, της νόησης και της αλλαγής.

Μια τέτοια θεωρία αποπειράθηκε να αντικαταστήσει ένα υπερφυσικό Καθολικό σύμπαν, που ερμηνευόταν από το εκκλησιαστικό δόγμα, με μια αναρχική κοσμοθεωρία που έθετε το ζήτημα της συνέχειας μεταξύ φύσης και εξισωτικής κοινωνίας. Τα ανθρώπινα όντα, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών, ήταν δημιουργήματα της φύσης. Η αφύπνιση της ανθρωπίνης συνείδησης υπαγόταν στους επιστημονικούς νόμους και τη φύση μάλλον, παρά στο θεό και την εκκλησία. Στη θέση της θεϊκής βούλησης, η «ολική εκπαίδευση» τοποθετούσε την εξέλιξη, αφού, όπως διακήρυτταν οι αναρχικοί, η επανά-

σταση ήταν ακριβώς η επιτάχυνση της εξέλιξης. Επειδή η εξισωτική, αντιεξουσιαστική κοινωνία ήταν προαποφασισμένη απ' τη φύση, η ιστορία ήταν με το μέρος των αναρχικών*. Δεν έμενε παρά τα θήματα της εξέλιξης να επηρεαστούν απ' την αναρχική πολιτική, εφόσον η ανάπτυξη του αναρχισμού μπορούσε να καθυστερήσει λόγω άγνοιας. Τα αναρχικά εκπαιδευτικά προγράμματα, κατά συνέπεια, επιχειρήσαν να λειτουργήσουν σαν πρόκληση στις δρυσκευτικές δοξασίες. Οι αναρχικές εκπαιδευτικές προτάσεις αμφισβητούσαν την εξουσία της εκκλησίας-κράτους, αφού η προσκόλληση στους δρυσκευτικούς κανόνες διασφάλιζε την κοινωνική τάξη και το στάτους κβο. Και το πιο σημαντικό, οι αναρχικοί συνέδεαν το ζήτημα της κοσμικής εκπαίδευσης με την καλλιέργεια της επαναστατικής συνείδησης. Η επιστημονική μόρφωση, έλεγαν, μπορούσε να διαπαιδαγωγήσει τη βούληση, απελευθερώνοντας τους ανθρώπους από το φόβο του υπερφυσικού. Αλλά οι άντρες αναρχικοί ποτέ δεν αναφέρθηκαν στη δυνατότητα καλλιέργειας της γυναικείας βούλησης, μέσω της ενίσχυσής της ώστε να αντιστέκεται στις επιταγές του κλήρου και να ξεπερνά τον εσωτερικό φόβο το βασισμένο στη δεισιδαιμονία. Έμοιαζε σαν να υπέδεται την ύπαρξη μιας βούλησης αρσενικής και δηλυκής ταυτόχρονα και στη συνέχεια συμπεριφέρονταν σαν ν' αποτελούσε αποκλειστικά αρσενικό εργαλείο.

Εν τούτοις, οι αναρχικοί φαινόταν να ενδιαφέρονται για την παροχή μικτής εκπαίδευσης και απέτυχαν σ' αυτό, περισσότερο εξαιτίας έλλειψης χρημάτων παρά απλής προκατάληψης. Απ' το 1873 και έπειτα, οι αναρχικές τοπικές ενώσεις προσπάθησαν να οργανώσουν μικτά σχολεία, ν' αγοράσουν βιβλία και να δημιουργήσουν μουσεία και εργαστήρια οπουδήποτε ήταν δυνατό, αλλά οι περισσότερες τοπικές ενώσεις μπορούσαν να διαθέσουν ελάχιστους μόνο πόρους. Ενώ μεμονωμένες γυναίκες πιθανόν να είχαν επωφεληθεί απ' όλα αυτά, και ενώ τα μικρά κορίτσια μερικές φορές παρακολουθούσαν μαθήματα, δεν υπάρχει τίποτε που ν' αποδεικνύει ότι οι κατεξοχήν αρσενικές τοπικές ενώσεις στρατολογούσαν κορίτσια για ενεργητική δράση.

* Σ' αντίθεση με την άποψη της Kaplan το αναρχικό κίνημα —όχι μόνο στην Ισπανία, αλλά και αλλού— χαρακτηριζόταν σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο από έντονο βολонταρισμό. Οι μαρξιστές ήταν εκείνοι που θεωρούσαν την επανάσταση και την έλευ-

Επίσης κάποιοι αναρχικοί θεωρητικοί έδιναν έμφαση στη γυναικεία εκπαίδευση σαν μέσο αφύπνισης των φτωχών γυναικών, που οι αναρχικοί πίστευαν ότι βρισκονταν στα νύχια της καθολικής εκκλησίας. Ο αναρχικός Χοσέ Τόρρες Μολίνα έγραψε το 1889 ότι το πρόγραμμα γυναικείας εκπαίδευσης σχεδίαζε «να μετατρέψει τις κοινωνικές και ηθικές προτεραιότητες των γυναικών... να τις κερδίσει απομακρύνοντάς τες απ' τη θρησκευτική δεισιδαιμονία και απάθεια». Αλλά σε ποια κατεύθυνση να τις κερδίσει;

Μερικές αναρχικές χρησιμοποίησαν τις κοινοτικές ευκαιρίες που τους παρείχαν οι αναρχικές τοπικές ενώσεις για να κατοχυρώσουν τις δικές τους ανάγκες και να βοηθήσουν στο να κερδηθούν οι θρησκευόμενες αδελφές τους, προσφέροντάς τους δεσμοποιημένες εναλλακτικές λύσεις μέσω του αναρχισμού. Για παράδειγμα, ήταν αρκετά συνηθισμένο για τα νεογέννητα μωρά, σαν ένα υποκατάστατο της βάπτισης, να μυσούνται στο κίνημα στο χώρο συγκέντρωσης του αναρχικού τοπικού συμβουλίου. Το 1873, το τοπικό συμβούλιο Σανλούκαρ ντε Μπαραμέδα μύσσε ένα αγόρι που ονομαζόταν Είσοδος στην Ανθρώπινη Πρόοδο και ένα κορίτσι που ονομαζόταν Αναρχική Ευρώπη. Αυτή η πρακτική διατηρήθηκε απ' τους Ισπανούς αναρχικούς στον 20 αιώνα. Την Κυριακή 26 Φεβρουαρίου του 1902, η Ηλέκτρα, φυσικό παιδί αναρχικών γονιών, μυήθηκε με όλους τους τύπους στη συνάντηση των αναρχικών γυναικών, στο αρχηγείο των Εργατών Μετάλλου και Σιδήρου στο Κάντιξ. Το παιδί πήρε σα δώρο βιβλία και λεφτά.

Οι αναρχικές συνειδητοποίησαν ότι οι άνθρωποι δεν άλλαζαν σε μια νύχτα. Η κοινωνική συνήθεια μπορεί να είναι πιο σημαντική απ' ό,τι η ιδεολογία στον καθορισμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η κοινωνική ζωή που συνδεόταν με την εκκλησία, ήταν το ίδιο σπουδαία όσο η θρησκεία καθαυτή στην πρόσδεση των γυναικών στον Καθολικισμό. Έτσι, εάν η πρακτική της κοσμικής βάπτισης μοιάζει περισσότερο θρησκευτική, είναι επειδή οι αναρχικοί υιοθέτησαν τις μορφές του παλιού για να διδάξουν το καινούριο. Εν τούτοις, οι άντρες φαίνεται ότι είχαν λιγότερη επιτυχία απ' ό,τι οι γυναίκες στο να μετατρέψουν το εκκλησιαστικό δόγμα σε προοδευτική κοινωνική θεωρία. Συνειδητά ή όχι, οι άντρες αναρχικοί χρησιμοποίησαν θρησκευ-

ση της αταξικής κοινωνίας σαν αναπόφευκτες και προκαθορισμένες και την πολιτική τους δράση σαν επιτάχυνση αυτής της εξέλιξης.

τικά επιχειρήματα που είχαν μάθει σαν κατηχούμενοι, στην προσπάθειά τους να κερδίσουν τις γυναίκες στον αναρχισμό. Για παράδειγμα, ο αναρχικός Μανουέλ Ριόχα το 1903, διασκευάζοντας την συμβουλή του Αγ. Αυγουστίνου προς τους Χριστιανούς (άντρες και γυναίκες) που ήταν παντρεμένοι με ειδωλολάτρες, έγραφε ότι, εάν η γυναίκα ενδιαφερόταν περισσότερο για την γνώμη του παπά απ' ό,τι για την ορθή πολιτική, ο άντρας της έπρεπε να προσπαθήσει να την πείσει με τη λογική ν' απομακρυνθεί απ' την Θρησκεία. Εάν αποτύχαινε σ' αυτό, έπρεπε να τη χωρίσει. Την ίδια στιγμή που έκαναν επίθεση στην επίσημη Εκκλησία, οι άντρες αναρχικοί παρέβλεπαν τη δύναμη που το παραδοσιακό Καθολικό δόγμα διατηρούσε ακόμη και επάνω τους. Ασυνείδητες συμπεριφορές και προκαταλήψεις υπέσκαπταν τα αναρχικά ιδεώδη για ανθρωπίνη ισότητα και αξιοπρέπεια. Οι άντρες αναρχικοί συχνά προσπάθησαν να κυριαρχήσουν και να κατευθύνουν τη συμπεριφορά των γυναικών με σκοπό την οικοδόμηση του αναρχισμού, όπως ακριβώς οι παπάδες προσπάθησαν να τις κατευθύνουν εν ονόματι της διατήρησής του Καθολικισμού.

Όμως μερικές αναρχικές γυναίκες ανακάλυψαν τρόπους για να προσαρμόσουν την εργατική οργάνωση στις ανάγκες τους. Γυναίκες όλων των επαγγελμάτων και των ενδιαφερόντων μπήκαν στις αναρχικές ομοσπονδίες. Έχουν ήδη αναφερθεί σωματεία μικτής απασχόλησης με γυναικείους τομείς. Για παράδειγμα, στο Αρκος ντε λα Φροντέρα το 1882 υπήρχε μια γυναικεία ομάδα μέσα στην τοπική ένωση. Άλλες ενώσεις αναρχικών γυναικών, όπως οι Ελεύθερες Γυναίκες (MUJERES LIBRES), που ιδρύθηκαν στη Βαλένθια το 1892 και η Γυναικεία Ένωση του Κάντιξ το 1902, είναι δύο μόνο από τις πολλές γυναικείες οργανώσεις στους κόλπους των αναρχικών. Επίσης μερικές γυναίκες πιθανόν να είχαν ασχοληθεί με την καλλιέργεια φεμινιστικής συνείδησης μέσα στο εργατικό κίνημα. Έτσι, το 1882 δύο εργάτριες υφαντουργίας, η Μανουέλα Ντάδα και η Βισέντα Ντουράν, διεκδίκησαν την εκπροσώπηση της γυναικείας εργατικής δύναμης της Σεβίλλης, ανεξαρτήτως επαγγέλματος.

Οι γυναίκες που ανήκαν στο εργατικό δυναμικό δεν απείχαν από το συνδικαλιστικό κίνημα· απλώς προσπαθούσαν να διαχειριστούν από μόνες τους το μερίδιο που τους ανήκε και είχαν την τάση να δίνουν έμφαση στις κοινωνικές ανάγκες περισσότερο απ' ό,τι το αντρικό κομμάτι του αναρχικού εργατικού κινήματος.

Οι πιο μαχητικές γυναίκες στο αναρχοσυνδικαλιστικό κίνημα ήταν ράφτρες, εργάτριες στα σπαρτά, κατασκευάστριες γόβινων παπουτσιών, κεντήστρες και ελαιοσυλλέκτριες. Σ' αυτές τις δουλειές, δούλευαν χωριστά από τους άντρες. Ο μόνος άντρας με τον οποίο έρχονταν σε επαφή ήταν ένας αρχιεργάτης ή επιστάτης. Η παρουσία του έτεινε να σφυρηλατεί ανάμεσα στις γυναίκες μια συμμαχία, στη βάση της αντίθεσης προς αυτόν, ενώ αντίθετα η παρουσία αντρών εργατών στον ίδιο χώρο δουλειάς ωθούσε τις γυναίκες να υποχωρούν μπροστά τους. Ο Ισπανικός αναρχισμός, μπορεί να είχε δυσκολίες στο να κερδίσει τις γυναίκες στα φυλετικά ενιαία σωματεία, αλλά φαίνεται ότι είχε επιτυχία στη δημιουργία χωριστών γυναικείων σωματείων, ακόμα και ανάμεσα στις εποχιακά απασχολούμενες εργάτριες γης ή τα κορίτσια των εργοστασίων. Αφότου οργανώθηκαν σε σωματεία, οι γυναίκες αναρχοσυνδικαλίστριες αντιμετώπισαν συγκρούσεις με τις εθνικές αναρχικές οργανώσεις, όμοιες μ' εκείνες που αντιμετώπισαν οι άντρες. Για λόγους αρχής, οι αναρχικοί διαφωνούσαν με τις βραχυπρόθεσμες απεργίες για βελτίωση των εργασιακών συνθηκών, για υψηλότερους μισθούς ή μειωμένο ωράριο*. Εν τούτοις, απ' τη στιγμή που οργανώθηκαν στα αναρχικά συνδικάτα, οι εργάτριες και οι εργάτες απέκτησαν για πρώτη φορά κάποια διαπραγματευτική δύναμη απέναντι στους εργοδότες τους, δύναμη που τους ωθούσε να αγωνιστούν και για άμεσες βελτιώσεις. Οι εθνικές ή τοπικές αναρχικές οργανώσεις δεν μπορούσαν να εμποδίσουν τα τοπικά συνδικάτα να προβάλουν αιτήματα στα αφεντικά τους και να κατεβαίνουν σε απεργίες, εάν τα αιτήματά τους απορρίπτονταν. Ένα «συμβούλιο από 40.000 οργανωμένους βιομηχανικούς εργάτες και εργάτριες» έστειλε ένα σύνολο από προτάσεις στο Κοινοβούλιο το 1873. Ανάμεσα τους περιλαμβάνονταν αιτήματα για ίση πληρωμή των γυναικών, κα-

* Η όλη ανάλυση της T. Kaplan για τη στάση των αναρχικών ενώσεων απέναντι στις απεργίες με οικονομικά αιτήματα ή αιτήματα βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών, οδηγεί σ' ένα συμπέρασμα ψευδές: ότι οι αναρχικοί σε σύνολο ήταν ριζικά αντίθετοι σ' αυτές, όπως και σε κάθε μεταρρύθμιση. Στην πραγματικότητα γι' αυτό το ζήτημα, όπως και για τόσα άλλα, δεν είχαν μια ενιαία αντίληψη και δράση, αλλά πολλές και αντικρουόμενες μεταξύ τους. Οι αναρχοσυνδικαλιστές της CNT πάντως απ' τη μια προωθούσαν απεργίες με αιτήματα βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών, ενώ απ' την άλλη συμμετείχαν και σε απεργίες με οικονομίστικο χαρακτήρα, προσπαθώντας να διευρύνουν και να επαναστατικοποιήσουν τους στόχους τους για ανατροπή του καθεστώτος.

τώτατο μισθολογικό όριο, δωρη εργασία, βελτίωση των όρων ασφαλείας στα εργοστάσια και σύσταση μικτής επιτροπής από εργάτες και εργοδότες για να διευθετούν τις εργασιακές διαμάχες. Οι ρεφορμιστικές προτάσεις παρέμειναν στην ουσία οι ίδιες σ' όλη την περίοδο του Ισπανικού Εμφυλίου πολέμου κι οι εθνικές αναρχικές οργανώσεις αποδάρρυναν τόσο στενές διεκδικήσεις ελπίζοντας, αντίθετα, να κερδίσουν τους εργάτες στην άποψη ότι χωρίς επανάσταση τίποτε δεν θα έλυσε τα προβλήματά τους.

Ακόμη κι έτσι, οι άντρες και γυναίκες εργαζόμενοι που συνδέονταν με τα αναρχικά συνδικάτα, κατέβαιναν σε απεργία για ποικίλες αιτίες. Οι εργάτριες συχνά κήρυσσαν απεργίες συμπαραστάσης στους άντρες εργάτες στην πόλη, αν και οι τελευταίοι σπάνια έκαναν το ίδιο γι' αυτές. Όπως οι άντρες, έτσι και οι γυναίκες συνέχιζαν να κάνουν απεργίες για μειωμένο ωράριο και αύξηση των μισθών. Το 1873, 60 ράφτρες της Πάλμα ντε Μαγιόρκα δημιούργησαν ένα συνδικάτο και ήρθαν σε επαφή με τους αναρχικούς. Εκείνο τον καιρό, δούλευαν 16 ώρες την ημέρα για 18 σεντίμος περίπου. Μόλις η οργάνωσή τους σταθεροποιήθηκε, οι ράφτρες βοήθησαν στο να συνδικαλιστούν οι γυναίκες που έφτιαχναν υΐδια για τα υάδινα παπούτσια και εκείνες που έπλεκαν το σπάρτο, μια από τις πιο κακοπληρωμένες δουλειές στην Ισπανία. Τρεις κατηγορίες, οι ράφτρες, οι εργάτριες που ολοκλήρωναν την επεξεργασία του σπάρτου και εκείνες που έπλεκαν τις ίνες του, κατέβηκαν εκείνη τη χρονιά σε απεργία για μεγαλύτερους μισθούς, και μόνο οι τελευταίες κέρδισαν στην απεργία τους. Οι εργάτριες γης στο Αλκαλά Ντε Βάλλε και σ' όλη την Ανδαλουσία ένωσαν τις προσπάθειές τους για τη συνέχιση μιας γενικής απεργίας το 1903. Όταν εμφανίστηκε ένα κύμα εργατικής δραστηριότητας μετά τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο, σημαντικές νίκες κερδήθηκαν από τις ελαιοσυλλέκτριες στο Αλκαλά ντε Γκουαρντάρια, τη Σεβίλλη και απ' τις εργάτριες τσιγάρων στη Χιχόν και το Οβιέδο. Μια παραπέρα μελέτη της Ισπανικής εργατικής ιστορίας μπορεί να φέρει στην επιφάνεια ένα εξαιρετικά υψηλό βαθμό αγωνιστικής δραστηριότητας των αναρχικών γυναικών.

Η πιο σημαντική απ' όλες τις γυναικείες ενώσεις που δημιουργήθηκαν υπό την αιγίδα των Ισπανών αναρχικών ήταν αναμφισβήτητα οι MUJERES LIBRES (Ελεύθερες Γυναίκες). Την άνοιξη του 1936, πριν το ξέσπασμα του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου, μια γυναικεία

αναρχική ομάδα στην Μαδρίτη άρχισε να εκδίδει μια εφημερίδα με τον τίτλο MUJERES LIBRES. Το έντυπο ήταν αφιερωμένο σε πολλά απ' τα ίδια θέματα που η ομάδα προσπάθησε να προωθήσει: παιδεία για τις ενήλικες γυναίκες, ειδική επαγγελματική εκπαίδευση, υγειονομική φροντίδα, συμπεριλαμβανόμενης και της πληροφόρησης πάνω στην αντισύλληψη και την έκτρωση και συνδικαλιστική προστασία για τις γυναίκες.

Η εφημερίδα έκφραζε τις βλέψεις και άλλων αναρχικών γυναικείων ομάδων σ' όλη την Ισπανία. Γυναίκες από τη Μαδρίτη και τη Βαρκελώνη κυρίως, αλλά με λίγες αντιπροσώπους από άλλες περιοχές, συνενώθηκαν σε μια οργάνωση μέσα στο αναρχικό κίνημα και συνέχισαν να εκδίδουν την εφημερίδα «MUJERES LIBRES» όνομα που επίσης υιοθέτησαν για την οργάνωσή τους. Μέχρι το 1938, οι MUJERES LIBRES, ήταν μια γυναικεία ομοσπονδία με 20.000 μέλη και διακλαδώσεις παντού σ' όλο το Δημοκρατικό Τμήμα της Ισπανίας.

Ο εμφύλιος πόλεμος (1936-1939) μεταμόρφωσε τις Μ.Λ. με τον ίδιο τρόπο που μεταμόρφωσε και άλλες αναρχικές ομάδες. Πεισμένες ότι ο πόλεμος ήταν το αρχικό στάδιο της επανάστασης, οι αναρχικές γυναίκες, όπως και οι άντρες σύντροφοί τους, ήθελαν να προχωρήσουν στον αγώνα τους, ζώντας σ' επανασταστική κοινωνία. Αυτό σήμαινε ότι εκτός απ' την είσοδο των γυναικών στην εργατική δύναμη, οι Μ.Λ. επιχείρησαν να βοηθήσουν τις γυναίκες να κερδίσουν δύναμη μέσα στο αναρχικό κίνημα, να συμμετάσχουν στην λήψη των αποφάσεων και να κατακτήσουν καλύτερες εργασιακές συνθήκες. Οι αναρχικές γυναίκες δεν αρκούσαν, όπως η Ισπανική Φασιστική Οργάνωση γυναικών με αρχηγό την Πιλάρ Πρίμο ντε Ριβέρα, απλώς στο να ενθαρρύνουν τις γυναίκες να κάνουν την εργασία που είχαν εγκαταλείψει οι άντρες, όταν πήγαν στο στρατό. Αυτή η διαφορά είναι σημαντική, επειδή ενώ και άλλες ομάδες στην Ισπανία αποπειράθηκαν να στρατολογήσουν τις γυναίκες, μόνο οι Μ.Λ. υποστήριξαν με επιμονή ότι το να νικήσουν στον Εμφύλιο Πόλεμο και το να κερδίσουν τα δικαιώματά τους σαν γυναίκες εργάτριες ήταν δύο πράγματα αλληλοεξαρτώμενα.

Ακόμη πιο σημαντικό, οι Μ.Λ. αγωνίστηκαν για να υπερασπιστούν τις χωριστές γυναικείες οργανώσεις, ακόμα και εκεί που οι αναρχικοί επαναστάτες φαίνονταν να έχουν τον έλεγχο, στη Βαρκελώνη και στην Βαλένθια για παράδειγμα. Οι Μ.Λ. αντιλήφθηκαν ότι δεν υπήρχε

αυτονομία για κανέναν, άντρα ή γυναίκα χωρίς τη συλλογική δύναμη. Για να κατακτήσουν αυτή τη δύναμη, ίδρυσαν επαγγελματικές σχολές και ανεξάρτητα συνδικάτα για γυναίκες. Πολλά απ' τα προγράμματα εκπαίδευσης για ενήλικες ασκούσαν τις γυναίκες σε τομείς υγείας στους οποίους περιλαμβάνονταν και η μαιευτική. Δίδασκαν στις γυναίκες νέες γεωργικές μεθόδους ώστε να μπορούν να αυξήσουν την παραγωγή, αλλά επέμεναν επίσης να δοθεί, σ' όλες τις γυναίκες που συμμετείχαν σε τέτοιες δραστηριότητες, έλεγχος πάνω στις συνθήκες εργασίας και το ωράριο, καθώς και αποζημίωση μέσω των παραγωγικών κοοπερατίβων. Αν ποτέ είχαν ακούσει για το μύθο της γυναικείας αυτοδυσίας στην επανάσταση, δεν έμοιαζαν να έχουν επηρεαστεί απ' αυτόν.

Καθώς οι γυναίκες απασχολούνταν περισσότερο στο δημόσιο τομέα της οικονομίας, είτε με τη βοήθεια των Μ.Λ. είτε εξαιτίας της κυβερνητικής στρατολόγησης, οι Μ.Λ. ασχολήθηκαν με την προστασία αυτών των γυναικών και την προώθηση του ελέγχου των ίδιων των γυναικών πάνω στην εργασία τους. Την άνοιξη του 1937, για παράδειγμα οι Μ.Λ. οργάνωσαν συνδικάτα των εργατριών τροφίμων και μεταφορών. Ακόμα και στις αναρχικές αγροτικές κολλεκτίβες στην επαρχία της Βαλένθια, για παράδειγμα, επέμεναν στην διατήρηση χωριστών γυναικείων οργανώσεων. Ίσως αυτό να προερχόταν όχι τόσο απ' τη δυσπιστία προς τους άντρες συντρόφους, όσο από την συνεχιζόμενη γυναικεία ντροπαλότητα στις μεικτές δημόσιες συγκεντρώσεις. Τη στιγμή που οι γυναίκες ήταν ήδη φυλετικά διαχωρισμένες, καθώς αυτός ο διαχωρισμός συνέβαινε συχνά στην Εκκλησία, οι αναρχικές ήταν αρκετά ειλικρινείς όσον αφορά την επιμονή τους για χωριστές γυναικείες οργανώσεις.

Οι Μ.Λ. ίδρυσαν κέντρα φροντίδας του παιδιού, υπό τον έλεγχο των γονιών, οπουδήποτε είχαν οργανώσει τις γυναίκες σε βιομηχανικά, αγροτικά επαγγέλματα ή στις υπηρεσίες. Ενδάρρυναν τους γονείς να μεγαλώνουν τα παιδιά τους συλλογικά, αν και υπάρχουν ελάχιστες αποδείξεις για την ενεργό συμμετοχή των αντρών αναρχικών στην ανατροφή των παιδιών. Η Αμπάρο Ποτς υ Γκασκόν, μια γυναίκα γιατρός και ιδρύτρια των Μ.Λ., ταξίδευε σ' όλη τη χώρα δίνοντας διαλέξεις πάνω στην προγεννητική και βρεφονηπιακή φροντίδα. Φαίνεται ότι η άποψη των Μ.Λ. για το παιδί και την υγειονομική φροντίδα ήταν ότι ο έλεγχος πάνω στην ζωή, που ήταν εφικτός μέσω της απόκτη-

σης υγειονομικών γνώσεων, μπορούσε να προσφέρει μια βάση για παραπέρα ανεξάρτητη συμπεριφορά και γυναικεία αυτονομία.

Για τις Μ.Λ., όπως για πολλές μικτές και ανδροκρατούμενες αναρχικές ομάδες στην διάρκεια της Εμφυλίου Πολέμου, η παλιά τάξη πραγμάτων έμοιαζε να καταρρέει. Κατά συνέπεια, ό,τι φαινόταν σημαντικό ήταν η δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων. Ωστόσο οι Μ.Λ. προώθησαν επιπρόσδετα την άποψη ότι οι γυναίκες σαν ομάδα χρειάζονταν προστασία από τις πιέσεις της κοινότητας. Επειδή οι αναρχικοί νικήθηκαν πρώτα από τους Κομμουνιστές και τελικά από τον Στρατηγό Φρανσίσκο Φράνκο, δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε με ποιό τρόπο αυτή η ιδέα θα μπορούσε να είχε εφαρμοστεί, εάν οι αναρχικοί είχαν κατορθώσει να επικρατήσουν. Όμως η επίμονη προσκόλληση των αναρχικών σε παραδοσιακές συμπεριφορές μας οδηγεί στο να πιστέψουμε ότι αν οι αναρχικοί είχαν θριαμβεύσει, οι γυναίκες θα είχαν να διεξάγουν έναν ακόμη αγώνα.

Φαίνεται ότι η ιστορία του Ισπανικού αναρχισμού μέχρι το 1939 ήταν η ιστορία αργά μεταβαλλόμενων συμπεριφορών πάνω σε κοινωνικά και προσωπικά θέματα. Οι άντρες αναρχικοί, ενώ έδωσαν τα πιο επαναστατικά προγράμματα αναδιοργάνωσης της κοινωνίας, διατήρησαν τις αντιφάσεις τους σχετικά με το πώς αυτές οι μεταβολές θα τους επηρέαζαν ή έπρεπε να τους επηρεάσουν σαν άτομα. Αυτή η αποτυχία ήταν ιδιαίτερα αξιοσημείωτη σε πολλά γραπτά Ισπανών αναρχικών που αφορούσαν τις γυναίκες της εργατικής τάξης.

Σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του, ο Ισπανικός αναρχικός τύπος, έχει να επιδείξει αντιθετικές μεταξύ τους απόψεις για τις φτωχές γυναίκες. Θεωρητικοί όπως ο Ρικάρντο Μέλλα μεγαλοποιούσαν την εξαθλίωση τους και τις παρουσίαζαν σαν αμαθείς προληπτικές και σαν δουλοπρεπή παράσιτα. Απ' την άλλη, πολλοί αναρχικοί επίσης τοποθετούσαν σε βάθρο κάποιες «δηλυκές» αρετές και τις περιέγραφαν με ρομαντικό τρόπο. Κάποιος αναρχικός επαινούσε τη στάση της λείαινας στην υπεράσπιση των μικρών της και έλπιζε ότι αυτή η «δηλυκή» αίσθηση πίστης θα μπορούσε να καλλιεργηθεί από την κοινότητα. Πολλοί αναρχικοί ισχυρίζονταν ότι μόλις καταστρεφόταν η αστική οικογένεια που βασιζόταν στην πατριαρχική εξουσία, τη δύναμη και την εξουσία του ισχυρότερου, θα επικρατούσε η αγάπη σε μέσο διαφύλαξης της επαναστατικής αναρχικής κοινωνίας. Τα επιχειρήματά τους υπονοούσαν ότι η αγάπη ήταν κατά κάποιο τρόπο ένα

γυναικείο γνώρισμα. Εν τούτοις, πράγματι μερικές αναρχικές γυναίκες είχαν μια εργαλειακή άποψη της σχέσης των γυναικών με τον αναρχισμό. Η Τερέζα Κλάραμουντ για παράδειγμα, ήταν μια δημοφιλής φυσιογνωμία των συνδικάτων της Καταλανικής υφαντουργικής βιομηχανίας στην καμπή του αιώνα. Αυτή και ο σύντροφός της Χοσέ Πρατς αναφέρονταν στις γυναίκες σαν μητέρες των μελλοντικών επαναστατών αλλά σπάνια, αν όχι ποτέ, σαν επαναστάτριες συντρόφισσες που μπορούσαν να αλλάξουν την κοινωνία διαμέσου των προσωπικών τους πεποιθήσεων και της συλλογικής δράσης. Κανείς απ' τους υπόλοιπους αναρχικούς δεν έκανε το θεωρητικό άλμα που απαιτούνταν για να εξηγηθεί η σύνδεση ανάμεσα στο γκρέμισμα του κράτους, τη δημιουργία εργατικών κολλεκτίβων και τη μεταμόρφωση της προσωπικότητας των ανθρώπων. Πέρα απ' την πίστη τους στην κοσμική εκπαίδευση και την εμπιστοσύνη τους στην δυνατότητα των φτωχών αντρών ν' αναπτύξουν τη δύναμη της βούλησης, οι αναρχικοί δε μπορούσαν να εξηγήσουν με ποιον τρόπο αυτή η διαδικασία μπορούσε να προχωρήσει.

Οι αναρχικοί θεωρητικοί δεν μπορούσαν να μετατρέγουν τις ιδέες τους για το συσχετισμό του αναρχισμού και της επαναστατικής γυχνολογίας σε πολιτική πρακτική. Ο Κονσουέλο Μπερνάντο και η Ντόνια Β. Μοντεφιόρε υποστήριζαν ότι η οικογένεια ήταν μια μικρογραφία του κράτους όπου οι άντρες, σαν οικονομικοί προστάτες που έπαιρναν μεγαλύτερους μισθούς για ίση εργασία, ασκούσαν γυχνολογική καθώς επίσης και οικονομική εξουσία πάνω στις γυναίκες τους και τα παιδιά τους, εφόσον μπορούσαν να τις απειλούν με διακοπή της παροχής βοήθειας. Όλοι οι φτωχοί ήταν υποταγμένοι απ' το φόβο της αστυνομικής καταστολής, εάν απεργούσαν και από το φόβο των δρυσκευτικών κυρώσεων επίσης, όπως γινόταν, με την παρακράτηση της εργασίας των φτωχών γυναικών από την εκκλησία, όταν αυτές έδειχναν να παραστρατούν από το μονοπάτι της δρυσκειάς. Αναρχικοί όπως ο Μ. Ροντρίγκεζ ήταν διορατικοί στη δέωρηση των σεξουαλικών σχέσεων σαν μια μορφή κυριαρχίας, αλλά το λάθος των αντρών αναρχικών ήταν να υποστηρίζουν ότι ο ελεύθερος έρωτας — χωρίς έλεγχο των γεννήσεων ή κοινοτική φροντίδα των παιδιών, — δ' αποκαθιστούσε την ισορροπία. Μόνο οι Μ.Λ. αντιμετώπισαν την πληροφόρηση πάνω στις αντισυλληπτικές μεθόδους σαν αναγκαίο κομμάτι της γυναικείας απελευθέρωσης.

Η αποκέντρωση του αναρχικού κινήματος δυσκολεύει τον ακριβή προσδιορισμό του ποια ήταν η επικρατέστερη άποψη σ' οποιοδήποτε θέμα. Αλλά είναι ακόμα πιο δύσκολο ν' ανακαλύψει κανείς τι πίστευαν οι γυναίκες πριν τις Μ.Λ. Ωστόσο, μελετώντας κανείς σκόρπιες αναφορές σε αναρχικά φυλλάδια και από το έντυπο υλικό που εκδόθηκε από τις Μ.Λ., είναι δυνατό να πει ότι οι γυναίκες έμοιαζαν να προωθούν περισσότερο κοινωνικο-ψυχολογικά ζητήματα απ' ό,τι εργασιακά. Ενθάρρυναν π.χ. τις γυναίκες να λειτουργούν πολιτικά, ν' αναλαμβάνουν ηγετικές θέσεις και να αναπτύσσουν μια καινούρια εικόνα για τους εαυτούς τους σαν αυτόνομα άτομα. Οι άντρες αναρχικοί δεν έδιναν γενικά προτεραιότητα σε κοινωνικά και ψυχολογικά θέματα, ιδιαίτερα όταν το συνδικαλιστικό κίνημα ήταν πολύ δραστήριο, μια τάση που δείχνει ότι ο συνδικαλισμός σπάνια αντιμετώπισε την ιδιαίτερη κατάσταση των γυναικών που έπαιζαν διπλό ρόλο σαν σύζυγοι και σαν εργάτριες. Η αποτυχία των αντρών αναρχικών να αναγνωρίσουν τις ψυχικές ανταμοιβές που απολάμβαναν οι γυναίκες απ' τη θέση τους στην οικογένεια, και τους κοινωνικούς λόγους προσκόλλησής τους στην εκκλησία, τους ώθησε στο να τονίσουν περισσότερο τη μεταίωσή τους σε δύματα, παρά τη δύναμή τους. Μια τέτοια αντιμετώπιση εκφράζει την ανάγκη για οίκτο ή ακόμα και για αναμόρφωση, όχι όμως για αναδιανομή της εξουσίας και της επιρροής. Οι Ισπανοί αναρχικοί, όπως και άλλοι επαναστάτες, συχνά υπαινίσσονταν ότι, μιας και η επανάσταση τελικά θα βελτίωνε την κατάσταση των γυναικών, οι καλές αναρχικές γυναίκες θα υπέτασσαν με τη δέλησή τους τις ατομικές και βραχυπρόθεσμες ψυχολογικές και κοινωνικές τους ανάγκες στα μακροπρόθεσμα οικονομικά και πολιτικά οφέλη που θα μπορούσαν ν' απολαύσουν στη μελλοντική αναρχική κοινωνία.

Στη διάρκεια των χρόνων 1868-1939, η ανταπόκριση των γυναικών φαίνεται ότι είχε τετραπλασιαστεί. Πολλές γυναίκες παντρεμένες με αναρχικούς υποστήριζαν συναισθηματικά τους αρσενικούς συγγενείς τους, αλλά παρέμεναν πιστές στην εκκλησία που τις αντιμετώπιζε σα δύματα και σαν τροφούς, τους πρόσφερε, όμως, ένα χώρο συνάντησης και μια αιτία ύπαρξης. Άλλες, οργανώθηκαν σε κοινωνικούς και πολιτιστικούς κύκλους γυναικών μέσα σ' αναρχικά τοπικά συμβούλια, παρέχοντας στον εαυτό τους, κάποια υποστήριξη στον αγώνα τους για επιβίωση ενάντια σε τυραννικούς άντρες, υπερβολι-

κό αριθμό παιδιών και την πιθανή εγκατάλειψη απ' τους συζύγους τους. Εκείνες που μπορούσαν να δουλέψουν, δημιουργούσαν μερικές φορές εργατικά συνδικάτα που συνδέονταν με τις κατεξοχήν αντρικές αναρχικές συνδικαλιστικές ενώσεις. Τελικά η ουσιαστικότερη απάντηση ήρθε με την ίδρυση των Μ.Λ. που κατέβαλαν μια γενναία προσπάθεια να χρησιμοποιήσουν την ιδεολογική δύναμη των αναρχικών ιδεών προς όφελος των γυναικών, προσφέροντάς τους αυτοπεποίθηση και συλλογική υποστήριξη.

Αλλά το πιο σημαντικό ήταν ότι δεν φοβόνταν μήπως, δίνοντας προτεραιότητα στα κοινωνικά θέματα και όχι στα οικονομικά και πολιτικά ζητήματα, απομονώνονταν από την μάζα των αναρχικών αντρών. Απ' αυτό φαίνεται ότι δεν είχαν ψευδαισθήσεις για τη βοήθεια που μπορούσαν να περιμένουν από αυτούς. Επιπλέον, αναπτύσσοντας τα χαρίσματα των αδιαπαιδαγώγητων, συχνά αμόρφωτων φτωχών Ισπανίδων, εκπαιδευοντας τες να μιλούν δημόσια, πρώτα σε μικρές συγκεντρώσεις γυναικών, και στη συνέχεια σε φιλικές μαζικές αναρχικές συγκεντρώσεις, οι Μ.Λ. πραγματικά δίδασκαν τις γυναίκες πώς να εκφράζουν τις ανάγκες τους και πώς να μοιράζονται τα προσωπικά τους οράματα για την κοινωνία με το ευρύτερο κίνημα.

Η ειρωνεία είναι ότι οι γυναίκες που ήταν στις Μ.Λ. και σε άλλα λιγώτερο γνωστά γυναικεία συνδικάτα και ενώσεις προχώρησαν περισσότερο στην υλοποίηση των αναρχικών ιδεωδών απ' όσο οι περισσότερες φυλετικά ενοποιημένες αναρχικές ενώσεις ήθελαν ή ήταν ικανές να φθάσουν. Η επιτυχία τους οφειλόταν —εν μέρει— στην ικανότητά τους να προχωρήσουν πέρα από τον ρόλο του δύματος και να ενθαρρύνουν δυνατές και ικανές γυναίκες που είχαν μια ξεκάθαρη αίσθηση του τι χρειάζονταν. Επιπλέον, από τη στιγμή που ο παραδοσιακός τρόπος οργάνωσης των κοινοτήτων δεν πρόσφερε στις γυναίκες στην πραγματικότητα καμιά ευκαιρία να συμμετάσχουν ενεργά σ' οποιοδήποτε άλλο δεσμό, πέραν της εκκλησίας και της οικογένειας, οι γυναίκες, μόλις κινητοποιήθηκαν, είχαν λιγότερες αυταπάτες σχετικά με τα περιθώρια μεταμόρφωσης της παλιάς κοινωνίας σε καινούρια, απλώς με την συντριβή των πλουσίων, της εκκλησίας και του κράτους. Οι Μ.Λ. και πιθανόν κάποιες από τις προηγούμενες γυναικείες ομάδες έδειχναν να συνειδητοποιούν ότι, εάν επρόκειτο να έρθουν σε ρήξη με την εκκλησία, που ήταν πηγή μεγάλης ασφάλειας και συλλογικής υποστήριξης, καθώς και τόσης μιζέριας και αδικίας,

χρειαζόταν μια κοινότητα που θα ήταν εξίσου ισχυρή συναισθηματικά και οικονομικά. Φαίνεται ότι οι Μ.Λ. είχαν την δυνατότητα να ιδρύσουν μια τέτοια κοινότητα έστω και για λίγο.

Λιζ Ουίλλιζ

**ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΤΗΝ
ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

εκδόσεις Solidarity

LA LUCHA

FAI
CNT

Εισαγωγή

Θα μπορούσε να θεωρηθεί καθαρά τεχνητή η προσπάθεια να απομονωθεί ο ρόλος των γυναικών σε μια σειρά οποιωνδήποτε ιστορικών γεγονότων.

Ωστόσο, υπάρχει ένας σοβαρός λόγος για τον οποίο η προσπάθεια αυτή θα έπρεπε να εξακολουθεί να γίνεται. Και ο λόγος είναι ότι οι ιστορικοί όταν γράφουν είτε για «ανθρώπους», είτε για «εργάτες», δεν αναφέρονται στις γυναίκες, τουλάχιστον στην ίδια έκταση με τους άντρες.

Μονάχα πρόσφατα άρχισε να μελετάται η ιστορία των γυναικών με προσοχή ανάλογη της σπουδαιότητάς τους, μια και οι γυναίκες αποτελούν το μισό περίπου της κοινωνίας¹.

Στο τεράστιο έργο τους «η Επανάσταση και ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ισπανία» (FABER και FABER, 1972), οι PIERRE BROUÉ και EMILE TEMINE σημειώνουν ότι η συμμετοχή των γυναικών στην Ισπανική Επανάσταση του 1936 ήταν γενική και μαζική και ότι αυτό αποτελεί δείκτη του πόσο βαθειά προχώρησε η επανάσταση. Δυστυχώς, λεπτομέρειες αυτής της πλευράς του ζητήματος δεν δίνονται σ' άλλα σημεία του βιβλίου τους, αλλά οι έρευνές τους επιτρέπουν τη δημιουργία μιας κάποιας εικόνας.

Στις έρευνές τους σχετικά με τους αγώνες, τις κατακτήσεις και την ανάπτυξη της συνείδησης των γυναικών σε μια περίοδο εντεινόμενων κοινωνικών αλλαγών, δεν προσεγγίζουν περισσότερες πτυχές της πραγματικότητας, όπως θα περίμενε κανείς.

Οποιαδήποτε συμπεράσματα προκύβουν, ωστόσο, θα πρέπει να έχουν κάποια αξία, τόσο για τους αντιεξουσιαστές, όσο και για το γυναικείο κίνημα σήμερα.

Ιστορική αναδρομή

Οι συνθήκες ζωής για τις Ισπανίδες πριν το 1936 ήταν σε μέγιστο βαθμό καταπιεστικές και εκμεταλλευτικές.

Η δουλειά τους ήταν σκληρή, μακράς διάρκειας και κακοπληρωμένη². Όσο για τις όποιες βελτιώσεις, δεν ήταν στο σύνολό τους ευνοϊκές για τις γυναίκες.

Κάποια ποσοστά του Ινστιτούτου Κοινωνικών Αλλαγών (δημοσιευμένα στο βιβλίο του S.G.Payne, *η Ισπανική Επανάσταση*, Weidenfeld και Nikolson, 1970) δείχνουν ότι στην δεκαετία 1913-22 οι μισθοί των ανδρών αυξήθηκαν κατά 107,1%, των γυναικών μόνο κατά 67,9%, ενώ οι τιμές γενικά αυξήθηκαν κατά 93%. Όταν δε το 1931 η Δημοκρατία καθιέρωσε το δωρο για τους εργάτες γης, αυτό σήμαινε — κατά την έκφραση ενός χωρικού στη φυλακή της Σεβίλλης, που μίλησε με τον Arthur Koestler — πως οι άντρες μπορούσαν να πηγαίνουν στις συναντήσεις και να το ρίχνουν στην κουβεντούλα, ενώ οι γυναίκες έπρεπε να επιστρέφουν στο σπίτι στις 5 το απόγευμα, να ετοιμάζουν το δείπνο και να φροντίζουν για τα ρούχα των παιδιών.

Ελάχιστες μεταρρυθμίσεις συμπεριλαμβανομένου και του επιδόματος μητρότητας, είχαν προταθεί και προβληθεί σαν στόχοι των πιο προοδευτικών ομάδων. Σε πολιτικό επίπεδο το Δημοκρατικό Σύνταγμα του 1931 έδωσε δικαίωμα γήφου σ' όλα τα άτομα και των δύο φύλων πάνω απ' τα 23, πράγμα που θεωρήθηκε σαν μια ριζοσπαστική αλλαγή στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο.

Στην αρχή θεωρήθηκε πως η γήφος των γυναικών απλά και μόνο διπλασίαζε την εξουσία του συζύγου ή του εξομολογητή τους (Álvarez Del Vayo «Μάχη της Ελευθερίας»).

Αλλά η κατάσταση τροποποιήθηκε: η Δημοκρατία εισήγαγε μέτρα για την παιδεία και τον περιορισμό της εκκλησιαστικής εξουσίας, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος διαζυγίου, αν και εφόσον εμφανίζονταν «βάσιμοι» λόγοι για κάτι τέτοιο. Και παρόλη την ιδεολογία της εσωτερικευμένης κατωτερότητάς τους, ενάντια στην οποία έπρεπε η κάθε μία χωριστά να παλέυει, πολλές γυναίκες άρχισαν να αναμειγνύονται πια ενεργά στην πολιτική³.

Απ' την πλευρά των αντιεξουσιαστών, το ισχυρό αναρχικό κίνημα ενστερνίσθηκε μια ορισμένη αντίληψη για την αναγκαιότητα αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων. Για τα μέλη του η κατάργηση του νόμιμου γάμου βρισκόταν σε ημερήσια διάταξη. Είναι δύσκολο βέβαια να εκτιμηθεί η έκταση της αλλαγής στην προσωπική τους ζωή και συμπεριφορά, αλλά απ' όσο φάνηκε, τα ιδιαίτερα προβλήματα των γυναικών δεν ήταν ζήτημα προτεραιότητας.

Στην πραγματικότητα δεν ήταν ζήτημα προτεραιότητας για κανέναν. Η Μ. Nelken, σοσιαλίστρια, υπογύφια βουλευτής, έγραψε πως υπήρχε ένα κίνημα για τα δικαιώματα των γυναικών στις αρχές της

δεκαετίας του '20, αλλά είχε ρεφορμιστικό και καριερίστικο προσαυτολισμό και βασιζόταν στις γυναίκες διαφόρων επαγγελμάτων (*Για την Κοινωνική Κατάσταση των Γυναικών στην Ισπανία*, Βαρκελώνη 1927 και *Γυναίκες στη Βουλή*, Μαδρίτη 1931). Για τους αναρχικούς ένα ρεφορμιστικό, μινιμαλιστικό ή μεταβατικό πρόγραμμα ήταν λίγο ή πολύ απορριπτέο. Η προσοχή τους ήταν επικεντρωμένη στην εξελισσόμενη κοινωνική επανάσταση. Δυστυχώς, οποιαδήποτε θεωρητική συζήτηση του τι θα περιείχε μια τέτοια επανάσταση ήταν επίσης εξοστρακισμένη εξαιτίας της αντίληψης του ότι τα πράγματα θα εξελιχθούν αυθόρμητα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Επανάσταση

Στην απάντηση στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 18ης Ιουλίου 1936 ενάντια στη Δημοκρατία, υπήρξε πράγματι ένα ισχυρό στοιχείο αυθορμητισμού. Τα γεγονότα ξεπέρασαν κόμματα και ηγέτες, συμπεριλαμβανομένης και της «μαχητικής ηγεσίας» της CNT-FAI. Μια απ' τις ηγετικές φυσιογνωμίες του Κινήματος, η Federica Montseny ανέφερε αργότερα πως οι γυναίκες έπαιξαν σημαντικότερο ρόλο στην Επανάσταση. «*Στην Επανάσταση που όλοι επιθυμούσαμε, αλλά που δεν περιμέναμε τόσο σύντομα*». Κατά την άποψη δε του Alvarez del Vayo, οι γυναίκες όχι μόνο έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο στην απάντηση ενάντια στο πραξικόπημα, αλλά δημιούργησαν και τη ραχοκοκαλιά της αντίστασης. Οι Broque και Temine λένε συγκεκριμένα πως οι γυναίκες ήταν παρούσες παντού, σε επιτροπές, πολιτοφυλακές, στην πρώτη γραμμή. Στις πρώτες μάχες του εμφυλίου ήταν αυτονόητο το ότι πολεμούσαν πλάι-πλάι με τους άντρες⁴.

Όπως ήταν φυσικό και αναμενόμενο οι γυναίκες συμμετείχαν στην αναπτυσσόμενη κοινωνική επανάσταση: στις κολλεκτίβες, που δημιουργήθηκαν στις πόλεις και στην ύπαιθρο, μετά την εξαφάνιση πολλών αφεντικών και ιδιοκτητών γης.

Αυτά όλα συνεπάγονταν κάποιες αλλαγές στον τρόπο ζωής τους, στον ελεύθερο χρόνο τους (αν είχαν καθόλου), στη δουλειά και στην αλλοτρίωση τους απ' αυτή, στο πνευματικό τους επίπεδο και στη συμπεριφορά των άλλων προς αυτές.

Όμως οι αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις, ιδιαίτερα όσον αφορά τη ζωή των γυναικών στις κοινότητες, δεν ήταν σφαιρικές, ακόμα

και στις περιοχές όπου είχαν οι αντιεξουσιαστές το μεγαλύτερο έλεγχο της κατάστασης.

Ένα απλό δείγμα της συνεχιζόμενης κατωτερότητας της θέσης των γυναικών αποτελούν οι στατιστικές γύρω από τους «μισθούς» στις κολλεκτίβες. Οι γυναίκες συχνά πληρώνονταν λιγότερο απ' τους άντρες⁵.

Για να δώσουμε μερικά παραδείγματα:

- α) Στο μικρεμπόριο στην Puigcerda, οι άντρες πληρώνονταν 50 πεσέτες την εβδομάδα και οι γυναίκες 35.
- β) Στη Segorbe, σε αγροτική κολλεκτίβα, η αντρική αμοιβή ανερχόταν σε 5 πεσέτες την ημέρα, σε σύγκριση με τη γυναικεία, που ήταν 4 για κάθε ανύπαντρη και 2 για κάθε παντρεμένη.
- γ) Στη Muniesa, οι άντρες πληρώνονταν μία πεσέτα την ημέρα, οι δε γυναίκες και τα κορίτσια 75 σεντίμος, ενώ τα παιδιά κάτω των 10, 50 σεντίμος.

Πολλές αγροτικές κολλεκτίβες είχαν συμφωνήσει σ' έναν «οικογενειακό μισθό», ο οποίος διαμορφωνόταν με βάση την αρχή: στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του. Σ' ένα νοικοκυριό, όπου δούλευαν και οι δύο σύζυγοι και δεν υπήρχαν παιδιά, ο μισθός ήταν 5 πεσέτες την ημέρα, ενώ εκεί που δούλευε μόνο ο άντρας στην κολλεκτίβα και η γυναίκα είχε να φροντίσει δύο, τρία ή τέσσερα παιδιά, ο μισθός κυμαίνονταν από 6 ως 8 πεσέτες. Σύμφωνα με τον Hugh Thomas, υπήρχε σχεδόν παντού διαφορετικό σύστημα πληρωμής για τους εργαζόμενους και εργαζόμενες συζύγους με διαφορετικά επιδόματα για τους εργαζόμενους γιους, τους ανθρακωρύχους, τους αναπήρους, τους εργένηδες, τις χήρες και τα ζευγάρια συνταξιούχων. Οι αναλογίες ποικίλλουν από 4 έως 12 πεσέτες την ημέρα.

Μερικές κατηγορίες γυναικών τα πήγαιναν συγκριτικά καλά: στη Villaverde, οι χήρες έπαιρναν τον ίδιο μισθό με τους εργένηδες, συν κάποια επιδόματα για τα παιδιά, οι δε εργένηδες είχαν ελεύθερη είσοδο στα κοινοτικά εστιατόρια, ενώ όλοι οι άλλοι πλήρωναν μια πεσέτα.

Η ιδέα ότι υπήρχε μια κλίμακα μισθών εντελώς μεροληπτική ενάντια στις γυναίκες δεν ίσχυε πάντα. Αλλά αποτελεί σαφή απόδειξη της διαδεδομένης και βασισμένης στην πατριαρχική οικογένεια αντίληψης ότι οι γυναίκες δεν χρειάζονται ίση αμοιβή.

Οι γνώμες των αντιεξουσιαστών παρατηρητών διαφέρουν πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Ο Jose Peirats υποστήριζε ότι ο «οικογενειακός

μισθός» αποτελούσε προσπάθεια συνδυασμού της επιθυμίας για έναν προσωπικό χώρο μ' ένα πιο συλλογικό τρόπο ζωής. Ο H.G. Kamiński⁶ υιοθέτησε μια πιο σκληρή θέση, υποστηρίζοντας ότι η οικογενειακή κάρτα έδωσε τα πιο καταπιεσμένα όντα της Ισπανίας — τις γυναίκες— κάτω απ' τον έλεγχο των ανδρών. Σαν απόδειξη θεωρήσε ότι ο αναρχοκομμουνισμός του χωριού Alcoia «είχε αντλήσει τη φύση του απ' την υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων».

Σαν δείκτης αλλαγής, το νέο σύστημα αμοιβών είχε και τη θετική του πλευρά. Τουλάχιστον είχε αναγνωρισθεί στις γυναίκες το δικαίωμα πρόσβασης στα μέσα επιβίωσης, όποιος κι αν ήταν ο ρόλος τους στην κοινωνία. Το ίδιο ίσχυσε και για τα παιδιά. Ο Peirats μας λέει ότι στην ύπαιθρο οι σύζυγοι δεν ήταν υποχρεωμένες να δουλεύουν εκτός σπιτιού, παρά μόνο στις περιπτώσεις που αυτό θεωρούνταν απολύτως απαραίτητο, δηλαδή, όταν π.χ. καλούνταν απ' τον τελάλη του χωριού —σε περίπτωση ανάγκης— εργατικά χέρια για τα χωράφια. Οι δε έγκυες περιβάλλονταν με ειδική φροντίδα και οι κόρες των αγροτικών οικογενειών δεν ήταν πια υποχρεωμένες να πάνε υπηρέτριες στις πόλεις ή στο εξωτερικό. Καλυμμένες απ' τον «οικογενειακό μισθό» οι νεαρές γυναίκες μερικές φορές πρόσφεραν δωρεάν εργασία (ράγιμο στολών π.χ.): πράγμα που σήμαινε πως ο μισθός δεν ήταν τόσο ζωτικής σημασίας για τους εργάτες.

Η κατάσταση ήταν πιο ελαστική, επιτρέποντας έτσι περισσότερες επιλογές απ' ό,τι πριν, παρόλο το συνεχιζόμενο καταμερισμό εργασίας που φόρτωνε στις γυναίκες όλες τις δουλειές του νοικοκυριού.

Η δυνατότητα άμεσης συμμετοχής στο χώρο λήψης των αποφάσεων ίσως να ήταν ο κύριος παράγοντας μετριασμού της αλλοτριώσης απ' τη μισθωτή εργασία (επειδή το αναρχικό ιδεώδες για μια χωρίς μισθό, πραγματικά απαλλαγμένη απ' το χρήμα κοινωνία δεν εφαρμόστηκε πλατιά με δεδομένη την περιορισμένη και κατατεμαχισμένη φύση της επανάστασης).

Η πολιτική και η πραχτική κάθε κολλεκτίβας θα αποφασίζονταν από τη Γενική της Συνέλευση, η οποία συνήθως εξέλεγε μια Διαχειριστική Επιτροπή. Ο βαθμός άμεσης συμμετοχής των γυναικών στον καθορισμό της ίδιας της κατάστασής τους είναι αβέβαιος. Ο Hugh Thomas έγραφε: «Δεν είναι ξεκάθαρο το αν κάθε μέλος της κολλεκτίβας συμμετείχε στις συνελεύσεις, ακόμα και οι γυναίκες (SIC) ή σε κάποιο βαθμό και τα εργαζόμενα παιδιά· το πιθανότερο ήταν να

συμμετέχουν μόνο οι εργάτες».

Αυτό θα αποτελούσε σοβαρή κατηγορία για τις κολλεκτίβες, αν το παίρναμε κατά γράμμα, αλλά ο Thomas προχωρώντας στο σκοτάδι και κάνοντας μια νύξη για τη συμπεριφορά των αντιεξουσιαστών, δεν είναι η πιο αξιόπιστη πηγή.

Ο Gaston Leval στο *Κολλεκτίβες στην Ισπανική Επανάσταση*, (μεταφρασμένο σ' αγγλικά απ' τον Vernon Richards, εκδ. Freedom Press 1975, σελ. 207-213) αναφέρεται στη συνέλευση ενός χωριού όπου «παρευρίσκονταν γύρω στους 600 ανδρώπους, ανάμεσα σ' αυτούς 100 γυναίκες, κορίτσια και λίγα παιδιά». Η συζήτηση εμπεριείχε και μια πρόταση να «οργανωθεί ένα εργαστήρι όπου οι γυναίκες θα μπορούσαν να δουλέψουν, αντί να χάνουν τον καιρό τους, σπίνοντας κουβεντούλα στους δρόμους. Οι γυναίκες γέλασαν, αλλά η πρόταση έγινε δεκτή». Εκεί επίσης εκλέχτηκε σαν νέος διευθυντής ενός νοσοκομείου μια γυναίκα, γεγονός ασυνήθιστο. Σημειώνει επίσης το έκδηλο ενδιαφέρον και τη συμμετοχή στις συζητήσεις σε τέτοιο βαθμό που «καμείς δεν έφυγε πριν απ' το τέλος». «Καμιά γυναίκα ή παιδί δεν πήγε να κοιμηθεί». Οι γυναίκες μπορεί δηλαδή να ήταν τότε γενικά παρούσες, αλλά όχι απαραίτητα σε ίση βάση με τους άντρες.

Ακόμη κι έτσι ο Thomas σημειώνει την «συνολική απουσία του πολύπλοκου μηχανισμού του Καθολικού τρόπου ζωής και όλων εκείνων των στοιχείων που τον συνόδευαν (όπως η υποτέλεια των γυναικών)», σαν ένα παράγοντα που δυνάμωνε τον αγώνα της συντριπτικής πλειοψηφίας των εργατών. Αντιλήψεις γύρω απ' το γυναικείο ρόλο και τη θηλυκότητα δεν ανασκευάστηκαν φυσικά μέσα σε μια νύχτα. Ο Leval γράφει για γυναίκες που υβόνιζαν προμήθειες, για μαγαζιά ρούχων που πουλούσαν μοντέρνα γυναικεία φορέματα, για τις νεαρές κοπέλες που διδάσκονταν πώς να ράβουν ρούχα για τα μελλοντικά τους παιδιά, ανάμεσα σ' άλλες αναμφισβήτητες αντανακλάσεις της «υπάρχουσας τάξης πραγμάτων». Αλλά από πολλούς επιτόπιους παρατηρητές δίνεται η εντύπωση σημαντικών αλλαγών στη συμπεριφορά και στο γενικό κοινωνικό κλίμα.

Ήδη απ' τον Αύγουστο του 1936 ο Franz Borkenau επισημαίνει την αυτοπεποίθηση των γυναικών στη Βαρκελώνη. Ασυνήθιστο μέχρι τότε γεγονός για τις Ισπανίδες, όταν εμφανίζονταν δημόσια. Οι κοπέλες της πολιτοφυλακής φορούσαν διαρκώς παντελόνια, κάτι που πριν ήταν αδιανόητο· αλλά ακόμη και οπλισμένες οι Ισπανίδες συ-

νοδεύονταν, σε αντίθεση με τις εδελόντριες των άλλων εθνικοτήτων. Επίσης βρήκε εμφανή την αλλαγή της θέσης των γυναικών στη Μαδρίτη: έβλεπες νεαρά κορίτσια της εργατικής τάξης κατά εκατοντάδες, ίσως κατά χιλιάδες να μαζεύουν χρήματα για τη Διεθνή Κόκκινη Βοήθεια. Περιγράφει την προφανή χαρά τους για κάτι που ήταν για πολλές μια πρώτη δημόσια εμφάνιση —γύριζαν, ανά δύο, πήγαιναν πάνω-κάτω στους δρόμους και συζητούσαν αβίαστα με ξένους και πολιτοφύλακες μέσα σε κομμά καφέ.

Παρόλους τους περιστασιακούς υιδύρους άλλων σχολιαστών για «σεξουαλική ασυδοσία», θεώρησε ότι υπήρχε μια γενική απουσία βαδειάς αναστάτωσης στη σεξουαλική ζωή. Αλλά υπήρχε τουλάχιστον μια τάση ν' απλοποιήσουν τις νομικές τυπικότητες ή ν' απαλλαγούν απ' αυτές. Στη δέση του γάμου οι αναρχικοί προτιμούσαν μια Ελεύθερη Ένωση βασισμένη στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και τις μοιρασμένες ευθύνες· ο δεσμός ανάμεσα στους εραστές ήταν, σε πολλές περιπτώσεις, ισοδύναμος με το γάμο. Στις κολλεκτίβες, σύμφωνα με τον Leval, διατηρούνταν η τελετή του νόμιμου γάμου γιατί οι άνθρωποι αγαπούσαν την ατμόσφαιρα της γιορτής που τη συνόδευε· οι σύντροφοι έμπαιναν σ' αυτή τη διαδικασία και στη συνέχεια κατέστρεφαν τα σχετικά έγγραφα.

Οι κολλεκτίβες εξέφραζαν τις δικές τους πιέσεις για συμμόρφωση, όχι μόνο στο θέμα της δουλειάς που αναμενόταν ν' αντιμετωπιστεί σοβαρά, αλλά επίσης σε σεξουαλικά θέματα.

Οι άνθρωποι που παντρεύονταν, συχνά έπαιρναν δώρα, επιδόματα και βοήθεια για να στήσουν νοικοκυριό· απ' την άλλη, η κολλεκτίβα είχε την εξουσία ν' αφαιρεί προνόμια, όπως το να ταξιδεύεις στην πόλη, αν ο λόγος κρινόταν ακατάλληλος.

Ο Kaminski είδε την επιτροπή του χωριού Alcora στο ρόλο του πάτερ φαμίλια· αναφέρει ότι ένα μέλος της κολλεκτίβας είπε: «Δεν υπάρχουν λεφτά για βίτσια». Στα κατάλοιπα παραδοσιακών συμπεριφορών πρέπει να ενταχθεί η περίεργη αντίληψη που επικρατούσε σ' ορισμένες κολλεκτίβες ότι ήταν απαραίτητο να δημιουργηθούν χωριστές τραπεζαρίες για τους άντρες και τις γυναίκες, καθώς αυτό υπαγορευόταν από την ανδρώπινη αξιοπρέπεια. Ο χωρισμός είχε επίσης εφαρμοστεί στην Εστία για Άπορα παιδιά στη Μαδρίτη, όπου τ' αγόρια έμεναν, έτρωγαν και διδάσκονταν από γυναικείο προσωπικό.

κό —δασκάλες— στο ξενοδοχείο Palace και τα κορίτσια σ' ένα άλλο κτίριο.

Παρόλους τους περιορισμούς, η Ισπανική Επανάσταση στην πρώτη της φάση έδωσε νέες δυνατότητες στις γυναίκες, στις περιοχές που δεν είχαν καταληφθεί απ' τους εθνικιστές και ένα στοιχείο προσωπικής απελευθέρωσης για μερικές. Μια ομάδα που επιχειρήσει να δώσει αντιεξουσιαστική προοπτική στην κατάσταση ήταν οι *Mujeres Libres* (Ελεύθερες Γυναίκες). Πριν το τέλος του Σεπτεμβρίου του 1936 είχαν επτά Εργατικούς Τομείς — Μεταφορές, Δημόσιες υπηρεσίες, Νοσοκομεία, Ιματισμό, Κινητές Ταξιαρχίες για ανειδίκευτες και ταξιαρχίες ικανές ν' αντικαταστήσουν τους άντρες που χρειάζονταν στον πόλεμο⁷. Η ομοσπονδία μεγάλωσε, οργάνωσε τις γυναίκες έτσι ώστε να δώσουν το μέγιστο της συνεισφοράς τους σ' οποιαδήποτε πρακτική δουλειά έπρεπε να γίνει. Τα μέλη της αντιμετώπιζαν τους εαυτούς τους σαν να είχαν αναλάβει μια σημαντική εκπαιδευτική λειτουργία, εργάζονταν για ν' απελευθερώσουν τις γυναίκες απ' την παραδοσιακή παθητικότητα, την αμάθεια και την εκμετάλλευση που τις υποδούλωναν και προς την κατεύθυνση καλλιέργειας μιας πραγματικής κατανόησης ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες που θα εργάζονταν μαζί χωρίς ν' αποκλείει ο ένας τον άλλο. Ένοιωσαν την ανάγκη να κάνουν τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της κινητοποίησής τους και να τις πείσουν ότι η απομονωμένη και καθαρά γυναικεία δραστηριότητα δεν ήταν αδύνατη. Βασίζονταν στις πλατιές ανθρώπινες βλέψεις για απελευθέρωση, πραγματοποιήσιμη μόνο στην κοινωνική επανάσταση που θ' απελευθέρωνε τις γυναίκες απ' τη στασιμότητα της μετριότητας.

Πολιτικά, τα συνθήματα των M.L. περιγράφουν την κατάσταση απλά σαν μια πάλη ανάμεσα σε δύο τάξεις και δύο ιδεολογίες: της εργατικής ενάντια στην προνομιούχο, της ελευθερίας ενάντια στη δικτατορία· αλλά θ' αποδεικνυόταν πολύ πιο περίπλοκη. Το χαρακτηριστικό δείγμα πομπώδους ρητορείας, ατελούς θεωρίας και έντονης πρακτικής δραστηριότητας δεν βοηθούσε στην αντιμετώπιση των κρίσιμων αναγκών της σκληρής πολιτικής πραγματικότητας, παρόλα τα πραγματικά επιτεύγματα της ομάδας κάτω από δύσκολες συνθήκες.

Η Υπεράσπιση της Μαδρίτης

Φυσικά η απειλή των Εθνικιστών ήταν πιεστικά παρούσα, διότι η αρχή μια ώθησης στην επαναστατική δράση, καθώς οι άνθρωποι πήραν τον αγώνα στα χέρια τους. Η υπεράσπιση της Μαδρίτης απ' τον εθνικιστικό στρατό στις αρχές του Νοέμβρη του 1936 ανανέωσε το πνεύμα της άμεσης απάντησης στο στρατιωτικό πραξικόπημα. Οι γυναίκες έπαιζαν ξανά έναν τόσο σημαντικό ρόλο όπως τις πρώτες μέρες του πολέμου. Ένα τάγμα γυναικών πολέμησε πριν από τη γέφυρα Segovia. Στο Gestafe, κέντρο του βορειότερου μετώπου, οι γυναίκες ήταν κάτω από εχθρικά πυρά όλο το πρωί και ήταν απ' τους τελευταίους που έφυγαν. Στην υποχώρηση προς τη Μαδρίτη, σποραδικά έβλεπες γυναίκες πολιτοφύλακες — μερικές με λίγο πιο στρατιωτική εμφάνιση απ' ό,τι οι άντρες, άλλες κομμουνισμένες, περιποιημένες και μακιγιαρισμένες, σημειώνει ένας άντρας παρατηρητής. Μαζί με τους Ιταλούς της Διεθνούς Ταξιαρχίας στη Μαδρίτη ήταν και ένα 16χρονο κορίτσι απ' την Ciudad Real, που είχε καταταχτεί σαν εθελόντρια μετά το θάνατο του πατέρα και του αδελφού της. Είχε τα ίδια καθήκοντα με τους άντρες, μοιραζόταν τον τρόπο ζωής τους και λεγόταν ότι ήταν δεινή σκοπεύτρια.

Μέσα στην πόλη, οι γυναίκες οργάνωναν μαζικές διαδηλώσεις, επιτόνησαν μέσα προπαγάνδας και συνθήματα — ανάμεσα σ' αυτά και το γνωστό «*No pasaran*» («*Δε θα περάσουν*») που αποδίδεται στην Πασιονάρια — έφτιαχναν οδοφράγματα συχνά με την βοήθεια των παιδιών και μερικές φορές, ενώ δινόταν μάχη. Με βάση τα σπίτια, τα οικοδομικά τετράγωνα και τις γειτονιές συστάθηκαν επιτροπές για προμήθειες σε τρόφιμα, πολεμοφόδια και για μετάδοση πληροφοριών. Οι γυναίκες συμμετείχαν ενεργά στην άμυνα, συμπεριλαμβανομένης και της αντιαεροπορικής παρατήρησης και της παρακολούθησης υπόπτων της πέμπτης φάλαγγας. Οι επιτροπές τους οργάνωναν συλλογικά γεύματα και πλύσιμο· οι βρεφικοί σταθμοί και τα μαιευτήρια που συστάθηκαν ανάμεσα στον Ιούλιο και τον Οκτώβριο λειτουργούσαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι Broue και Temine έχουν περιγράψει την εξάπλωση των Επιτροπών Σπιτιού και Γειτονιάς σαν ισοδύναμη με μια δεύτερη Επανάσταση στη Μαδρίτη, σαν τη βάση μιας αυθεντικής Κομμούνιας.

Ταυτόχρονα, οι γυναίκες συχνά έπρεπε να σηκώνουν το βάρος πολλών δυσκολιών· στην προσπάθειά τους να βρουν μια καλή θέση στις ουρές του φαγητού (η πρώτη θέση την επόμενη μέρα δινόταν σ' όσους δεν είχαν σερβιριστεί την προηγούμενη), διακινδύνευαν την παράβαση των κανονισμών για απαγόρευση της κυκλοφορίας μέχρι τις 6 το πρωί. Είχε ειπωθεί στις γυναίκες ότι έπρεπε να είναι έτοιμες να πάνε τα γεύματα των αντρών τους, όχι στα εργοστάσια, αλλά στα χαρακώματα. Οι γυναίκες της εργατικής τάξης μετέφεραν ζεστά γεύματα στα οδοφράγματα. Οι περισσότερες γυναίκες της μεσοαστικής τάξης σύστησαν κουζίνες με σούπες για τους πρόσφυγες και σταθμούς πρώτων βοηθειών για τα δύματα από τις ενέδρες πεμπτοφλαγγιών.

Όσοσο δεν μπορεί ν' αντιμετωπισθεί το ίδιο θετικά ο,τιδήποτε γινόταν από γυναίκες. Περιγραφές των τρόπων στρατολόγησης που εφαρμόζαν οι γυναίκες (παρελαύναν στους δρόμους και καλούσαν τους αργόσχολους ν' αφήσουν τα *café*s) ίσως φέρνουν στο νου δυσάρεστες αναμνήσεις από παρόμοιες εικόνες σωθινισμού των Σουφραζετών στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η εντύπωση ενισχύθηκε από τη στάση της Dolores Ibarruri που έγινε πασίγνωστη εκείνη την εποχή με τ' όνομα *La Pasionaria*· η φωνή της ακουγόταν ακατάπαυστα απ' τα μεγάφωνα στους δρόμους και από το Ράδιο Μαδρίτη, παρακινώντας τις γυναίκες να πολεμήσουν με μαχαίρια και βραστό λάδι εναντίον του επιδρομέα. Ο αγώνας ενάντια στους Εθνικιστές άρχισε να τοποθετείται σε νεο-εθνικιστικά πλαίσια, σαν ο αληθινά πατριωτικός —ένα επανερχόμενο ιστορικό μοτίβο— αντί να οριοθετηθεί σαν ταξικός αγώνας ενάντια στην αντίδραση. Από τότε και στο εξής η πίεση για ενότητα και πάλη ενάντια στους φασίστες άρχισε ν' απειλεί τις κατακτήσεις της ίδιας της επανάστασης.

Περικοπές, Νομιμοποίηση, Θερμιδώρ

Καθώς η αρχική επαναστατική ορμή έπεφτε και οι Δημοκρατικές Δυνάμεις έβαζαν σα στόχο να κερδίσουν τον πόλεμο, η συμμετοχή των γυναικών δε μειωνόταν, αλλά άλλαζε ο χαρακτήρας της· γινόταν υποβοηθητική. Μέχρι το Νοέμβρη —σύμφωνα με τον Gilbert Cox— υπήρχαν ακόμη μερικές γυναίκες πολιτοφύλα-

κες στην πρώτη γραμμή, αλλά ήταν πολύ λίγες. Συχνότερα μπορούσαμε να τις συναντήσουμε σαν ορτινάτσες, να μαγειρεύουν και να πλένουν πίσω απ' το μέτωπο. Ο George Orwell επιβεβαιώνει ότι μέχρι τα τέλη του Δεκέμβρη υπήρχαν ακόμη γυναίκες που υπηρετούσαν στις πολιτοφυλακές, αν και δεν ήταν πολλές. Προσθέτει ότι η συμπεριφορά απέναντί τους είχε αλλάξει. Τις πρώτες μέρες πολλές γυναίκες είχαν πάει στο μέτωπο και η θέα των οπλισμένων γυναικών κέρδιζε χειροκροτήματα και θαυμασμό, όπου δεν θεωρούνταν σαν κάτι το αυτονόητο. Ενώ τότε, κανείς δεν μπορούσε να δει κάτι κωμικό σε μια γυναίκα που οπλοφορούσε, οι πολιτοφύλακες έπρεπε τώρα να κρατηθούν μακριά απ' τα σημεία που γυμνάζονταν οι γυναίκες, γιατί είχαν την τάση να γελούν μαζί τους και να τις αποδαρρύνουν. Ένας προμαχώνας του Ρουμ (Ενοποιημένο Εργατικό Μαρξιστικό Κόμμα) —σ' ένα απ' τα κεφάλαια του Orwell— στο μέτωπο ήταν αντικείμενο γοητείας εξαιτίας των τριών γυναικών πολιτοφυλάκων που φρόντιζαν το μαγείρεμα και η είσοδος ήταν απαγορευμένη για τους άντρες των άλλων λόχων.

Η διαφορά απ' την ατμόσφαιρα που επικρατούσε μερικούς μήνες νωρίτερα ήταν έκδηλη σε κάποιες αλλαγές στο ντύσιμο και τους τρόπους συμπεριφοράς: επανεμφανίστηκαν φορέματα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν «ασπικά», κορίτσια στη Βαρκελώνη τον Ιανουάριο του '37 δεν δίσταζαν πλέον να φορούν τα ομορφότερά τους ρούχα, ενώ το «σύντροφε» δεν ήταν ο μόνος αποδεκτός τρόπος προσφώνησης. Η «Διαδική Εξουσία» όταν οι κολλεκτίβες συνυπήρχαν με μια εντελώς ανίκανη κυβέρνηση, είχε ανοίξει το δρόμο για τη σταθεροποίηση της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου και την επέκταση του ελέγχου της. Η άτυπη ηγεσία της CNT-FAI είχε αποφασίσει να συμμετάσχει στην Κυβέρνηση. Περνώντας περισσότερο ή λιγότερο μέσα από διαδικασίες «εξορδολογισμού», συμμετείχε στη νομιμοποίηση και στην τελική καταστολή των κατακτήσεων της επανάστασης και άνοιξε το δρόμο στο Κομμουνιστικό Κόμμα.

Η Federica Montseny, μετά από κάποιους διαταγμούς δέχτηκε τη θέση της Υπουργού Υγείας. Προερχόμενη από οικογένεια με αναρχική παράδοση, είχε γίνει πασίγνωστη στη FAI και θεωρούνταν μια απ' τις καλύτερες ρητόριες του κινήματος. Αργότερα, ήταν η ίδια που κέρδισε τη φήμη του μόνου μέλους της κυβέρνησης που ήταν έτοιμο να συζητήσει τη συμμετοχή σ' αυτή, ειλικρινά και με κριτι-

κή διάθεση, ακόμα και αν δεν ήταν ξεκάθαρη. Τα σχόλιά της εμπι-
ριέχουν ισχυρισμούς ότι η CNT ήταν αρκετά αφελής στον τρόπο που
έκανε πολιτική· ότι αυτή η άμεση παρέμβαση στην Κεντρική Κυβέρ-
νηση θεωρήθηκε σαν η πιο προωδημένη επανάσταση που έγινε στο
πολιτικό και οικονομικό επίπεδο· ότι το κράτος είχε δώσει λίγη πί-
στωση χρόνου και είχε δείξει εμπιστοσύνη ώστε να πετύχει μια επα-
νάσταση από τα πάνω.

Στην καλύτερη περίπτωση, έγιναν κάποιες μεταρρυθμίσεις: νο-
μιμοποίηση της έκτρωσης κάτω από ελεγχόμενες συνθήκες, δημιουρ-
γία καταφυγίων ανοιχτών σ' όλες τις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων
και των πορνών. Η Federica Montseny αντιτέθηκε στην ιδέα ν' αντι-
μετωπιστεί η πορνεία με νόμο, πιστεύοντας ότι «αντιπροσωπεύει ένα
πρόβλημα ηθικού, οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα που δεν
μπορεί να λυθεί νομικά»⁸. Ένας νόμος που είχε δεσπιστεί απ' τη Δη-
μοκρατία τον Ιούνιο του 1935 απαγόρευε την πορνεία, αλλά η τελευ-
ταία δεν εξαλείφθηκε⁹. Είναι αμφίβολο σε ποίο βαθμό η ίδια η Υ-
πουργός Υγείας είχε ενστερνιστεί μια προωδημένη σεξουαλική επα-
νάσταση, αν λάβει κανείς υπόψη του μια συνέντευξή της στον Kamins-
ski. Εδώ εμφανίζεται δεικτική ως προς τον έλεγχο των γεννήσεων, αλ-
λά δεν πιστεύει ότι οι Ισπανίδες θα ήθελαν να καταφύγουν σ' αυτόν
(αν και υπάρχει σ' αυτή της την άποψη ένα στοιχείο ρεαλισμού), δεν
πιστεύει στο εύκολο διαζύγιο και θεωρεί ότι οι γυναίκες πάντα θα
διασκέδαζαν με τα «κοπλιμέντα» (δηλ. τα σεξιστικά σχόλια), δύσπι-
στη στην υπόθεση ότι αυτά μπορεί να θεωρηθούν προσβλητικά. Προ-
φανώς, όμως, υποστήριξε τη διάδοση της πληροφόρησης για τον έ-
λεγχο των γεννήσεων, όπως έκαναν οι Μ.Λ.

Η κυβέρνηση επίσης έκανε βήματα για να ρυθμίσει τα γαμήλια
έθιμα. Οι γάμοι τελούσαν στο αρχηγείο των πολιτοφυλακών με την
ελάχιστη δυνατή φασαρία· εκείνοι που έγιναν απ' τις 18 Ιουλίου και
έπειτα θεωρήθηκαν νόμιμοι. Τον Απρίλιο του 1937 δεσπίστηκε ο ά-
τυπος γάμος: η συγκατοίκηση για δέκα μήνες ή και λιγότερο (σε πε-
ριπτώσεις εγκυμοσύνης) ισοδυναμούσε με γάμο. Αυτό το διάταγμα
αποσύρθηκε εξαιτίας της συνακόλουθης επικράτησης της διγαμίας.

Παράλληλα με τη ρύθμιση της κοινωνικής ζωής, η κυβέρνηση
ασχολούνταν με την οργάνωση της πολεμικής προσπάθειας. Άρχισε

να επικρατεί μια πιο «συνηθισμένη» κατάσταση πολέμου, με τις γυναίκες να έρχονται στο προσκήνιο για να καλύψουν τα κενά του αντρικού εργατικού δυναμικού. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της πολεμικής περιόδου ήταν οι αναπόφευκτες ελλείψεις αγαθών. Την εποχή έλλειψης του σταριού, οι γυναίκες έπρεπε να σχηματίζουν ουρές για γωμί απ' τις 4 το πρωί (αν και τις Κυριακές συναντούσες εκεί ίσο αριθμό αντρών και γυναικών). Οι ουρές για τρόφιμα ελέγχονταν και δέχονταν επιδέσεις από έφιππους άντρες της Guardia Civil σε δύο σοβαρές ταραχές που ξέσπασαν λόγω έλλειψης γωμιού στη Βαρκελώνη αρχές του 1937, πλήδη —κυρίως γυναικών— διαλύθηκαν απ' τις ριπές των όπλων. Ανάμεσα στον Ιούλιο του '36 και τον Μάρτιο του '37 το κόστος ζωής διπλασιάστηκε, ενώ οι μισθοί αυξήθηκαν μόνο κατά 15%. Τον Απρίλη του '37 οι γυναίκες έκαναν διαδήλωση στη Βαρκελώνη για τις τιμές των τροφίμων.

Στα εξωτερικά αίτια των κακουχιών προστέθηκαν και οι ολοένα εντεινόμενες συγκρούσεις στο εσωτερικό του αντιφασιστικού στρατοπέδου. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, που στις αρχές του Εμφυλίου ήταν μια ασήμαντη ομάδα στην Ισπανική πολιτική ζωή, επέκτεινε τις σφαίρες δραστηριότητάς του και εδραίωνε την εξουσία του στις Δημοκρατικές δυνάμεις, βασιζόμενο στη Ρώσικη στρατιωτική και πολιτική επέμβαση. Όταν άρχισε να προσπλυτίζει κόσμο, οι γυναίκες μαζί με τη νεολαία και τους κύκλους των διανοούμενων, αποτελούσαν στόχους προτεραιότητας γι' αυτό. Οι οργανώσεις του Μετώπου περιλάμβαναν την Ένωση Κοριτσιών, Γυναικών ενάντια στο Φασισμό και την Ένωση Νεαρών Μπτέρων. Τον Ιούλιο του '37 οι πυρήνες της JSU (Ένωση Σοσιαλιστικής Νεολαίας) αριθμούσαν 29.021 γυναίκες.

Όπως ήταν φυσικό ξέσπασε σύγκρουση στη Βαρκελώνη τις πρώτες μέρες του Μάη, όταν μια επίθεση των κυβερνητικών δυνάμεων με στόχο τον αφοπλισμό της πολιτοφυλακής, προκάλεσε άγρια αντίδραση. Για άλλη μια φορά αποδείχτηκε η αξία που είχε για την κυβέρνηση η συμμετοχή των αναρχικών σ' αυτήν. Ενώ μετά από μάχη τριών ημερών είχε εκτιμηθεί ότι οι αναρχικοί σύντροφοι και το POUM έλεγχαν τα 4/5 της Βαρκελώνης, οι ηγέτες της CNT-FAI κλήθηκαν να καλμάρουν τα πνεύματα. Εκκλήσεις απ' τον Mariano Vasquez, γραμματέα της Εθνικής Επιτροπής της CNT και τον Garcia Oliver, αναρχικό Υπουργό Δικαιοσύνης, απέτυχαν να κατευιάσουν τους εργάτες. Κι ενώ είχαν ήδη αποσυρθεί στρατεύματα απ' το μέτωπο για

να βαδίσουν —σε περίπτωση ανάγκης— ενάντια στη Βαρκελώνη, στάλθηκε εκ μέρους της κυβέρνησης της Βαλέντσια¹⁰ η Federica Montseny. Είχε αποσπάσει την υπόσχεση της κυβέρνησης ότι «αυτά τα στρατεύματα δε θα κινούνταν, για όσο διάστημα η Υπουργός Υγείας το έκρινε απαραίτητο». Έτσι αντιμετωπίζουμε την πιθανότητα μια αναρχική Υπουργός να έδινε το ΟΚ για να χρησιμοποιηθεί ο στρατός ενάντια στην εργατική τάξη. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν σύγχυση, πτώση του ηθικού και συμβιβασμοί απ' την πλευρά της CNT.

Φαίνεται πως η «μαχόμενη ηγεσία» πίστευε ότι θα έπαιζε το παιδί του εχθρού, αν έδινε στο Κ.Κ. μια δικαιολογία να επιτεθεί στους αντιπάλους του. Είτε το Κ.Κ. χρειαζόταν μια δικαιολογία, είτε όχι, είναι γεγονός ότι η αποτυχία της σύντομης εξέγερσης του Μάν βοήθησε το Κ.Κ. να ισχυροποιήσει τη θέση του, πιέζοντας τους Αναρχικούς Υπουργούς και προγράφοντας το ΡΟUM. Ανάμεσα στα δύματά του ήταν και γυναίκες: στους συλληφθέντες συμπεριλαμβάνονταν νοσοκόμες και σύζυγοι μελών του ΡΟUM. Η Emma Goldman επισκέφθηκε έξι πολιτικές κρατούμενες στις γυναικείες φυλακές, ανάμεσα τους και την Katia Landau που παρακινούσε τους αντιφασίστες κρατούμενους να κατέβουν σε απεργία πείνας και η ίδια αφέθηκε ελεύθερη μετά από δύο απεργίες πείνας.

Διεθνής Διάσταση

Διεθνώς, η έκκληση υποστήριξης του Ισπανικού Εμφυλίου Πολέμου συνδυαζόταν με ρομαντικές προτροπές και επικλήσεις για νομιμότητα, που σύντομα επισκίασαν τις επαναστατικές πλευρές του αγώνα υποκαθιστώντας τες με «αντιφασιστικές» ρητορείες. Αυτή ήταν η εσκεμμένη πολιτική των στοιχείων του Λαϊκού Μετώπου και του Κ.Κ.: το να το αναγνωρίζει κανείς αυτό, δε σημαίνει ότι υποτιμά τα κίνητρα όσων ανταποκρίθηκαν στις εκκλήσεις. Η πρώτη Αγγλίδα εθελόντρια που σκοτώθηκε ήταν η Felicia Browne, μια ζωγράφος, μέλος του Κ.Κ. που πυροβολήθηκε στην Αραγκόν τον Αύγουστο. Άλλες γυναίκες ανάμεσα στις πρώτες εθελόντριες ήταν η René Lafont, μια γαλλίδα σοσιαλίστρια που πέθανε μετά από τραυματισμό σε ενέδρα και η Simone Weil που ήταν μαζί με την ταξιαρχία Ντουρ-

ρούτι στην Καταλωνία μέχρι τον Οκτώβρη του '36.

Στην Αγγλία δημιουργήθηκε κάτω από διάφορες αιγίδες ένα συνονθύλευμα οργανώσεων υποστήριξης με μεγάλη συμμετοχή γυναικών. Η Επιτροπή Βοηθείας Αμυνομένων για την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών των Άγγλων εθελοντών, ιδρύθηκε απ' την κυρία Charlotte Haldane, μέλος του Κ.Κ.: ανάμεσα στις υποστηρίχτριες της Επιτροπής ήταν η Δούκισσα του Atholl, η Ellen Wilkinson και η Sybil Thorndike. Μια άλλη γυναίκα, μέλος του Κ.Κ., η Isabel Brown, βρισκόταν πίσω απ' την Αγγλική Επιτροπή για την Ανακούφιση των θυμάτων του Φασισμού που έδωσε την ώθηση για τη δημιουργία της Αγγλικής Επιτροπής Ιατρικής Βοήθειας και της Ένωσης Ιατρικής βοήθειας. Η κυρία Leah Manning, μια βρετανίδα σοσιαλίστρια, πρώην μέλος του Κοινοβουλίου, ήταν στο τελευταίο αεροπλάνο της πολιτικής αεροπορίας που έφτασε στη Μαδρίτη, όταν η πόλη απειλούνταν απ' τους Εθνικιστές και πρόσφερε τις υπηρεσίες της κάνοντας στην Αγγλία προπαγάνδα για τη σωτηρία της πόλης.

Οι αναρχικοί γνώριζαν περισσότερο για τον κοινωνικό αγώνα που διεξαγόταν στην Ισπανία. Ενημερώνονταν απ' την αναρχική εφημερίδα *«Η Ισπανία και ο κόσμος»*, που περιείχε πού και πού αναφορές στις γυναίκες: ένα άρθρο απ' τις *Mujeres Libres*: μια αναφορά στη σπουδαιότητα του παιδαγωγικού ρόλου των μητέρων και στην αναγκαιότητα απελευθέρωσής τους απ' τη θρησκεία: τη λεζάντα μιας φωτογραφίας — *«Οι Ισπανίδες απολαμβάνουν επίσης την ελευθερία: Η Εκκλησία δεν θα κυριαρχεί πλέον»* (2-7-37),

Η Emma Goldmann, επίσημη εκπρόσωπος της CNT-FAI στην Αγγλία, σε μια συνέντευξή της (8-1-37) εκτιμούσε ότι δεν είχε ακόμη δοθεί η ευκαιρία στις γυναίκες να συνεισφέρουν πολύ και δεν ήταν αρκετά αφυπνισμένες και προωθημένες: έκρινε ότι, παρόλα αυτά, είχαν αλλάξει απ' το 1929, είχαν ξυπνήσει και ενδιαφέρονταν περισσότερο για τον κοινωνικό αγώνα. Ένα άρθρο στο φύλλο της 24-11-1937 περιγράφει τη «Μεταμόρφωση των Ισπανίδων», εξετάζοντάς την κάτω απ' το πρίσμα της καθυστέρησης που επικρατούσε πιο πριν και οφειλόταν στην Αραβική Επιρροή και την κυριαρχία της Καθολικής Εκκλησίας: τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη τρέφονταν απ' την αντρική εξουσία και τη γυναικεία υποταγή. Τώρα πια όλ' αυτά έδιναν τη θέση τους σε μια «φανταστική και οδυνηρή αφύπνιση».

Αλλά ακόμα και η Emma Goldmann και άλλοι συγγραφείς στην

εφημερίδα «*Η Ισπανία και ο κόσμος*», παρόλη την ενημέρωσή τους γύρω από το τι συνέβαινε (π.χ. 19-7-37 «*Αντεπανάσταση στην Εργασία*»), είχαν την τάση να δίνουν αυξανόμενη έμφαση στον «αντιφασισμό» πρώτα και κύρια. Η στρατιωτικοποίηση των πολιτοφυλακών, οι επιθέσεις σε διαφωνούντες και η καταστολή των κολλεκτίβων δεν άφηνε και πολλά περιθώρια στους αντιεξουσιαστές να βρουν κάποια θετικά στοιχεία στην κατάσταση. Την ίδια στιγμή γεννιόταν μια παράδοξη απόφαση: να ενισχυθεί η ιδέα της κρίσιμης αντιφασιστικής πάλης, ούτως ώστε να μη φαίνεται άχρηστο, ο,τιδήποτε είχε συμβεί. Φυσικά μπορεί να πει κανείς ότι ο,τιδήποτε ήταν προτιμότερο απ' το φασισμό, αλλά αυτό το «ο,τιδήποτε» που κατ' αυτόν τον τρόπο βοηθήθηκε να επικρατήσει, δεν ήταν η κοινωνική επανάσταση.

Κάτω από το Φασισμό

Τελικά, παρέμεινε ακαδημαϊκό το ερώτημα σχετικά με τη φύση της καταστροφής που θα είχε προκύψει από μια νίκη των Δημοκρατικών και απ' την αδυναμία αναζωογόνησης μιας Επανάστασης που είχε ήδη αφανιστεί. Και αυτό γιατί πρόλαβε να επικρατήσει η εναλλακτική καταστροφή της φασιστικής νίκης. Ενώ μπορεί η αριστερή πολιτική να μην είχε φέρει τη γυναικεία απελευθέρωση, ένα δεξιά καθεστώς αντιτάχτηκε σ' αυτήν.

Υπήρχαν όμως στη Φασιστική Πλευρά και γυναίκες που δεν ήταν εξαπατημένες ή πειθήνιες βοηθοί. Η Φάλαγγα περιλάμβανε γυναικείες κινήσεις: οι Καρλιστές¹¹ και η Φάλαγγα διέδεται γυναικείες ενώσεις και η Ναζιστική Οργάνωση Γυναικών ήταν δραστήρια στην Ισπανία: Η Πιλάρ Πρίμο ντε Ριβέρα διακρινόταν για τη δράση της σε μια από τις φατρίες που εναντιώνονταν στο Φράνκο στα πλαίσια της «ιδεολογικής ποικιλίας» του Εθνικιστικού Στρατοπέδου και διεδυσε την Κοινωνική Βοήθεια που ιδρύθηκε το 1936 από τη χήρα ενός Φαλαγγίτη ηγέτη. Αυτή η οργάνωση επιστράτευε γυναίκες για κοινωνική εργασία: όλοι οι οικονομικοί της πόροι προέρχονταν από Φαλαγγίτισες. Αργότερα θεσπίστηκε επίσημα η κοινωνική υπηρεσία για γυναίκες από 17 μέχρι 35 ετών. Θεωρητικά η συμμετοχή ήταν εθελοντική. Απαραίτητες προϋποθέσεις για να δώσει μια γυναίκα εξετάσεις και να προσληφθεί σε διοικητική θέση ήταν μια εξάμηνη — τουλάχιστον — διαρκής υπηρεσία ή έξι διαδοχικά διαστήματα διάρ-

κειας τουλάχιστον ενός μήνα. Εξαιρούνταν οι ανάπηρες, οι χήρες μ' ένα ή περισσότερα παιδιά και οι παντρεμένες, σύμφωνα με τις αντιδραστικές αντιλήψεις για «ιερή οικογενειακή θαλπωρή» και για τη θέση των γυναικών στο σπίτι.

Οι γυναίκες προσέφεραν στον Εθνικιστικό Στρατό τις συνθησιμένες υπηρεσίες: νοσηλευτικές, καθαριότητας, μαγειρέματος· μερικές ίσως υπηρέτησαν στο στρατό¹², αλλά η γυναικεία συμμετοχή στη Δεξιά ήταν πολύ λιγότερο αξιόλογη απ' ό,τι στην Αριστερά. Η αντίθεση ήταν αξιοσημείωτη. Στο Βίγο που είχε καταληφθεί απ' τους Εθνικιστές, σπάνια συναντούσες γυναίκα στους δρόμους.¹³ Οι Εθνικιστές επίσης είχαν γνώση αυτής της διαφοράς: ένα υπόμνημα που βρέθηκε σ' έναν απ' τους αξιωματικούς, τους συνιστούσε να μη γίνονται φυλετικές διακρίσεις στην καταστολή, εφόσον μεγάλος αριθμός γυναικών αγωνιζόταν στο πλευρό του εχθρού. Μερικοί έκαναν διακρίσεις, επιφυλάσσοντας «ειδική μεταχείριση» στις γυναίκες που ήταν στο αντίπαλο στρατόπεδο· ο πιο περιβόητος απ' όλους ήταν ο στρατηγός Queiro de Liano που στις ραδιοφωνικές εκπομπές του απ' τη Σεβίλλη ούρλιαζε και απειλούσε τις «συζύγους των αναρχικών και των κομμουνιστών», με όρους που ανήκουν στο χώρο της σεξουαλικής υχοπαθολογίας. (Αξιοσημείωτη είναι η αντίληψη του ότι οι ίδιες δεν μπορούσαν να είναι αναρχικές ή κομμουνίστριες από μόνες τους).

Λιγότερο υστερικές μορφές αντι-ελευθεριακής δράσης τέθηκαν απ' την αρχή σ' εφαρμογή, απ' την κατάργηση των λαϊκών μέτρων της Δημοκρατίας —συμπεριλαμβανομένου και του διαζυγίου— μέχρι μια καμπάνια αγνότητας στο ζήτημα του ντυσίματος και την καταδίκη των ακάλυπτων ποδιών. Οι Ισπανίδες έπρεπε ν' αποδεχτούν τον παραδοσιακό πειθήνιο ρόλο. Το σχολείο αντιμετωπιζόταν σαν ένας δεσμός όπου οι νεαρές κοπέλες θα μπορούσαν να διδαχθούν τα «υψηλά τους καθήκοντα» στην οικογένεια και το σπίτι.

Αυτό το είδος προπαγάνδας συνεχίστηκε, παρόλο που οι οικονομικές πιέσεις οδηγούσαν ολοένα και περισσότερες γυναίκες στο να δουλέγουν έξω απ' το σπίτι. Για να φέρουμε την ιστορία σε πιο σύγχρονα πλαίσια, ένα βιβλίο για την Ισπανία που εκδόθηκε το 1969¹⁴ αναφέρει μερικά στοιχεία:

- α) Ανάμεσα στο 1950 και το 1965 το ποσοστό της Ισπανικής εργατικής δύναμης, που το αποτελούσαν γυναίκες, ανέβηκε από 7% σε 17% —αυτό συγκρινόμενο μ' ένα αντίστοιχο 25% στην Ιταλία

και 31% στη Μ. Βρετανία.

- β) Τα 3/4 των εργαζόμενων γυναικών ήταν στις πιο δουλικές, μηχανικές και κακοπληρωμένες δουλειές.
- γ) Μόνο το 1/3 με 1/4 του συνόλου των φοιτητών ήταν γυναίκες, αν και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση φοιτούσε ίσος αριθμός αγοριών και κοριτσιών.
- δ) υπήρχαν μόνο τρεις γυναίκες καθηγήτριες Πανεπιστημίου και τρεις γυναίκες στη Βουλή.
- ε) Για να μπορέσει μια γυναίκα να πιάσει δουλειά χρειαζόταν η επίσημη άδεια του άντρα της και κάποια στιγμή υποχρεωνόταν να σταματήσει, επειδή το ζευγάρι έχανε το επίδομα γάμου που δικαιούνταν μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού, αν η γυναίκα εργαζόταν.

Οι γυναίκες συνέχισαν ν' αντιστέκονται. Όταν ηττήθηκε η Δημοκρατία, πολλές ακολούθησαν το ρεύμα των προσφύγων, επιλέγοντας την εξορία. Στα Γαλλικά σύνορα, οι γυναίκες και τα παιδιά χωρίζονταν απ' τους άντρες για να στεγαστούν σε σιταποθήκες και άδεια κτίρια· στις γυναίκες δίνονταν 8 φράγκα την ημέρα, αρκετά για ν' αγοράσουν τρόφιμα σε περίπτωση που έφτιαχναν κοινό ταμείο και συλλογικές κουζίνες. Αργότερα οι γυναίκες κλείστηκαν σε στρατόπεδο στο Argeles-Sur-Mer, όπου παρατηρήθηκε υψηλό ποσοστό βρεφικής θνησιμότητας. Μια τόσο δύσκολη επιβίωση ήταν, εν τούτοις, προτιμότερη απ' τη ζωή στη Φασιστική Ισπανία· έχουν καταγραφεί περιπτώσεις γυναικών που αυτοκτόνησαν μαζί με τα παιδιά τους, πηδώντας από ένα τραίνο που έστελνε πρόσφυγες από την κατεχόμενη Γαλλία πίσω στην Ισπανία. Η Isabel de Palencia που είχε διατελέσει πληρεξούσια υπουργός της Δημοκρατικής Ισπανίας στη Σουηδία και τη Φινλανδία, απ' το 1936 μέχρι το 1939 και έζησε εξόριστη στο Μεξικό, έγραψε ότι το 1945 εξακολουθούσαν να υπάρχουν 8 φυλακές για γυναίκες πολιτικές κρατούμενες στη Μαδρίτη. Παραδέτει το άρθρο μιας Φαλαγγίτικης εφημερίδας σχετικά με τη βάφτιση το 1940, 280 μωρών που γεννήθηκαν στη φυλακή.

Πάνω από 20 χρόνια αργότερα, ο Miguel Garcia περιέγραψε τις καταλήψεις εκκλησιών που έκαναν γυναίκες πολιτικών κρατουμένων για συμπάρασταση στην απεργία πείνας των αντρών τους και διώχτηκαν απ' τις δυνάμεις δημόσιας τάξης (Miguel Garcia, *Ισπανοί Πολιτικοί Κρατούμενοι*, Λονδίνο, 1970). Οι λίστες των συλληφθέντων τα

τελευταία χρόνια συμπεριλαμβάνουν και γυναίκες: το έντυπο *Front Libertaine de Lutte de Classes* (Αντιεξουσιαστικό Μέτωπο της πάλης των τάξεων), Φεβρουάριος '75, δίνει τα ονόματα τριών γυναικών ανάμεσα σε «Είκοσι επαναστάτες μαχητές που αντιμετώπιζαν την ποινή του θανάτου». Το ολότελα εχθρικό κλίμα που είχαν ν' αντιμετωπίσουν μπορεί να φανεί απ' τα παρακάτω:

Στην Ισπανία εξακολουθεί να είναι μέρος του Αστικού Κώδικα το ότι «για λόγους συζυγικής αρμονίας, ο σύζυγος είναι εκείνος που παίρνει τις αποφάσεις και αυτό είναι φυσικό, θρησκευτικό και ιστορικό του δικαίωμα»... Μια παντρεμένη Ισπανίδα χρειάζεται την γραπτή άδεια του συζύγου της για να κάνει μεταβίβαση ιδιοκτησίας, να εμφανιστεί σα μάρτυρας στο δικαστήριο, να κάνει αίτηση για διαβατήριο, να υπογράψει συμβόλαιο, ή ν' ανοίξει δικό της τραπεζικό λογαριασμό.

Στην Ισπανία απαγορεύεται οποιαδήποτε γραπτή ή προφορική δήλωση υπέρ του διαζυγίου, της έκτρωσης, ή της χρήσης αντισυλληπτικών. Οι ποινές για τη συμμετοχή σε φεμινιστικές δραστηριότητες είναι τόσο σκληρές που φαίνονται απίστευτες. Η απλή συμμετοχή σε συζήτηση για τα γυναικεία προβλήματα μπορεί να στοιχίσει πολύχρονη φυλάκιση.

Πρόσφατα, μια Ισπανίδα καταδικάστηκε σε φυλάκιση 4 ετών και 2 μηνών, επειδή μετά από αστυνομική έρευνα ανακαλύφθηκε σπίτι της φεμινιστική λογοτεχνία. Ο άντρας της που ήταν απολίτικος, τιμωρήθηκε με την ίδια ποινή. Σύμφωνα με την Ισπανική νομοθεσία, μια γυναίκα δεν μπορεί να δρα αυτόνομα: γι' αυτό λοιπόν ο άντρας της πρέπει να είναι υπεύθυνος για τις πράξεις της.

Freedom, 4-11-1972,
βασισμένο σε μια αναφορά του έντυπου
Ramparts.

Μετά το θάνατο του Φράνκο, το γυναικείο κίνημα στην Ισπανία έκανε σημαντικά βήματα, κατακτώντας τη θέση του στη διεθνή σκηνή. Σε ζητήματα ειδικής καταπίεσης, όπως η αντισύλληψη και η έκτρωση που είναι ζωτικού ενδιαφέροντος για τις γυναίκες παντού, αλλά και σε άλλα που οφείλονται στις ιδιαιτερότητες της Ισπανίας, όπως

η ποινική δίωξη για μοιχεία, οι καμπάνιες και οι διαδηλώσεις έχουν κερδίσει πλατιά δημοσιότητα και κάποιες σχετικές επιτυχίες. Στην Ισπανία σήμερα εμφανίζεται ένα ευρύ φάσμα αντιλήψεων από παραδοσιακές πολιτικές ομάδες μέχρι ομάδες αυτοσυνείδησης με επιθυμίες και απόψεις καιρό καταπιεσμένες. Ιδέες της δεκαετίας του '60 και του '70 αναμιγνύονται με απόηχους της δεκαετίας του '30. Η ομάδα των *Mujeres Libres*, που —ανάμεσα σ' άλλες— ανασυστάθηκε κι αυτή, προσπαθεί προφανώς να συνδυάσει τη συνειδητοποίηση των γυναικείων προβλημάτων με την απόρριψη του μονόπλευρου φεμινισμού, επιμένοντας ότι και οι άντρες επίσης καταπιέζονται και καταστέλλονται απ' τους παραδοσιακούς φυλετικούς ρόλους. Ας ελπίσουμε ότι δεν είναι απλά και μόνο μια αντανάκλαση της προσκόλλησης στην παλιά γραμμή, αλλά μια αιτιολογημένη απάντηση στις σημερινές συνθήκες, επειδή γίνεται πλέον φανερό ότι η Ισπανία σ' αυτόν τον τομέα, όπως και σ' άλλους, δεν μπορεί πια ν' αντιμετωπίζεται τόσο πολύ σαν ειδική περίπτωση, παρά τις κατά καιρούς εξωφρενικές διαφορές της από άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Συμπεράσματα

Τόσο πολύ είχαν επισκιασθεί οι κοινωνικές πλευρές του αγώνα στην Ισπανία απ' το '36 και μετά, ώστε μέχρι πρόσφατα ήταν αναγκαίο να «δικαιολογήσουμε» τον όρο Επανάσταση σε σχέση με τα γεγονότα εκείνης της περιόδου. Ίσως είναι ακόμη αναγκαία η υπεράσπιση αυτού του όρου ενάντια στους δογματικούς που διασύρουν την κollectιβοποίηση, αποκαλώντας την «αυτοδιαχειριζόμενο καπιταλισμό». Ακόμη και αν αυτή η διατύπωση ήταν —από στενά οικονομίστικη άποψη— ακριβής, η απόρριψη οποιασδήποτε άλλης διάστασης των γεγονότων δάταν εθελουφλία. Ούτε μπορεί η αποτυχία κατάργησης της «νόμιμης κυβέρνησης» ν' αναιρέσει την αξία της εμπειρίας· η «δυναδική εξουσία» είναι ένα χαρακτηριστικό όλων των μέχρι τώρα επαναστάσεων. Παρά τους περιορισμούς της και εξαιτίας αυτών, η Ισπανική Επανάσταση αξίζει και απαιτεί κριτική μελέτη.

Σ' εποχές εντεινόμενων κοινωνικών αλλαγών κι ειδικά σε περίοδο πολέμου ή επανάστασης, παρατηρείται ότι οι γυναίκες γενικά εκ-

πληρώνουν νέους ρόλους, αποκτώντας μια καινούρια αντίληψη για τον εαυτό τους και επιβάλλοντας αλλαγές στην αντίληψη της κοινωνίας γι αυτές. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί σα δείκτης του βαθμού καταπίεσης και περιορισμού τους σε «ομαλές» εποχές και της συνακόλουθης απώλειας δυνατοτήτων τους. Η επάνοδος στην «ομαλότητα» συνήθως επαναφέρει τις γυναίκες είτε στην ίδια κατάσταση που επικρατούσε προηγούμενα ή σε μια παρόμοια. Η έμπρακτη απόδειξη του τι μπορούν οι γυναίκες να κατορθώσουν έχει εντελώς ξεχαστεί και αυτός είναι ένας απ' τους λόγους καταγραφής και ανάλυσης τέτοιων περιόδων. Η ιστορία των γυναικών όμως, πρέπει να λυτρωθεί όχι μόνο απ' την αφάνεια, αλλά και απ' τις δύο αντίθετες τάσεις που επικρατούν από καιρό σε καιρό: την πατερναλιστική άποψη για «τις γυναίκες που κάνουν έξοχη δουλειά», αλλά είναι «100% πίσω απ' τους άντρες» (πού αλλού;) και την τάση —που αναφαίνεται σε πολλά γραπτά του γυναικείου κινήματος— ν' αντιμετωπίζεται ο,τιδήποτε γίνεται από γυναίκες σαν εξορισμού καλό και όμορφο.

Στην Ισπανία οι γυναίκες συμμετείχαν σ' όλα τα στρατόπεδα, γεγονός που δεν προκαλεί έκπληξη: αξίζει ίσως να τεθούν ορισμένοι προβληματισμοί σχετικά με κάποια φεμινιστικά συνθήματα (όπως το «να υποστηρίζουμε τις αδελφές μας στον αγώνα») και την αντίληψη που προβάλλει τη φυλετική διαφορά σαν δεμελιακή και κυρίαρχη.

Οι γυναίκες, στην περίοδο της Ισπανικής επανάστασης, είχαν λιγότερο δεμελιώδη κοινά στοιχεία με τους άντρες με τους οποίους μοιράζονταν την ίδια ταξική κατάσταση και πολιτική δέσμευση απ' ό,τι με τις ιδεατές αδελφές τους στη φασιστική πλευρά; Όλες εκείνες οι γυναίκες πρέπει να είχαν, ως ένα βαθμό, υποφέρει απ' την αντρική κυριαρχία, αλλά —ενωμένες σ' αυτή τη βάση— δεν είχαν καμία προοπτική απελευθέρωσης.

Απ' την άλλη, η απελευθέρωση δεν επιτεύχθηκε με την αυθόρμητη επίλυση των κοινωνικών αντιθέσεων, ακόμη και αν υποβοηθούνταν από ένα ισχυρό αναρχικό κίνημα. Ίσως να είναι σωστή ακόμη και η άποψη της Temma Kaplan που αναφέρει ότι «Δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε πως η κατάσταση των γυναικών στην Ισπανία θα είχε αλλάξει ουσιαστικά, αν οι αναρχικοί είχαν κερδίσει τον πόλεμο». Αλλά είναι δύσκολο να προδιαγράψει κανείς με ακρίβεια τις συνέπειες μιας τέτοιας νίκης και τείνει —κατά την άποψή μου— να μεγαλοποιεί την απροθυμία των αντιεξουσιαστών να υιοθετήσουν αλ-

λαγές στους φυλετικούς ρόλους και στις αξίες. Εν τούτοις στο άρθρο της υπάρχουν σημαντικά σημεία στα οποία αναδεικνύονται οι παράγοντες που εμπόδισαν τον ριζικό μετασχηματισμό της ζωής των γυναικών της εργατικής τάξης στην Ισπανία.

Οι ανασταλτικοί παράγοντες είχαν τις ρίζες τους στην προεπαναστατική κατάσταση. Οι αντιεξουσιαστές γνώριζαν τους τρόπους με τους οποίους η καπιταλιστική κοινωνία εκμεταλλευόταν τις γυναίκες, αλλά σύμφωνα με την Temma Karlan: «Δεν ανέπτυξαν ένα πρόγραμμα για ν' αποτρέγουν παρόμοια εκμετάλλευση στην επαναστατική κοινωνία». Η απελευθέρωση των γυναικών δεν είχε αντιμετωπισθεί μέσα σε θεωρητικά και πρακτικά πλαίσια. Δεν είναι ξεκάθαρο αν οι κινήσεις προς την κατεύθυνση μιας πιο απελευθερωμένης σεξουαλικότητας, οφείλονταν σε τίποτα άλλο πέρα από μια απόρριψη της εκκλησίας και των κρατικών δεσμών (γάμος). Η ηθελημένη ασάφεια που βασανίζει τα αντιεξουσιαστικά κινήματα και που επρόκειτο ν' αποδειχτεί μοιραία στην αντιπαράθεση με τη σκληρή πολιτική του Κ.Κ., είχε και εδώ τις συνέπειές της. Και αν οι αντιεξουσιαστές απέτυχαν να ξεπεράσουν την καταπίεση που είχαν εσωτερικεύσει, για την πλειοψηφία του πληθυσμού το βάρος της κληρονομημένης παράδοσης ήταν πραγματικά συντριπτικό.

Κατά την άποψη της Temma Karlan, οι γυναίκες επαναστάτριες υπέταζαν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους στο γενικό, που ήταν να κερδηθεί ο πόλεμος. Θεωρεί ότι υπάρχει μια αντίθεση ανάμεσα σ' αυτή την πολιτική και εκείνη των αναρχικών σα σύνολο. Στην πραγματικότητα οι αναρχικοί γενικά συμβάδιζαν με το Λαϊκό Μέτωπο σε μεγάλη έκταση¹⁶. Τελικά εξέφρασαν τις διαφορές τους με το Κ.Κ. και έκαναν για ένα διάστημα φανερό τη σύγκρουση· αλλά το αντιεξουσιαστικό τους πρόγραμμα ήταν πλέον υποβαθμισμένο και καταποντισμένο. Η επανάστασή τους είχε χαθεί αρκετό καιρό πριν χαθεί ο πόλεμος. Η συγκάλυψη των πραγματικών αντιθέσεων, από φόβο διάσπασης του κινήματος σημαίνει τον δρίαμβο της σκληρότερης, της κυρίαρχης ιδεολογίας λόγω αμέλειας· ο αυταρχισμός υπερισχύει του αντιεξουσιαστικού σοσιαλισμού, η αντρική κυριαρχία της γυναικείας απελευθέρωσης. Αυτό το μάθημα αφορά ιδιαίτερα τα κινήματα που αγωνίζονται ενάντια σ' ό,τι εμφανίζεται σαν το «μεγαλύτερο κακό».

Η μοίρα των γυναικών στην επανάσταση είναι στενά συνδεδεμένη με τη μοίρα της επανάστασης σαν όλου. Στην Ισπανία αρχικά υ-

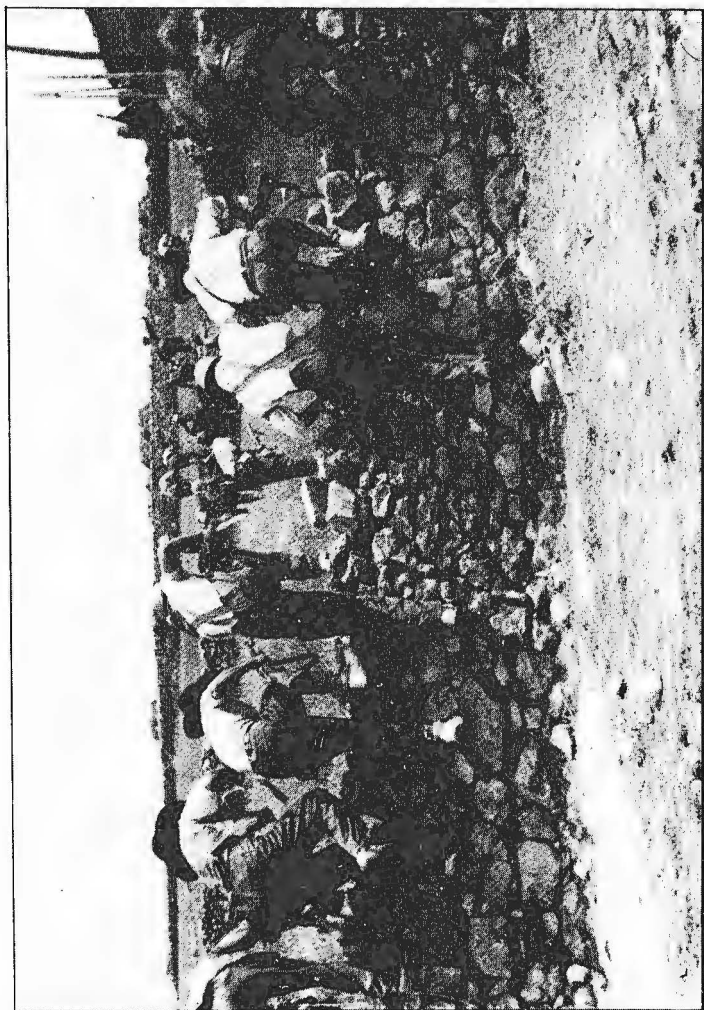
πήρχαν νίκες, έστω και μερικές, περιορισμένες και κατατεμαχισμένες (μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι και οι ζωές των Ισπανών αντρών, επίσης δεν άλλαξαν συνολικά). Η παγίωση καταστάσεων άρχισε ν' αναπτύσσεται μέσα στις συνθήκες του πολέμου για ν' ακολουθηθεί από πωσιμότητες: η ήττα έφερε την αντίδραση. Αλλά η μοίρα των γυναικών δεν πρέπει ν' αφηθεί σαν ένας δευτερεύων και παραμελημένος παράγοντας: διαφορετικά, τόσο η κοινωνική επανάσταση όσο και η γυναικεία υπόθεση θα χαθούν.

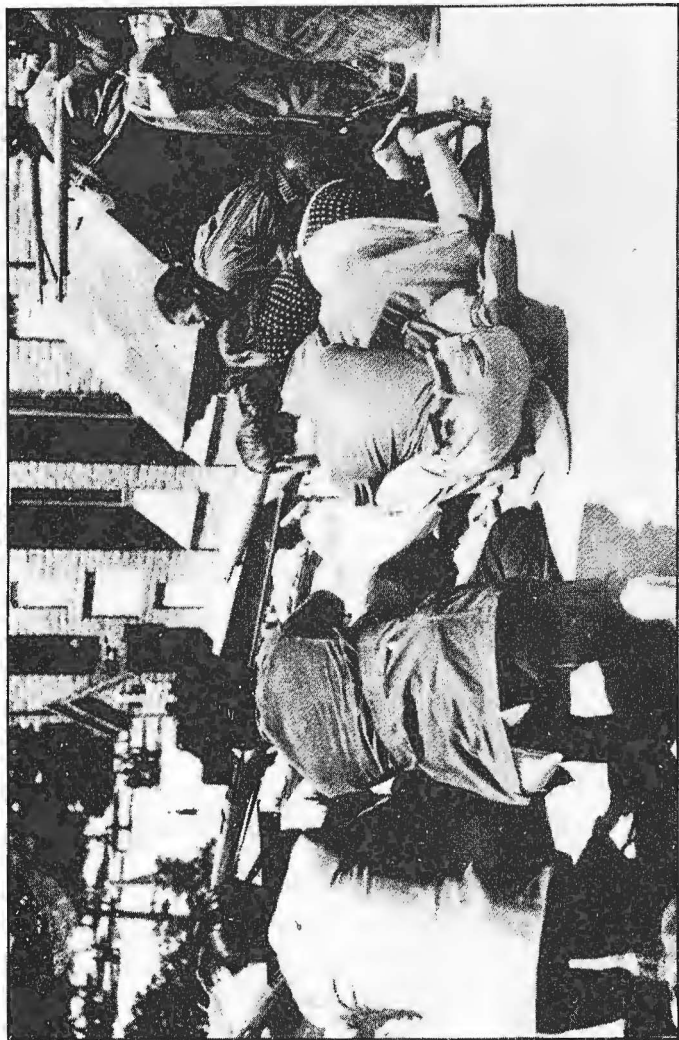
Σε μας το ερώτημα του τι συμβαίνει τώρα, είναι πολύ πιο κοντινό απ' το ερώτημα του τι πιθανόν να είχε συμβεί αν... Υπάρχουν ορισμένοι λόγοι βάσιμης αισιοδοξίας: η κοινωνία είναι πολύ πιο προοδευμένη, η κρίση της εξουσίας έχει οξυνθεί. Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί το κίνημα για την απελευθέρωση των γυναικών, αναδεικνύοντας ζητήματα αναμφίβολης σημασίας για όλους τους επαναστάτες και προωθώντας τη συζήτηση πάνω σ' αυτά. Τουλάχιστον υπάρχουν τώρα κάποια πράγματα απ' τα οποία οι άντρες σύντροφοί μας δεν μπορούν να ξεφύγουν: αυτό το ελπίζουμε, δεν θα ευχόμασταν να το επιβάλλουμε. Και το κυριότερο, βρισκόμαστε στην αρχή ενός αντιεξουσιαστικού κινήματος που μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα διαδέξει αξιοπιστία και θα δημιουργήσει ένα νέο όραμα κοινωνίας, μόνο αν η απελευθέρωση των γυναικών είναι αναπόσπαστο κομμάτι των προοπτικών του.¹⁷

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αξιόλογες σχετικές εκδόσεις στα Ελληνικά είναι:
 - α) *Η εξέγερση αρχίζει από παλιά*, Επιλογή και μετάφραση κειμένων απ' την Εκδοτική ομάδα Γυναικών, εκδ. Γνώση.
 - β) *Στο περιθώριο της ιστορίας*, Σ. Ροσδυμπόδαμ, εκδ. Γνώση.
 - γ) *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Έφη Αβδελά-Αγγέλικα Ψαρρά, εκδ. Γνώση.
2. Ο Άρθουρ Κάιστλερ αναφέρει ότι το μεροκάματο ενός εργάτη γης ήταν —κατά μέσο όρο— 3 πεσέτες, ενώ μιας εργάτριας, ακριβώς τα μισά (*Ισπανική Διαθήκη*, 1937).
3. Ένα απ' τα πολλά «επεισόδια» των αρχών της δεκαετίας του '30 ήταν η δολοφονία της Χουανίτας Ρίκο (μιας νεαρής σοσιαλίστριας) απ' την Πιλάρ Πρίμο ντε Ριβέρα (κόρη του προηγούμενου Δικτάτορα και αδελφή του Φαλαγγίτη ηγέτη): 70.000 άτομα παρακολούθησαν την κηδεία. Τον Ιούνιο του 1936 η Ντολόρες Ιμπαρρούρι ήταν ανάμεσα στα 17 μέλη του Κ.Κ. που εκλέχτηκαν στο Κορτές (Ισπανικό Κοινοβούλιο).
4. Τζώρτζ Όργουελ: *Φόρος τιμής στην Καταλωνία*, εκδόσεις Ελ. Τύπος.
5. Ο Γκαστόν Λεβάλ υπολόγιζε ότι οι γυναίκες έπαιρναν ίση αμοιβή με τους άντρες στις μισές περίπου απ' τις κολλεκτίβες (Αναφέρεται στο βιβλίο του Σαμ Ντόλγκοφ *Αναρχικές Κολλεκτίβες, η εργατική αυτοδιεύθυνση στην Ισπανική Επανάσταση*, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη).
6. Και οι δύο συγγραφείς, δηλαδή ο Πειράτς και ο Καμίνσκι αναφέρονται στο βιβλίο του Ντόλγκοφ *Αναρχικές Κολλεκτίβες*..
7. Αναφορά απ' την ομάδα των Μ.Λ. της Μαδρίτης στην εφημερίδα *η Ισπανία και ο κόσμος*, 25-8-37, που περιλαμβάνει και διακήρυξη των θέσεών τους. Περισσότερες πληροφορίες για την ομάδα δίνονται στο άρθρο της Τεμμα Καρλαν «Ισπανικός Αναρχισμός και Γυναικεία Απελευθέρωση» (Περιοδικό Σύγχρονης Ιστορίας, Νο 6, 1971).
8. Αναφέρεται απ' την Τ. Καρλαν στο παραπάνω άρθρο της.
9. Στην πολιορκημένη Μαδρίτη, σύμφωνα με τον Gilbert Cox, οι πόρνες ήταν λίγες, αλλά είχαν πολλή δουλειά.

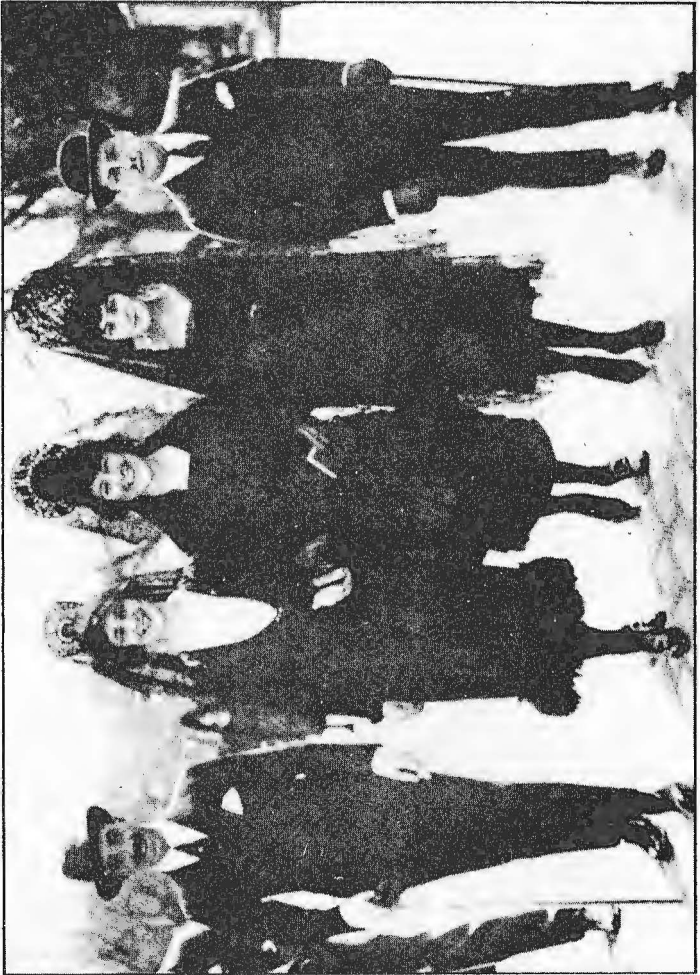
10. Η κυβέρνηση είχε μεταφέρει την έδρα της απ' τη Μαδρίτη στη Βαλένθια, λόγω προέλασης των εθνικιστών.
11. Έτσι ονομάζονταν οι μοναρχικοί της Ισπανίας.
12. Η Temma Karlian λέει ότι μερικές υπηρετούσαν στο στρατό, χωρίς ν' αναφέρει συγκεκριμένες πηγές· πάντως το φαινόμενο δεν πρέπει να ήταν εξαπλωμένο, όπως φαίνεται στο βιβλίο του Thomas, *Ο Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος*, όπου αναφέρεται η αντίδραση ενός Ιρλανδού υπολοχαγού που πολεμούσε με το μέρος των εθνικιστών. «Η παρουσία γυναικών στο πεδίο της μάχης, ήταν — κατά τη γνώμη του— δείγμα της αποσύνθεσης του Δημοκρατικού στρατοπέδου».
13. Koestler, *Ισπανική Διαθήκη*, περιγραφή του de Llano.
14. S. Clissold, *Spain* (Thames and Hudson, 1969).
15. Το τωρινό πρόγραμμα των Mujeres Libres, δημοσιεύτηκε μεταφρασμένο στο *Freedom*, 7 Μάη 1977 και αναδημοσιεύτηκε στο *Zero No 1*· επίσης μια έκδοση των απόψεων του γυναικείου κινήματος στην Ισπανία δημοσιεύτηκε στο *Spare Rib No 60*, Ιούλιος 1977.
16. Όλες οι αναρχικές οργανώσεις, εκτός απ' την οργάνωση Αντιεξουσιαστικής Νεολαίας, είχαν συμφωνήσει με την πολιτική σύμπλευσης με το λαϊκό μέτωπο.
17. Αναφέρεται στο γυναικείο και αντιεξουσιαστικό κίνημα στα τέλη της δεκαετίας του '70, οπότε και γράφτηκε η μπροσούρα της Λιζ Ουίλλιζ.

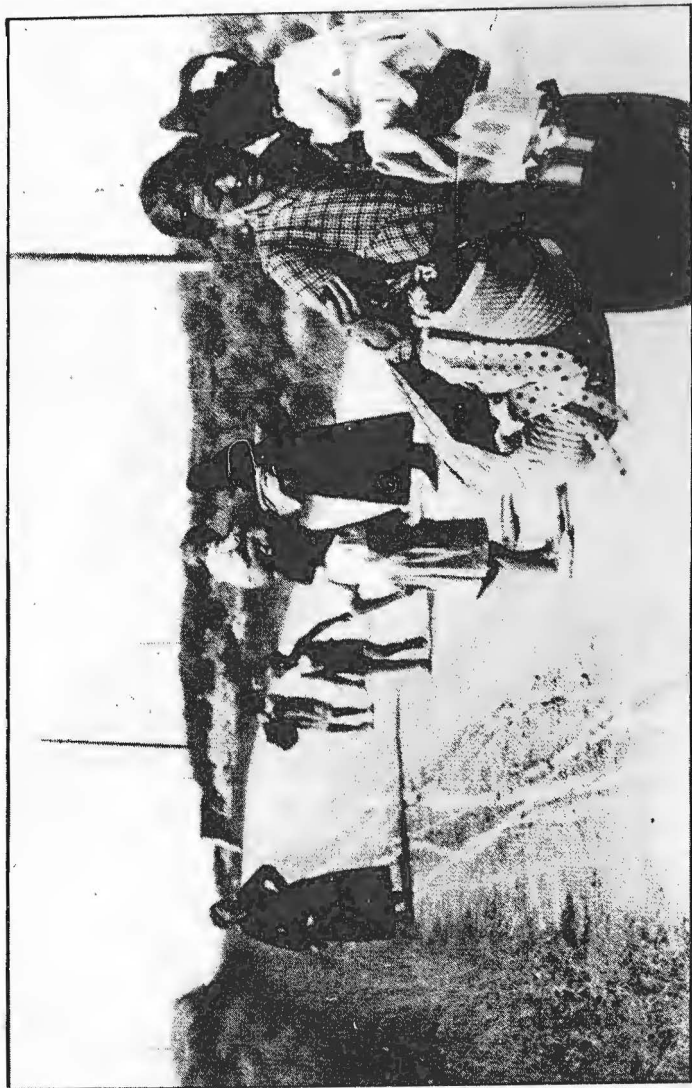

¡CAMDESINOS!

la FAI

ESTA CON
VOSOTROS

Σ' εποχές εντεινόμενων κοινωνικών αλλαγών πολέμου ή επανάστασης, παρατηρείται ότι οι γυναίκες γενικά εκπληρώνουν νέους ρόλους, αποκτώντας μια καινούρια αντίληψη για τον εαυτό τους και επιβάλλοντας αλλαγές στην αντίληψη της κοινωνίας γι' αυτές. Αυτό μπορεί να παρθεί σαν ένδειξη της έκτασης στην οποία καταπιέζονταν και περιορίζονταν σε «ομαλές» εποχές και της συνακόλουθης απώλειας δυνατοτήτων. Η επάνοδος στην ομαλότητα συχνά επαναφέρει τις γυναίκες στην παλιά τους κατάσταση ή σε μια παρόμοια. Η απόδειξη του τι μπορούν οι γυναίκες να κατορθώσουν έχει αποτελεσματικά ξεχασθεί και αυτός είναι ένας από τους λόγους για να καταγράψεις και να αναλύεις τέτοιες περιόδους. Η ιστορία των γυναικών, όμως πρέπει να λυτρωθεί όχι μόνο από την αφάνεια, αλλά και από τις δύο αντίθετες τάσεις που κυριαρχούν από καιρό σε καιρό: την πατερναλιστική άποψη, για τις γυναίκες που κάνουν μια έξοχη δουλειά, αλλά είναι 100% πίσω από τους άνδρες (που αλλού;) και την αντίθετη τάση — που σποραδικά αναφαίνεται στα γραπτά του γυναικείου κινήματος — ν' αντιμετωπίζεται οτιδήποτε γίνεται από γυναίκες σαν καλό κι όμορφο εξ' ορισμού.